

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Serie nouă • Anul XXVI
2015 • Nr. 5–6

DIN SUMAR:

SORIN M. RĂDULESCU, Anomie și sinucidere în societățile postcomuniste

RALUCA PAVEL, Mariticiid și sindromul Stockholm. Profilul femeii închise pentru mariticiid

ANTONIO GUTIÉRREZ RESA, ILEANA LIGIA MIHĂILĂ, Sosirea imigranților români în Spania – o „întoarcere a împăratului Traian”

MARIN CONSTANTIN, Remembering *Nachbarschaft*: Narratives of Social Organization and Cultural Memory Among Saxons in Michelsberg and Heltau (Southern Transylvania) (Rememorarea instituției *Nachbarschaft*: narațiuni ale organizării sociale și memoriei culturale la sașii din Michelsberg/Cisnădioara și Heltau/Cisnădie (sudul Transilvaniei))

DELIA BĂDOI, The Challenges and Reflexivity of the Knowledge Society – the Case of the Internationalization of Romanian Sociology after 1989 (Provocările și reflexivitatea societății cunoașterii – cazul internaționalizării sociologiei românești după 1989)

IRINA DIANA MĂDROANE, Campaign Journalism on Romanian Televisions: Towards A Normative View of Advocacy in the Media (Campaniile de presă la televiziunile din România: o analiză din perspectiva teoriilor normative despre media)

GYÖNGYVÉR TÓKÉS, ANCA VELICU, Poveștile de dincolo de statistici: despre competențele digitale ale copiilor și adolescenților din România

AURAPREDA, Probațiunea în România. Rezultatele unei cercetări empirice evaluative

ADELA ȘERBAN, Problema socială a sărăciei energetice în România

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

REVISTĂ ACREDITATĂ BID (B¹) DE CĂTRE CNCS

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef: dr. Sorin M. RĂDULESCU

Redactor: Simona-Grazia DIMA

Membri: Dr. Ilie BĂDESCU (director al Institutului de Sociologie al Academiei Române; director al Centrului de Geopolitică al Universității din București); dr. Franz-Lothar ALTMANN (profesor asociat – Universitatea din București, Departamentul UNESCO); dr. Dan BANCIU (cerc. șt. gradul I – Institutul de Sociologie); dr. Camelia BECIU (profesor la Școala Națională de Studii Politice și Administrative); dr. Ștefan BUZĂRNESCU (profesor – Universitatea de Vest din Timișoara); dr. Michael M. CERNEA (profesor – George Washington University, Senior Adviser – The World Bank, membru corespondent al Academiei Române); dr. Emilian DOBRESCU (secretar științific al Secției de științe economice, juridice și sociologie a Academiei Române); dr. Ioan DRĂGAN (profesor – Universitatea din București); dr. Christian GIORDANO (profesor – Universitatea Fribourg, Elveția); Ion GLODEANU (secretar științific al Institutului de Sociologie); dr. Erich GOODE (profesor univ. emerit – Universitatea de Stat din New York, Stony Brook); dr. Martin HAUSER (director al Departamentului UNESCO, profesor – Catedra de studii interculturale și schimburi interreligioase); dr. Oscar HOFFMAN (cerc. șt. gradul I – Institutul de Sociologie); dr. Petru ILUȚ (profesor – Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca); dr. Michel MAFFESOLI (profesor – Universitatea Paris V); dr. Ioana PETRE (cerc. șt. gradul II – Institutul de Sociologie); dr. Vasile ȘOIMARU (profesor la Catedra de sociologie a Academiei de Științe din Republica Moldova); dr. Ivan TCHALAKOV (președinte al Asociației Sociologilor din Bulgaria); dr. Katherine VERDERY (profesor univ. dr. docent – City University of New York).

Culegere și tehnoredactare: Cristiana GHIȚĂ

CONSULTANȚI ȘTIINȚIFICI:

dr. Filip Alexandrescu

dr. Adela Șerban

Redactor: Alis ALEXĂ

Tehnoredactor: Mariana IONICĂ

Coperta: Mariana MOCANU

Redacția: INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5

050711, București, România

Tel.: 4021-318 81 06; 4021-318 81 27;

4021-318 81 28/2417; fax: 4021-318 24 48

E-mail: revista@insoc.ro

www.revistadesociologie.ro

© 2015, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5

050711, București, România

Tel.: 4021-318 81 06; 4021-318 81 46

Fax: 4021-318 24 44

E-mail: edacad@ear.ro

www.ear.ro

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XXVI, Nr. 5–6 • 2015

S U M A R

DEVIANȚĂ ȘI PROBLEME SOCIALE

- SORIN M. RĂDULESCU, Anomie și sinucidere în societățile postcomuniste 325
RALUCA PAVEL, Mariticide și sindromul Stockholm. Profilul femeii închise pentru mariticide 351

MIGRAȚIE ȘI COMUNITATE

- ANTONIO GUTIÉRREZ RESA, ILEANA LIGIA MIHĂILĂ, Sosirea imigranților români în Spania – o „întoarcere a împăratului Traian” 365
MARIN CONSTANTIN, Remembering *Nachbarschaft*: Narratives of Social Organization and Cultural Memory Among Saxons in Michelsberg and Heltau (Southern Transylvania) (Rememorarea instituției *Nachbarschaft*: narațiuni ale organizării sociale și memoriei culturale la sașii din Michelsberg/Cisnădioara și Heltau/Cisnădie (sudul Transilvaniei)) 387

DEZVOLTARE ȘI REFLEXIVITATE SOCIALĂ

- DELIA BĂDOI, The Challenges and Reflexivity of the Knowledge Society – the Case of the Internationalization of Romanian Sociology after 1989 (Provocările și reflexivitatea societății cunoașterii – cazul internaționalizării sociologiei românești după 1989) 401

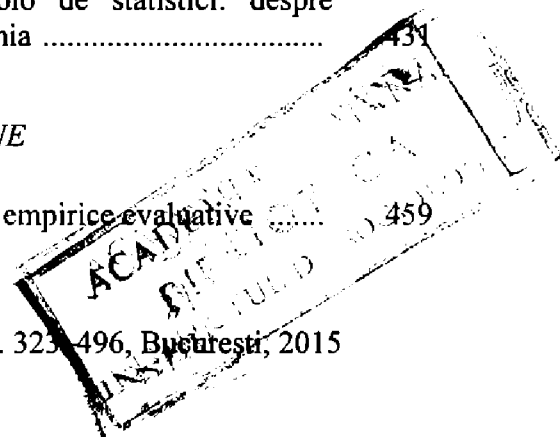
MEDIA ȘI SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ ACTUALĂ

- IRINA DIANA MĂDROANE, Campaign Journalism on Romanian Televisions: Towards A Normative View of Advocacy in the Media (Campaniile de presă la televiziunile din România: o analiză din perspectiva teoriilor normative despre media) 415
GYÖNGYVÉR TÖKÉS, ANCA VELICU, Poveștile de dincolo de statistici: despre competențele digitale ale copiilor și adolescenților din România 431

JUSTIȚIE PENALĂ ȘI PROBAȚIUNE

- AURA PREDA, Probațiunea în România. Rezultatele unei cercetări empirice evaluative 459

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXVI, nr. 5–6, p. 323–496, București, 2015

COMENTARII

ADELA ȘERBAN, Problema socială a sărăciei energetice în România	471
---	-----

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

MARSHALL SAHLINS, <i>What Kinship Is, and Is not</i> , The University of Chicago Press, Chicago and London, 2013, 110 p. (<i>Marin Constantin</i>)	489
--	-----

INDEX ALFABETIC 2015

ANOMIE ȘI SINUCIDERE ÎN SOCIETĂȚILE POSTCOMUNISTE

SORIN M. RĂDULESCU*

ABSTRACT

ANOMIE AND SUICIDE IN THE POST-COMMUNIST SOCIETIES

In this paper, the author aims to apply the theoretical model of *anomie* (developed by É. Durkheim and R. K. Merton) for the assessment of the social, economic and political situation in the former communist societies. In the most of these countries, the normative regulation is insufficient or precarious and the actions of individuals are subscribed to the areas of deviance and „loss of determination” of their scope and human aspirations. With specific reference to Romania, the author mentions the main contributing factors that have conditioned or determined the increasing in the anomic suicide rates, in the post-communist period: the low performance and economic benefits, the deterioration of health and standards of living, increased consumption of alcohol and drugs, depression, stress, the spreading of illnesses, physical but moreover mental, the incapacity to adapt to the changes, to the new normative and cultural models, to find solutions for the new life problems, unemployment, poverty, dissolution of numerous family groups, immigration of the heads of the families, decreasing in the number of children, aging of the population etc.

Keywords: suicide (altruistic, anomic), disorder of the social-economic system, crisis, transition from communism to capitalism, alcoholism, mental disorders.

„Analiza sociologică a cauzelor sinuciderii relevă că, în cazurile unde este posibil să obținem date relevante, aproape jumătate din sinucideri sunt, în principal, anomice” (Hassan, 1996, p. 5).

O asemenea subliniere pare să fie aplicabilă, cu precădere, societăților în schimbare, așa cum este cazul societăților postcomuniste din Estul și Centrul Europei, inclusiv al României, în care există o reglare normativă insuficientă sau deficitară, iar acțiunile unei mari părți dintre indivizi se înscriu în aria devianței, a „lipsei de determinare” a scopurilor și aspirațiilor. Cel de al „treilea val de democratizare”, așa cum definea Samuel P. Huntington (1991) trecerea unor țări din Europa Centrală, Europa de Est și Asia de la comunism la capitalism la începutul deceniului 9 al secolului al XX-lea, nu a adus, după sine, rezultatele

* Institutul de Sociologie al Academiei Române, Calea 13 Septembrie nr. 13, etajul 4, sector 5, București, România, cod 050711; e-mail: mihai46@clicknet.ro.

așteptate, ci, dimpotrivă, a produs instabilitate politică și dezorganizare economică, scăderea autorității și eficacității funcționării instituțiilor și, nu în ultimul rând, costuri sociale și umane greu de suportat.

1. CRIZĂ ȘI SCHIMBARE ÎN FOSTELE ȚĂRI COMUNISTE

Pare evident că prăbușirea comunismului în țările din Europa Centrală și de Est a impus o veritabilă *criză*, o schimbare radicală în toate sferele social-economice, implicit în modul de viață a indivizilor. Tranziția de la o economie planificată la o economie de piață și restructurarea vieții sociale au determinat numeroase efecte pozitive din punct de vedere macrosocial, negative însă din punctul de vedere al indivizilor, care s-au adaptat cu greu schimbărilor aduse de procesele de tranziție. Polarizarea puternică a societății, sărăcia, reducerea drastică a veniturilor, scăderea puterii de cumpărare, șomajul, disponibilizările de forță de muncă din sectoare largi ale economiei, nesiguranța zilei de mâine, contractarea unor credite fără posibilitatea de a le restitui și, pe această cale, evacuarea din locuință, creșterea inechității sociale, extinderea intoleranței etnice și a discriminării unor grupuri, radicalizarea conflictelor sociale sunt numai câteva din schimbările cu caracter dramatic care au afectat indivizii și largi comunități din aceste țări. Este ușor de presupus că toate aceste schimbări nu puteau să nu aibă un impact și asupra evoluției sinuciderilor din țările postcomuniste.

Ca urmare, relația dintre sinucidere și criză a ajuns, din nou, în atenția specialiștilor.

Spre deosebire de economie, sociologia are relativ mai puține resurse teoretice sau instrumentale pentru a interpreta crizele. În economie există trei mari paradigme de interpretare a crizei (Barrère, Kebabjian, Weinstein, 1983, p. 16–72):

a. paradigma *neoclastică*, bazată pe o teorie a „echilibrului”, care consideră criza ca un ansamblu de perturbări ce pot fi eliminate prin raționalitatea agenților economici și prin autoreglarea dată de mecanismele economiei de piață;

b. paradigma *keynesiană*, care apreciază criza drept o abatere contingentă, aleatorie, de la starea obișnuită a sistemului economic, datorată dezechilibrelor și contradicțiilor între structura producției și a consumului, între obiectivele investitorilor și deponenților de monedă, între oferta și cererea de muncă etc. În scopul eliminării sau atenuării acestor dezechilibre, intervenția statului este decisivă;

c. paradigma *marxistă*, care consideră criza ca o consecință fundamentală a modului de producție capitalist, determinată de raportul între muncă și capital, care, la rândul lui, generează tot felul de dezechilibre economice. Criza, care are un caracter ciclic, este o necesitate pentru sistemul capitalist, întrucât este o „soluție” momentană față de problemele determinate de dezechilibrul economic cu caracter immanent (supraproducția).

Interpretarea teoretică conținută în cadrul acestor trei paradigme poate fi divizată în două modele:

- unul care afirmă caracterul *exogen* al crizei, în sensul absenței unui mecanism de reglare a sistemului economic;
- altul care subliniază caracterul *endogen* al crizei, în sensul că aceasta este provocată chiar de către legile economice.

Aplicabile, cu precădere domeniului economic, cele trei paradigme menționate nu reușesc, decât poate intuitiv, să explice configurarea comportamentului suicidar în fostele țări comuniste. Deși sunt definite de o serie de elemente utile și sugestive, aceste paradigme nu reușesc să caracterizeze, decât în mod parțial, amplele dimensiuni ale crizei din societățile postcomuniste, în primul rând pentru că sunt aplicabile societăților care au experimentat, de multă vreme, virtuțile și deficiențele economiei libere de piață și, în al doilea rând, pentru că se concentrează, cu precădere, asupra dezorganizărilor și disfuncțiilor procesului economic (Rădulescu, 2006, p. 363). Modelul economic al crizei poate oferi însă o analiză sugestivă a raportului dintre rațional și irațional în acțiunea agenților economici, constituind premisa unei demonstrații în concordanță cu care *Homo economicus* este inadecvat ca interpretare teoretică cu valoare generală, mai ales în fostele țări comuniste, unde comportamentul unor indivizi sau grupuri de indivizi este lipsit de raționalitate.

2. ANOMIA CA MODEL TEORETIC INTERPRETATIV AL SITUAȚIEI EXISTENTE ÎN ȚĂRILE POSTCOMUNISTE

Așa cum am subliniat și în alte ocazii (Rădulescu, 2006; Rădulescu, 2010), un model de criză mai adecvat decât cele cu caracter economic și care ar putea interpreta cel mai bine, din punct de vedere *sociologic*, starea de lucruri din fostele țări comuniste, inclusiv din România, este cel al *anomie*, atât cel utilizat de către clasici ai sociologiei, precum É. Durkheim (1897) și R.K. Merton (1937), cât și cel utilizat de alți sociologi, care au adus revizui, corecturi sau îmbunătățiri concepțiilor originare elaborate de clasici.

Trebuie precizat că noțiunea de anomie a fost frecvent folosită pentru evaluarea situației societăților postcomuniste aflate în tranziție. Modelul teoretic al anomei a fost, de pildă, aplicat următoarelor țări (conform cu Lytkina, 2015, p. 3): Germania de Est, Ungaria, Ucraina, Rusia, Kazahstan.

Ekateria Lytkina (2015) a folosit atât noțiunea de anomie, cât și cea de alienare pentru a evidenția, în mod comparativ, situația economică și socială existentă în Rusia și Kazahstan.

O reluare sau o extindere a interpretărilor cu privire la anomie poate da la iveală o mulțime de filoane teoretice încă neexploatate. Pe de altă parte, modelul teoretic al anomiei, așa cum a fost folosit de Durkheim, este aplicabil crizelor care se manifestă în perioadele de tranziție, deși, așa cum se știe, Durkheim l-a folosit pentru interpretarea trecerii de la societatea tradițională la cea modernă.

Apreciem ca fiind cea mai potrivită semnificație interpretativă pe care o aduce modelul anomiei, aceea circumscrisă teoriei acțiunii (*raționalității*), ca unic cadru de referință în stare să lege, în mod unitar, concepția lui É. Durkheim de cea a lui R.K. Merton.

Așa cum se cunoaște, există o ruptură între cele două concepții, lui Merton reproșându-i-se chiar că a distorsionat și „trădat” semnificațiile originare ale noțiunii de anomie existente în concepția lui Durkheim. Teoria acțiunii poate acoperi această ruptură, convingere pe care a avut-o, pentru prima dată, T. Parsons.

O comparație de profunzime între modelul teoretic al lui Durkheim și cel al lui Merton a fost efectuată de către R. Zhao și L. Cao (2010, p. 1.213), care, evidențiind diferențele și convergențele dintre cele două concepții, au alcătuit un tabel care descrie sursele și caracteristicile anomiei, precum și modul în care este privită anomia de către cei doi autori (vezi *Tabelul nr. 1*).

Tabelul nr. 1
Diferențe și convergențe asupra anomiei între Durkheim și Merton
(conform cu: Zhao, Cao, 2010, p. 1213)

Diferențe	Durkheim	Merton
Ideea de bază	Societatea franceză în stadiul său de tranziție de la societatea rurală la cea urbană la sfârșitul secolului al XIX-lea.	Statele Unite în anii '30 și ulterior; societatea este relativ stabilă.
Surse ale anomiei	Industrializarea rapidă combinată cu creșterea mai puțin rapidă a forțelor care ar putea-o regla.	Scopurile sociale promovate în mod instituționalizat și cultural, într-o societate democratică, așa cum este cazul Statelor Unite.
Natura umană	Apetitul ființei umane este, în mod natural, insașiabil.	Apetitul ființei umane nu este format în mod natural. El este indus.
Modul cum este privită anomia	În societatea organică, anomia este un fenomen patologic împotriva căruia se poate lupta.	Anomia limitată este o stare normală, care este o parte permanentă a unei societăți democratice.
Convergențe Definiția anomiei	Pentru Durkheim, ea constă într-o sporită lipsă a normelor, incluzând atât comportamentul utilitarist, cât și cel non-utilitarist. Pentru Merton, o lipsă a normelor mai îngustă și utilitaristă, în condițiile în care absența consensului privitor la norme este apreciată ca legitimă.	
Caracteristici	Anomia leagă circumstanțele de stările psihologice individuale.	
Devianță/Suicid și anomie	O stare de dereglare este un factor care determină devieri de la standardele stabilite. În condiții de anomie se așteaptă să existe rate ridicate de sinucidere și devianță.	
Existență	Anomia este endemică în societățile în tranziție, pentru Durkheim și este endemică în societățile democratice, pentru Merton.	

Ca diagnostic al stării „patologice” care însoțește tranziția de la societatea de tip tradițional la societatea de tip modern, anomia are, în concepția lui É. Durkheim (1897), câteva semnificații mai importante, printre care:

a. absența reglării raționale a acțiunii sociale datorită lipsei de coordonare a funcțiilor sistemului social;

b. absența limitelor impuse acțiunii, care, fiind privată de norme raționalizatoare, se extinde în direcții nepredictibile, suprimând, astfel, obiectul și finalitatea ei;

c. lipsa raționalității acțiunii, în sensul că există norme, dar ele nu au caracter rațional, nemaifiind adecvate realităților existente;

d. dezorientarea acțiunii, determinată de contradicția între norme: odată cu transformarea societății, unele norme nu mai au obiect, dar continuă să funcționeze în mod parazitar, altele intră chiar în contradicție cu noile tendințe ale vieții sociale.

Aceasta este, în opinia noastră, interpretarea cea mai adecvată care poate fi făcută concepției lui Durkheim, pentru a o putea aplica la cazul fostelor societăți comuniste.

Întreaga concepție despre anomie a lui Durkheim, elaborată, inițial, în lucrarea *Diviziunea muncii sociale* și îmbogățită, ulterior, în lucrarea *Sinuciderea*, operează cu două variabile principale, care se pot situa pe două axe (Besnard, 1987, p. 70–74; Allardt, 1971, p. 15–26) – (vezi *Figura nr. 1*).

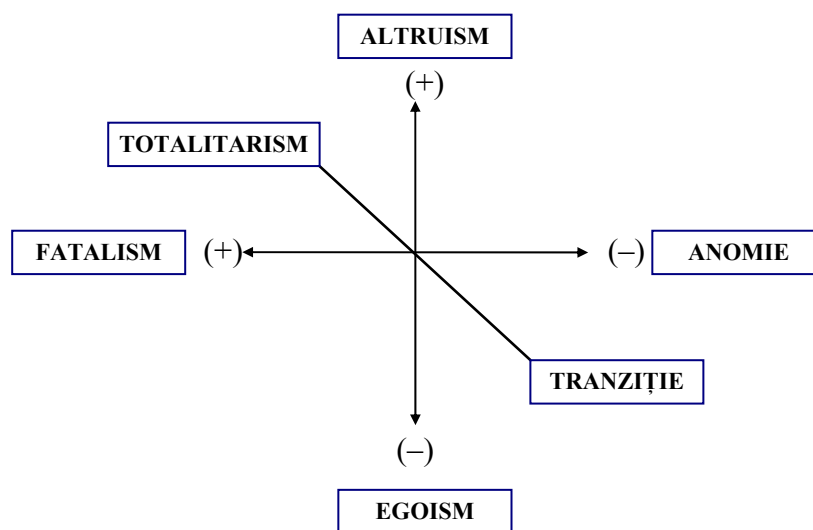

Figura nr. 1

1. *axa orizontală* – pe care se situează variabila *reglare socială*, adică măsura în care acțiunile și dorințele indivizilor sunt controlate și frânate de norme;

2. *axa verticală* – pe care se situează variabila *integrare socială*, constând în gradul de atașament al indivizilor față de societate, în sentimentul lor de apartenență și de adeziune la valori comune.

Fiecare dintre capetele celor două axe este definit de semnul (+) sau (–), care desemnează „excesul” sau, dimpotrivă, „deficitul” caracterelor respective. Rezultă patru tipuri, care nu sunt comportamente morale, așa cum au fost interpretate adeseori, în mod eronat, ci *stări sociale* sau *curente de opinie*, care apar ori de câte ori societatea se află în criză.

Aplicată, de exemplu, la cazul societății românești (și nu numai), această schemă sugerează că sensul tranziției este acela al trecerii de la o societate totalitară, definită de presiuni normative excesive și de conformare obligatorie la norme (stări echivalente cu *fatalismul* ca „exces” de reglare), de excesivă lipsă de individualizare (stare identică *altruismului* ca „exces” de integrare), la o societate cu caractere tranzitorii, „anomice”, așa cum sunt: presiunile normative slabe și contradictorii, lipsa acută de determinare a scopurilor acțiunii (stări echivalente cu *anomia* ca „deficit” de reglare), insuficiența integrării sociale, lipsa de socialitate și de aderență la un câmp axiologic comun (stare care se confundă cu *egoismul* considerat nu ca stare morală, ci ca una socială, definită de „deficitul” integrării sociale).

Sugerată, din punct de vedere social și politic, de către politologul finlandez Erik Allardt (1971, p. 15–26), schema din figura de mai sus are meritul de a ilustra principalele repere ale crizei din perioada trecerii de la socialism la capitalism: pe de o parte, *insuficiența reglării* (din punct de vedere politic, economic sau juridic), iar pe de altă parte, *insuficiența integrare socială*, nu în sens funcționalist, conformist, ci al lipsei de aderență la un set de valori comune care ar putea facilita convergența acțiunilor actorilor sociali. La aceasta se adaugă o slăbire drastică a mecanismelor de control social, atât a celor cu caracter formal, cât și informal.

3. ANOMIE ȘI CRIZĂ ÎN ȚĂRILE DIN ESTUL ȘI CENTRUL EUROPEI

Așa cum au observat cercetătorii de la Centrul de Studii Baltice și Est-Europene din cadrul Universității Södertöm, Stockholm, Suedia (Jukkala & Mäkinen, 2010, p. 10–16), tranziția țărilor din Europa de Est a afectat mortalitatea prin sinucidere în două forme distincte: **a.** prin însăși existența schimbării sociale ca atare, care – în concordanță cu teoria lui É. Durkheim –, provoacă anomie și, consecutiv, creșterea ratelor de suicid: **b.** prin caracterul negativ al schimbărilor economice, care au redus puterea de cumpărare a oamenilor și au determinat creșterea șomajului.

É. Durkheim (1993, p. 197) a susținut ideea fundamentală conform căreia crizele economice constituie principalul factor explicativ al sinuciderilor. În acord cu teoria sa, crizele economice sau perioadele de schimbări sociale perturbă „echilibrul social”, generând creșterea numărului de sinucideri.

Supunând criticii ideile profesorului său, M. Halbwachs a evidențiat faptul că, de fapt, crizele financiare, și nu crizele economice ca atare, determină creșterea

nivelului sinuciderilor, astfel că „atunci când prețurile sunt ridicate, sinuciderile se diminuează, iar când prețurile sunt scăzute, sinuciderile cresc” (Halbwachs, 1930, p. 373). Pe de altă parte, „*Nu criza ca atare (trecerea bruscă de la prețuri ridicate la prețuri mai scăzute), ci perioada de depresiune care urmează crizei este cea care determină numărul deceselor cu caracter voluntar. Ne-am putea mira de ce oamenii se omoară mai ales atunci când prețurile scad (...). Starea de spirit a comercianților și a industriașilor, speranțele lor, temerile lor, avânturile și panicile lor modifică atmosfera morală a țării în întregime (...). Nu suferința muncitorilor care șomează, falimentele, eșecurile și ruinările sunt cauze imediate ale majorității sinuciderilor. Ci pentru că un sentiment obscur de oprimare apasă sufletele oamenilor, pentru că există mai puțină activitate la nivel general, pentru că oamenii participă mai puțin la o viață economică care îi depășește și pentru că atenția lor nu mai este îndreptată asupra vieții exterioare, ci, mai degrabă, atât asupra necazurilor și sărăciei materiale, cât și asupra tuturor motivelor individuale, care îi pot determina să capete dorința de a muri*” (Halbwachs, 1930, p. 374).

Aplicate țărilor postcomuniste, sublinierile lui É. Durkheim și M. Halbwachs par să sugereze că, date fiind dificultățile cu care se confruntă aceste țări, nevoite să-și ajusteze modelul centralizat economic pentru a adopta mecanismele economiei de piață, recesiunea pare inevitabilă. La aceasta se adaugă trecerea de la un model totalitarist de reglare la unul democratic, care implică mai multe posibilități de opțiune și o libertate mai mare de acțiune.

În mod paradoxal, poate, centralizarea economică și politică, specifică regimurilor comuniste cu caracter totalitar, pare *protectivă*, deoarece impune mecanisme de reglare coercitivă, care limitează libertatea indivizilor și îi constrânge să adopte conduite conformiste, impuse de modelele normative dominante. Dimpotrivă, în economiile de piață și, în mod complementar, în societățile democratice, libertatea indivizilor se extinde, cresc aspirațiile și speranțele acestora, se diversifică acțiunile și comportamentele, fapt care generează, de asemenea, și stări de frustrare puternică. Pe de altă parte, renunțarea la planificare și la rolul „conducător” al unui singur partid, prin implementarea pluripartidismului, au înlăturat din start existența unor mecanisme reglatoare, fie ele și extrem de coercitive, așa cum a fost cazul în fostele societăți comuniste.

Incapacitatea de a mai putea funcționa ca societăți „tradiționale”, în sensul accentului pus pe religie, ca factor integrativ, estomparea funcționalității familiei și creșterea numărului de divorțuri sau separări, în condițiile abandonării rolurilor maritale tradiționale și ale migrației temporare a mamei sau tatălui ca forță de muncă în alte țări, cu efecte directe asupra educației copiilor, au constituit alte cauze pentru care dereglarea funcțiilor tradiționale ale comunității a impus o lipsă acută de reglare a acțiunii și absența unor mecanisme de protecție a indivizilor. Epocile de schimbări sociale profunde – sublinia G.A. Katsas (2012, p. 98) –, generează „*deconstrucția instituțiilor și obiceiurilor*”, în așa fel încât „*oamenii din societate își pierd punctele lor standard de referință, constantele pe care le-au folosit în cursul vieții lor*”.

4. CARACTERISTICI GENERALE ALE STĂRII DE ANOMIE ÎN ROMÂNIA

În România, planificatorii reformei, fie ei specialiști români sau experți străini, au adoptat, încă de la început, o perspectivă prioritar economică (*Homo Oeconomicus*) și juridizantă (*Homo Juridicus*) asupra modului de derulare a acestui proces (Rădulescu, 2006, p. 365–371).

Din punct de vedere strict politic, logica unei asemenea abordări este relativ simplă: eșuând ca proiect istoric de societate, socialismul s-a prăbușit ca sistem politic și economic; apare deci necesitatea aplicării unui proiect *alternativ* de societate, care nu poate fi altul decât cea capitalistă. Totul se reduce, de fapt, la realizarea câtorva obiective principale, ale căror artizani de bază sunt economiștii, finanștii și juriștii: privatizare, crearea economiei de piață, liberalizarea prețurilor, cursul liber al schimbului valutar ș.a.m.d.

În consecință, în perioada de tranziție, magia formulelor economice pure și implementarea lor prin exercițiu legislativ i-au sedus atât de mult pe politicieni încât, exceptând atitudinile populiste cu caracter ideologic, ei au ignorat cu desăvârșire individul și l-au înglobat unui nou experiment istoric. În această strategie raționalizatoare a reconstrucției cu caracter imitativ, în care schimbările se măsoară prin confruntarea cu un model preexistent, cel al capitalismului occidental, individul este din nou sacrificat, iar rolul sociologului și-l asumă economistul și juristul. Costurile sociale ale tranziției sunt ignorate, iar efectele perverse ale implementărilor nu par altceva decât *deviații* de la modelul „pur” oferit de Occident. Totul trebuie luat de la capăt, totul trebuie reclădit de la temelie („*pentru a clădi o casă nouă, trebuie să o demolezi pe cea veche*”, clama, la începutul procesului de tranziție, un politician român). Pentru sociolog, logica unei asemenea abordări pare, cel puțin, „derutantă”. Se poate clădi ceva pe niște ruine mortificate? Poate fi, oare, adus, ca într-o operație de transplant, fără riscul respingerii de către întregul organism, un întreg sistem care s-a format, în mod *organic*, în decurs de sute de ani, și poate fi el sădit într-un mediu lipsit de instituții, infrastructuri și mentalități corespunzătoare?

În raport cu această problemă, chiar o parte din analiștii occidentali au fost nevoiți să admită că prăbușirea regimurilor comuniste nu a produs și un nou tip de ordine socială, ci, dimpotrivă, o „*nouă dezordine mondială*”, apreciind că societățile postcomuniste sunt medii ale *Genezei*, Facerii lumii (Jowitt, 1991), în care dislocarea, nesiguranța și traumele sunt trăsături principale. În aceste medii, charisma liderilor se substituie instituțiilor, îndemnând oamenii la sacrificiu în schimbul unui pretins Pământ al Făgăduinței.

Starea de criză, dereglarea și perturbarea raporturilor economice, blocajul financiar, amplificarea fără măsură a fenomenelor de devianță, violență, corupție, anarhie și liber arbitru sunt simptome tipice ale unei pronunțate *stări anomice*, determinate de imitarea mecanică a unui model de sistem care nu-și regăsește organicitatea și cadența originară, întrucât îi lipsesc funcțiile autoreglatoare,

raporturile și tranzacțiile care, anterior, erau circumscrise statului-partid sau partidului-stat.

În acest mod, o lungă perioadă de timp, „... *fragmente din vechea ordine socialistă supraviețuiesc, împreună cu noi elemente care se supun unei alte logici*” (Jowitt, 1991, p. 15). În consecință, *tranziția este un proces hibrid*, iar o parte din ceea ce s-a realizat până acum nu este altceva decât un *non-sistem* fără nicio raționalitate sau logică internă. La aceasta se adaugă patologiile trecutului, ambiguitățile și echivocurile unor mentalități ezitante, care oscilează între etatism și descentralizare, planificare și liber arbitru, pluripartidism și tendințe hegemonice de monopartidism.

Direcția crizei este, așa cum am menționat, aceea a unei tranziții de la o stare de fatalism, în sens durkheimian, în care totul era determinat și prevăzut de mecanismele coercitive ale puterii, unde singura șansă de supraviețuire era (super)conformismul, la o *profundă stare de anomie*, de dezordine normativă, unde aproape nimic nu mai poate fi prevăzut, în care este posibil orice, în care conduitele indivizilor oscilează în jurul unor indicații ale normelor vechi și noi, care se contrazic între ele. De aceea, nu pare surprinzător că asemenea conduite se pot extinde, fără măsură, în direcții nepredictibile, individualiste, determinate, între altele, și de absența unui sistem comun de credințe și valori.

Atât ca *dereglare* în planul economicului, cât și ca o *criză* a valorilor, a personalității, a elitelor, anomia în care se găsește societatea românească se manifestă într-o diversitate de forme. În *economie*, de exemplu, cel puțin în primii ani de tranziție, s-a instaurat, în cea mai mare măsură, legea liberului arbitru, renunțându-se aproape complet la forma planificată sau la relații ferme, cu caracter contractual, între unități, permițându-se, în același timp, crearea unor firme de tip „căpușă”, care au reușit să stoarcă mari beneficii din exploatarea resurselor unor întreprinderi de stat. Pe de altă parte, blocajul financiar, fraudele, evaziunea fiscală, infracțiunile economice și actele de corupție nu sunt decât consecința firească a unei economii care funcționează fără nicio reglare internă, ci doar sub „controlul” unor reguli exterioare, care îmbină o mixtură de centralizare și liber arbitru.

Din punct de vedere *politic* și *juridic*, anomia se regăsește încă în absența separării distincte a puterilor în stat, în opoziția dintre stat și societatea civilă, în incapacitatea factorului legislativ de a se sustrage intereselor politice de conjunctură, ceea ce face ca dreptul să nu fie încă o expresie a voinței generale (Rădulescu, 1992, p. 11–20). Este de menționat, în acest sens, și faptul că, multă vreme, justiția românească a fost o veritabilă „slujnică” a factorului politic, de abia în ultimii doi ani, odată cu judecarea marilor cazuri de corupție, putându-se vorbi de autonomia ei. Dar, chiar și în prezent (2015 – subliniem noi), unii comentatori de presă și reprezentanți ai clasei politice acuză „complicitatea” dintre puterea politică, Procuratură și serviciile de informație în instrumentarea unor cazuri „mari” de corupție, care, în mod paradoxal – subliniem, din nou –, provoacă „victime” și din rândul opoziției și din rândul puterii.

În România, chiar procesul de legiferare a fost, multă vreme, un factor de *instituționalizare a anomiei*, cu atât mai mult cu cât nu a existat un corp de legi, cu caracter unitar și coerent, care să fie circumscris unei finalități comune – introducerea și stimularea continuă a obiectivelor reformei.

În România a existat, în același timp, o anumită contradicție între discursul puterii și realitatea reformei. Nimeni nu neagă faptul că singurul drum pe care trebuie să meargă România este trecerea la economia liberă de piață și crearea structurilor necesare aplicării obiectivelor reformei. În realitate, însă, dincolo de tendințele de liber arbitru, s-au manifestat tendințe etatiste, mai mult sau mai puțin disimulate, demonstrate, de pildă, de proporția majoritară a capitalului de stat în economie, de existența, în continuare, a statului în calitate de cel mai mare proprietar, de ezitarea față de trecerea la privatizare a marilor întreprinderi de stat, care au creat atâtea „găuri negre” în economie. Aceasta, fără a mai socoti eșecurile vădite ale unor privatizări de „răsunet”, care nu au adus beneficii, ci numai pierderi avuției naționale, și fără a mai menționa privatizările frauduloase, așa-zis „strategice”, intermediare sau facilitate de către reprezentanți ai statului, care s-au soldat cu mari beneficii atât pentru aceștia, cât și pentru investitori¹.

Date fiind aceste efecte deloc pozitive ale reformei în economie, poate tocmai din această cauză, strategiile diverselor guverne au inclus toate „soluțiile” posibile, dar și toate erorile sau contradicțiile posibile, aceasta reprezentând încă o sursă de anomie.

Constituie o realitate incontestabilă faptul că orice economie de piață presupune capitalism și capitaliști. În România nu există încă, decât cu rare excepții, marea proprietate, dar există, ca un alt paradox, generat de starea anomică, *mari* capitaliști, care lucrează în sensul acumulării și reinvestirii de capital. Și nu întotdeauna cu mijloacele cele mai ortodoxe.

Majoritatea întreprinzătorilor privați din România nu sunt însă capitaliști în sensul real al termenului, ci doar „mânuitori” de capital. Adevăratul capitalist, sublinia Ștefan Zeletin (1991, p. 29), este acela mânat de „eterna goană spre un țel ce nu se mai realizează niciodată, fiindcă, odată realizat, face să apară la orizont un altul mai mare”. Apare în această formulare una dintre principalele semnificații durkheimiene ale noțiunii de anomie: anomia ca *absență a limitelor acțiunii*, ca „rău de infinit”, temă preluată de Durkheim de la Goethe. Veritabilul capitalism, aprecia Zeletin, începe odată cu liberalismul economic, cu extinderea relațiilor de schimb în întreaga economie, care nu se pot realiza decât prin marea proprietate și prin capitalul de tip industrial, prin obținerea unor credite și realizarea unor investiții din partea străinătății, prin formarea unor modele de educație economică influențate de raporturile cu capitalul străin.

¹ Un caz tipic l-a reprezentat, de pildă, privatizarea I.P.R.S. (Întreprinderea de Piese Radio și Semiconductori) Băneasa, vândută, prin complicitatea unor funcționari corupți ai statului, pe o sumă mică unui „investitor” sirian (acuzat, ulterior, de spălare de bani și de terorism), care a obținut, ca urmare, 10 hectare de teren într-o zonă de lux a Capitalei.

Puține din aceste premise au fost realizate în România. Oscilația între liberul arbitru și intervențiile etatiste, ambiguitățile discursului politic între ideologia liberală și cea populistă, legislația instabilă, menținerea agriculturii într-o stare de confuzie și anarhie, povara fiscalității (în condițiile unor permanente schimbări ale Legii fiscalității, care o fac complet nepredictibilă), obținerea de către investitori sau persoane fizice a unor credite în condiții net defavorabile, cu clauze netransparente, evaziunea fiscală de amploare, privatizările dubioase (care s-au soldat cu mari prejudicii pentru economia națională), „marea” corupție, absența mentalităților economice de tip capitalist sunt, toate, simptome ale unei stări anomice, care, dintr-o „patologie de tranziție”, s-a transformat într-o criză permanentă, instituționalizată. Schimbările și restructurările menite să facă din România o țară modernă, compatibilă cu instituțiile europene și „spiritul” european au determinat o serie de efecte „perverse” pe care le menționăm (selectiv) în cele ce urmează:

a. procesele de privatizare au creat din punct de vedere macrosocial devalorizarea și înstrăinarea unei mari părți din averea națională, precum și polarizarea accentuată a societății românești, iar din punct de vedere al intereselor indivizilor au determinat șomaj, disponibilizare, sărăcie;

b. restituirea proprietăților a generat, la rândul ei, numeroase inechități, pe lângă corupția de amploare în care au fost implicați înalți funcționari sau demnitari ai statului, reprezentanți ai autorităților din justiție sau poliție, politicieni ș.a.;

c. restructurarea instituțiilor a determinat nu atât funcționalitatea lor mai adecvată, ci o amplificare a birocrăției și o multitudine de deficiențe; adeseori, o parte dintre aceste instituții servesc, mai degrabă, interese ale unor persoane influente sau grupuri de presiune, decât – așa cum ar fi logic și firesc –, interesele cetățenilor;

d. intrarea țării (complet nepregătită) în Uniunea Europeană nu a adus – pe cât se spera – numai beneficii, ci, dimpotrivă, a determinat, între altele, deprecierea peste măsură a monedei naționale, sărăcirea unor contractori de credite, scăderea nivelului de trai, „alinarea” prețurilor (nu și a salariilor!) la cele din Vest, scumpirea utilităților, conectarea României la efectele crizei din „zona Euro” etc. De aceea, chiar preconizata intrare a României în zona Euro ridică numeroase îndoieli privind beneficiile aderării la moneda unică (vezi *Caseta nr. 1*);

Caseta nr. 1

„În ultima vreme, avantajele adoptării monedei unice au devenit mai puțin evidente, comparativ cu costurile care sunt tot mai vizibile. Apartenența unui stat nu mai implică în mod automat reducerea costurilor de finanțare, care reprezenta principalul avantaj al monedei unice, prin eliminarea riscului valutar. Cel mai elocvent exemplu este situația Greciei, care nu s-a mai putut împrumuta de pe piețele internaționale, iar România și Cehia din contră, mai ales dacă ne referim la faptul că pentru România costul de împrumut a ajuns mai scăzut decât cel pentru Italia, țară membră a Zonei Euro. Atunci apare imediat întrebarea «De ce să ader la Zona Euro?», «Ce beneficii îmi aduce?». Astfel, este de remarcat și faptul că moneda unică a început să piardă teren, tot mai mulți fiind de părere că adoptarea monedei Euro nu aduce unui stat numai avantajele sperate, ci din contră, dezavantaje” (Ghițu, 2014, p. 232).

e. reformele repetate din domeniul învățământului („câți miniștri, atâtea reforme”) și așa-zisele „manuale alternative” n-au adus nici pe departe efectele pedagogice scontate, ci au provocat, dimpotrivă, derută în rândul elevilor și părinților, performanțe școlare slabe, neconcordanța dintre programe și manuale, percepții negative ale dascălilor ș.a.

Sunt mai multe lucruri de menționat în legătură cu efectele perverse ale reformei din România, dar pentru toate aceste stări de lucruri nu este responsabilă căderea moralității sau lipsa normelor, așa cum a fost interpretat, adeseori, modelul teoretic durkheimian, ci absența unui mecanism de reglare „internă” care ar putea asigura organicitatea funcțiilor sistemului social și economic. Este de reținut faptul că Durkheim nu s-a referit la o reglare din „exterior” și că el a negat rolul intervenționist al statului. Anomia poate implica norme (legi), dar acestea nu sunt raționale, adică nu sunt adecvate scopului urmărit. O lectură atentă a concepției durkheimiene lasă să se întrevadă faptul că autorul *Diviziunii muncii sociale* nu s-a referit la *lipsa de moralitate* drept cauză a anomiei, ci la *lipsa de raționalitate* a actorilor sociali. De altfel, însuși Durkheim (1974, p. 59) a subliniat faptul semnificativ că „*un industriaș care lucrează cu procedee și metode din alt veac va eșua lamentabil, ruinându-se*”.

În România nu s-au creat însă instituțiile, mecanismele și structurile care să favorizeze formarea unor noi mentalități favorabile reformei. În noile condiții ale tranziției, la fel ca și în regimul trecut, funcționează aceeași scală răsturnată de valori care permite accesul la oportunități nu celor mai buni sau celor mai competenți, ci acelor care dispun de resurse și relații, aceștia putând trece mai ușor peste barierele normative sau organizaționale.

Așa cum observa, cu temei, unul dintre cercetătorii din cadrul Institutului de Sociologie al Academiei Române, costurile sociale ale reformei (tranziției) ar putea fi acceptate, cu condiția ca rezultatul punerii în balanță a beneficiilor și pierderilor să fie favorabile primelor. Aceste costuri ar putea fi acceptate doar dacă: „1. efectele pozitive ale schimbărilor le-ar depăși (pe plan societal) pe cele negative, ar exista „o raționalitate socială” a măsurilor întreprinse, pentru a nu avea, în locul „distrugerilor creative”, o simplă „distrugere sterilă”, care nu aduce nimic benefic oamenilor, deoarece costurile fără tranziție nu pot fi considerate, teoretic, costuri ale tranziției; 2. efectele negative ar fi rezultate directe și relativ inevitabile ale schimbărilor benefice presupuse de modelul teoretic dezirabil al tranziției și nu izvorâte din acțiuni ce nu au legătură cu obiectivele stabilite (...) ...ar exprima deci o eficacitate socială (ca raport dintre scopurile urmărite și rezultatele obținute) în condițiile în care ar putea determina și „efecte perverse” rezultate din „efectele dezirabile” și dacă nu ar fi doar „perversiuni ale acțiunii umane”; 3. efectele negative directe ar fi just repartizate pe întreaga societate, astfel ca să existe o echitabilă repartiție socială a costurilor sociale, împiedicând reproducerea cunoscutului paradox al lui Brooks Harvey (conform căruia beneficiile devin privilegiul unor grupuri, iar costurile sunt suportate de alte grupuri)” – (Hoffman, 2000, p. 32).

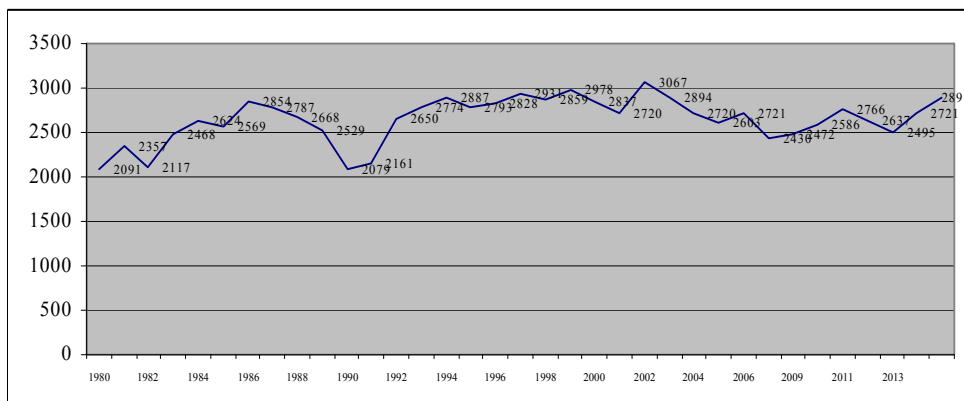
Tocmai această injustă repartitie societală a beneficiilor și costurilor schimbărilor determinate de tranziția societății românești de la un regim totalitar la unul democratic a constituit esența reformei, motiv pentru care generalizarea anomiei a devenit una dintre cele mai vulnerabile și distructive efecte ale reformei din România. Aceste efecte au avut consecințe directe asupra economiei, nivelului de trai al populației și, nu în cele din urmă, asupra moralului membrilor societății și, implicit, asupra tendințelor suicidare ale unor indivizi copleșiți de dificultățile și climatul de insecuritate cu care au fost nevoiți să se confrunte.

5. TENDINȚE ALE FENOMENULUI SUICIDAR ÎNAINTE ȘI DUPĂ EVENIMENTELE DIN ANUL 1989

Evoluția numărului brut de sinucideri și a ratelor de sinucidere din România, într-o perioadă îndelungată de timp, 34 de ani (perioada 1980–2014)², evidențiază următoarele tendințe (vezi *Graficul nr. 1* și *Graficul nr. 2*).

Graficul nr. 1

Evoluția numărului de sinucideri în perioada 1980–2014, în România

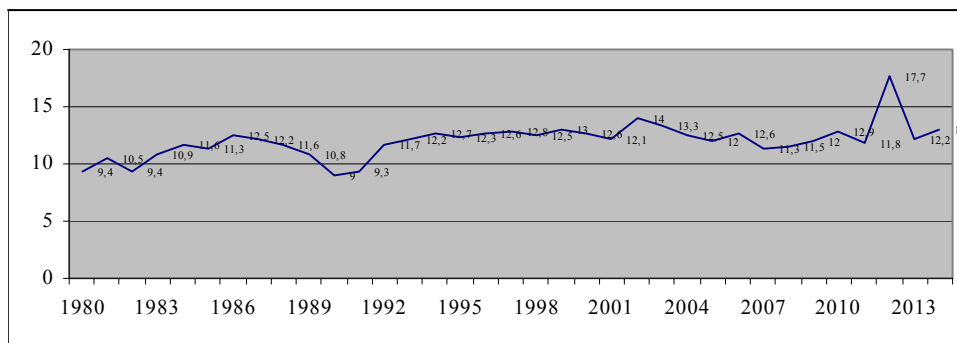

Cele mai ridicate valori ale ratei de suicid și, implicit, cel mai mare număr de sinucideri din timpul regimului comunist din România au fost înregistrate în 1986 și 1987, iar cele mai mici valori ale acestor rate și cel mai mic număr de sinucideri s-au înregistrat în primii trei ani ai deceniului 8.

² Informațiile pe care le-am avut la dispoziție nu vizează decât acest interval de timp. Pe de altă parte, trebuie ținut seama de faptul că numeroase statistici din timpul regimului comunist din România erau „fardate”, pentru a ascunde realitățile existente, astfel că (mai ales) datele cu privire la sinucidere sunt puțin credibile.

Graficul nr. 2

Evoluția ratelor de sinucidere în perioada 1980–2014, în România

După anul 1989, cea mai scăzută rată de sinucidere și, în mod complementar, cel mai mic număr de sinucideri s-au înregistrat în perioada 1990–1991, iar cea mai ridicată rată și cel mai mare număr de sinucideri au fost înregistrate în anul 2002.

5.1. CARACTERUL „FATALIST” ȘI „ALTRUIST” AL SINUCIDERILOR DIN PERIOADA TOTALITARISMULUI COMUNIST

Valorile mai ridicate ale actelor sucidare din perioada 1986–1987 au, cel puțin în aparență, o explicație clară: constrângerile impuse românilor de măsurile aberante ale regimului dinainte de 1989, printre care raționalizarea energiei electrice, a combustibilului și a alimentelor, demolările, împiedicarea liberei circulații în afara țării, măsuri circumscrise politicii de industrializare și urbanizare forțată promovate de Ceaușescu și obsesiei acestuia de a achita datoria externă înainte de scadență: „La sfârșitul anilor 80, România era considerată țara cu cel mai scăzut nivel de trai din Europa, urmată de Albania” (Roșulescu, 2013). Efectele măsurilor menționate, luate de regimul dictatorial, nu puteau să rămână fără urmări. Ele s-au concretizat într-o criză de amploare din punct de vedere economic, social, moral și spiritual, care a demoralizat numeroși români și i-a determinat să se sinucidă.

Trebuie subliniat că, așa cum am menționat deja în subcapitolul 3, presiunile normative excesive și pronunțata lipsă de individualizare („curente suicidogene”, în sens durkheimian) din perioada comunistă au imprimat sinuciderilor din epocă atât un caracter „fatalist”, cât și unul „altruist”. Dacă sensul sinuciderilor fataliste poate fi ușor intuit (lipsa de speranță, incapacitatea de a mai aștepta ceva bun de la viitor), semnificația sinuciderilor altruiste s-a concretizat în tentativa a numeroși români de a face dintr-un asemenea act o formă de protest, cu riscul propriei vieți. Sinuciderea altruistă este una activă și generoasă, asumată, de cele mai multe ori, în mod voluntar, în condițiile în care victima crede că ea va putea servi celorlalți (Durkheim, 1993, p. 173). Exemplul cel mai sugestiv este acela al electricianului

(pictor) Liviu Cornel Babeș, care, în martie 1989, și-a dat foc pe pârtia de schi în semn de protest contra politicii dictatorului Ceaușescu. Și nu pare improbabil ca asemenea acte suicidare să mai fi existat, dar ele vor fi fost ținute sub tăcere sau consemnate în statistici ca „simple” accidente.

Politica din ce în ce mai aberantă a regimului ceaușist, devenită extrem de apăsătoare pentru români în anii anteriori evenimentelor din 1989, nu explică însă în totalitate creșterea ratelor de sinucidere din anii 1986 și 1987. Calendarul (nonpolitic) din acei ani ne poate lămuri în mod suplimentar în această privință.

Este, astfel, necesar să ne reamintim faptul că, în anul 1986, românii (și nu numai) s-au confruntat cu două catastrofe naturale majore: cutremurul din Vrancea din 31 august, care a avut magnitudinea de 7 pe scara Richter, și accidentul nuclear de la Cernobîl (26 aprilie), considerat cea mai mare catastrofă nucleară civilă, ale cărei efecte s-au resimțit extrem de puternic, inclusiv în România. Nu avem suficiente informații pentru a putea specula asupra legăturii dintre aceste două catastrofe și sinuciderile din acel an, dar – dacă ținem seama de faptul că mulți români erau încă traumatizați de amploarea dezastrului provocat de cutremurul din 1977 (cu magnitudinea de 7,2 pe scara Richter), care a provocat peste 1 600 de morți, aproape 12 000 de răniți și prăbușirea a circa 35 000 de locuințe, putem intui o asemenea legătură.

În mod evident, pare „puțin probabil ca un cutremur să provoace per se sinucideri”, dar traumele psihice provocate de el pot constitui factori de risc (Chou, Houang, Lee, Tsai, Tsay, Chen, Chou (2003, p. 1.007–1.014). Să ne amintim, de exemplu, că, în timpul cutremurului din 1977, mulți oameni, înfricoșați, au coborât pe scările blocurilor ori s-au aruncat pe ferestrele locuințelor, sporind, în acest fel, numărul de victime. Este dificil de apreciat dacă toate aceste acțiuni „instinctive”, „iraționale” au fost, pur și simplu, sinucideri sau accidente. Pe de altă parte, efectele cutremurului asupra psihicului unor indivizi au durat ani de la producerea catastrofei. Pare foarte posibil, astfel, ca traumele psihice determinate de amintirea marelui cutremur din martie 1977 să fi produs noi victime cu ocazia cutremurului din 1986, caracterizat de o magnitudine aproape la fel de mare. Și apare, din nou, aici întrebarea dacă o parte dintre victime s-a sinucis de teamă sau a pierit în accidente cu aparență de suicid.

În ceea ce privește catastrofa de la Cernobîl, pare foarte puțin probabil ca ea să fi provocat sinucideri în rândul populației din România. Sinucideri au fost comise numai în rândul populației evacuate din localitatea unde s-a petrecut catastrofa (Bahnarel, Corețchi, Moldovanu, 2003, p. 152). În același timp, misiunea, ca atare, a celor 800 000 de oameni folosiți pentru decontaminarea zonei afectate și securizarea reactorului nuclear a avut chiar ea un caracter sinucigaș.

Revenind la registrul politic, printre alte evenimente care au determinat, în opinia noastră, înregistrarea unor rate crescute de sinucidere în anii 1986 și 1987 se numără, de asemenea, trecerea frauduloasă a frontierelor, fenomen larg răspândit în acei ani (vezi *Caseta nr. 2*).

Caseta nr. 2

„La sfârșitul anilor '80, România comunistă trecea printr-o gravă criză economică și politică. Scăderea nivelului de trai și izolarea internațională în care se găsea Nicolae Ceaușescu a afectat starea de spirit a populației, provocând un val migraționist. Deoarece migrația legală era interzisă, a crescut procentul trecerilor frauduloase ale frontierelor. Datele statistice indică o corelație între accentuarea crizei economice și creșterea tendinței de migrație ilegală a românilor. Poliția de Frontieră a județului Timiș a dat publicității o evidență a tranzitului ilegal spre Iugoslavia în perioada 1980–1989, conform căreia numărul românilor care și-au riscat viața încercând să părăsească țara în această perioadă a crescut de 2,7 ori, de la 913 persoane în 1980, la 2 483 persoane în 1989. Tranzitarea ilegală a granițelor în anii '80 prezenta mari pericole din cauza creșterii violenței grănicerilor, pe fondul escaladării fenomenului. În multe cazuri se trăgea spre grupurile de fugari în plin, fără a fi respectate salvele de avertizare” (Țiu, 2011, p. 116).

Exceptând acțiunea de trecere a frontierei în sine, care a reprezentat, ea însăși, un act sinucigaș, de asumare a unor riscuri deosebit de mari, este foarte posibil ca victimele grănicerilor din acei ani să fi fost înregistrate ca persoane sinucigașe ori decedate în circumstanțele unor „pseudoaccidente” ca urmare a preocupării obsedante a regimului de a truca realitățile.

Pentru a finaliza „rememorarea” evenimentelor din perioada deceniului 8, caracterizate de un potențial risc suicidal, mai trebuie spus că, în plan politic, în anul 1987 a avut loc revolta muncitorilor de la Brașov, care a reprezentat un semnal previzibil al răsturnării regimului totalitar comunist în decembrie 1989, revoltă care a fost reprimată cu sălbăticie de către autorități. Este posibil, ca ipoteză de lucru care trebuie mai atent verificată, ca și acest eveniment să fi avut un anumit impact asupra sinuciderilor din acea perioadă.

5.2. NATURA „ANOMICĂ” A SINUCIDERILOR DIN PERIOADA DE TRECERE DE LA REGIMUL COMUNIST LA CAPITALISM

Analiza ratelor de suicid și a numărului de sinucideri din România, în perioada urmând imediat evenimentelor din decembrie (1989–2014), evidențiază următoarele constatări:

– dacă, în anul 1989, anul spectaculoaselor dar și tragicelor evenimente care au adus după sine prăbușirea regimului comunist, rata de sinucidere (10,8 la suta de mii de locuitori) se afla aproape de nivelul atins în 1981 și 1983, în anii imediat următori (1990 și 1991) această rată a scăzut dramatic (la 9, respectiv 9,3 la suta de mii de locuitori). Acestea sunt nivelurile cele mai scăzute înregistrate după căderea regimului comunist, niveluri care nu au mai fost atinse în întreaga perioadă care a urmat;

– începând cu anul 1992, rata de sinucidere a început să crească (la 11,7 în anul 1992, 12,2 în anul 1993 și 12,7 în anul 1994), ritmul de creștere menținându-se relativ constant (în jurul valorii medii de 12,5 la suta de mii de locuitori) până în anul 2001);

– în anul 2002, rata de sinucidere a crescut brusc, la nivelul de 14,0 la suta de mii de locuitori, care este nivelul cel mai ridicat atins în perioada „postrevoluționară”³;

– după anul 2002, evoluția ratei de sinucidere a cunoscut mai multe fluctuații: de exemplu, 13,3 în anul 2003; 12,4 – valoarea medie a acestei rate atinsă în perioada 2004–2006 și 11,4 – valoarea medie înregistrată în 2007 și 2008;

– după doi ani consecutivi (2009 și 2010) în care această rată atinge nivelul de 12,0, respectiv 12,9 la 100 000 de locuitori, urmează alți doi ani (2011 și 2012) în care rata menționată scade la un nivel atins doar în anul 1992, pentru ca ulterior să-și reia tendința de creștere, dar numai până la nivelul de 13,0 la suta de mii de locuitori, atins în anul 2014.

Aceste constatări, care au un caracter „pur” statistic, nu au valoare explicativă în sine, ci trebuie comentate.

Astfel, explicația ratelor scăzute de sinucidere din România anilor 1989, 1990 și 1992 este relativ simplă. Durkheim (1993, p. 158–163) a subliniat, încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, că foarte puțini oameni se sinucid în timpul perioadelor de război și de revoluție. *„Toate revoluțiile care au avut loc în Franța în acest secol [secolul al XIX-lea] au diminuat în momentul producerii lor numărul sinuciderilor (...). Marile războaie naționale au aceeași influență ca și tulburările politice”* (Durkheim, 1993, p. 158 și 160). Aceste constatări – adăuga sociologul francez, are o singură explicație: *„Acea că marile șocuri sociale, ca și marile războaie populare, înviează sentimentele colective, stimulând spiritul de partid și patriotismul, credința politică și credința națională și, concentrând toate activitățile spre un singur scop, determină, cel puțin pentru un timp, o integrare sporită a societății”* (Durkheim, 1993, p. 163).

Începând cu anul 1992 (11,7 sinucideri la o sută de mii de locuitori) și mai ales în anii care au urmat, 1993–2001 (cu o valoare medie de 12,5 de sinucideri la suta de mii de locuitori), rata de sinucidere (în creștere față de anii anteriori) a cunoscut mici fluctuații de la un an la altul, valoarea sa tinzând să se stabilizeze, pentru a deveni relativ constantă. Este extrem de dificil însă de a pune în relație sinuciderile comise în această perioadă cu anumite evenimente, de orice natură ar fi fost ele. Este o perioadă de mare efervescență, de perturbații economice, tulburări politice și restructurări instituționale (vezi *Caseta nr. 3*).

³ Am pus cuvântul între ghilimele, deoarece nu toți cetățenii români (specialiști sau nespecialiști) consideră că în decembrie 1989 a avut loc o veritabilă revoluție.

Caseta nr. 3

„Dacă primii doi ani postrevoluționari au fost ani de căutare și confuzie, următorii 4 ne-au învățat cât de greu de gestionat poate fi libertatea (...). În acei ani, România a înregistrat un număr record de șomeri, fabricile au falimentat una după alta, iar leul s-a devalorizat de 7 ori (...). O țară în criză după o revoluție, trei mineriade și o brumă de democrație (...). În tot acest timp, în ciuda măsurilor luate de guvernul Stolojan, criza economică se agravează (...). Criza e agravată de introducerea Taxei pe Valoarea Adăugată, de 18%, în locul vechiului impozit pe circulația mărfurilor. Taxa îi sperie pe români și duce la scumpiri în lanț (...) – (1992–1995. Românii visează la capitalism și bogăție, dar se trezesc din coșmarul primelor țepe”, Pro TV, 16 decembrie 2013, vezi: <http://stirileprotv.ro/special/1992-1995-dupa-ce-si-au-castigat-libertatea-romanii-au-inceput-sa-viseze-si-la-bogatie.html>).

Întreagă această perioadă a coincis cu mari schimbări în economie, în societate, la nivel politic și instituțional, care au avut efecte puternice asupra mentalităților și moralului celor mai mulți români.

Dacă, în timpul comunismului, oamenii erau „uniți” prin adversitatea, chiar ura, împotriva lui Ceaușescu, după prăbușirea regimului totalitar, odată cu introducerea sistemului politic pluralist au ajuns să fie „dezbinați” prin incapacitatea de mai urî cu adevărat un singur lider. Divizarea societății românești între partide, lideri, „simpatii” sau afinități politice, vizibilă, mai ales, în timpul „mineriadelor”, confirmă o asemenea idee.

Performanțele și beneficiile economice scăzute, deteriorarea standardelor de sănătate și de viață, creșterea consumului de alcool și de droguri, stresul, depresia, răspândirea bolilor fizice, dar mai ales psihice, incapacitatea de adaptare la schimbări, la noile modele normative și culturale, de a găsi soluții la noile probleme de viață, șomajul, sărăcia, disoluția a numeroase grupuri familiale, emigrația capilor de familie, scăderea numărului de copii, îmbătrânirea populației ș.a. sunt numai câteva din efectele schimbărilor de la nivel macrosocial, efecte care au favorizat, condiționat sau determinat creșterea ratelor de suicid.

Apare evident, în acest sens, că aceste efecte au fost determinate, în mod fundamental, de procesul de trecere de la comunism la capitalism. Dacă, din punct de vedere politic, procesul de democratizare a polarizat organizarea socială și statală, scoțând la iveală rănilor istorice ale conflictelor etnice și civile, procesul de tranziție în plan economic a determinat deteriorarea bunăstării materiale a membrilor societății (Zhao, Cao, 2010, p. 1.210). Prăbușirea comunismului în țările din Europa de Est – sublinia Yuka Minagawa (2013, p. 1.036) – „a condus la un sistem social caracterizat de un nivel ridicat de anomie și de instabilitate continuă din punct de vedere politic, economic și social”.

În societățile în curs de tranziție⁴ (vezi *Caseta nr. 4*), așa cum este încă societatea românească, în care nu mai există mecanisme (auto)reglatoare capabile

⁴ Deși majoritatea comentatorilor politici din România clamează că tranziția este un proces „încheiat”, există încă voci autorizate care apreciază că, departe de a se fi încheiat, tranziția continuă.

să coordoneze acțiunile indivizilor, lipsesc, în mare măsură, instituțiile de protecție sau acțiunea celor care există este slabă și inefficientă. Protecția socială însăși este o „opțiune politică”, una care opune ideologiile liberale concepțiilor social-democrate. Lăsați adeseori să se descurce singuri, fără sprijin instituțional, indivizii aleg diferite strategii de acțiune, cele mai multe cu caracter ilicit și ilegal, în sensul vizat de R. K. Merton (1938).

Caseta nr. 4

„Tranziția a reprezentat unul dintre principalele subiecte politice în România postcomunistă. O întreagă agendă politică a fost gândită ca adjuvant al unui amplu proces de transformare socio-economică. Eșecurile acestei agende, pentru că de succese nu prea putem vorbi, au fost justificate exact ca în perioada comunistă: sacrificii temporare și justificabile în lumina unui viitor „luminos”, care se lasă însă așteptat pe termen nedefinit. Dar, în 2007, odată cu integrarea țării în Uniunea Europeană, viitorul a devenit trecut. Tranziția s-a încheiat (subl. ns. – Rădulescu, M.S.), cel puțin în accepțiunea sa postcomunistă. A început în schimb un alt fel de tranziție, cea europeană, care mă tem că nu se va încheia atât de repede ca precedenta” (Zamfir, 2004, p. 34).

În societățile menționate, libertatea de alegere este, de multe ori, echivalentă cu alegeri iraționale sau, cel puțin, contrare legii. „În regimul autoritar comunist, ordinea socială era menținută prin măsuri draconice, iar sistemul juridic era construit pe teamă, nu pe consens. Odată cu răsturnarea sa, oamenii au devenit stăpânii propriului destin și se bucură, pentru prima oară, de libertatea de alegere” (Zhao, Cao, 2010, p. 1.210). O libertate care permite – adăugăm noi – și alegeri cu caracter irațional.

Pe de altă parte, *anomia normativă* specifică trecerii de la comunism la capitalism, concretizată în legi și reglementări care se contrazic, adeseori, între ele, dezorientează indivizii, nevoiți să se orienteze după indicații normative conflictuale. O asemenea situație a fost evidențiată de É. Durkheim (1897), care a subliniat că, atunci când o societate se află în criză sau este afectată de schimbări bruște, ea nu mai are un rol reglator asupra conduitelor indivizilor și nu mai poate impune modele normative, capabile să le modeleze acestora, într-un mod legitim și licit, trebuințele, dorințele și aspirațiile. Este specific unei asemenea societăți să fie caracterizată de un slab spirit de disciplină și de un egoism accentuat al indivizilor, cu efecte distructive asupra moralului acestora, inclusiv asupra creșterii ratelor de sinucidere.

„Tranziția de la comunism la capitalism în Europa și Asia Centrală – observau Stuckler, King și McKee (2009) –, în timpul primilor 5 ani ai deceniului 9 a avut consecințe devastatoare asupra sănătății. UNICEF atribuie tranziției mai mult de 3 milioane de decese premature”. Pierderea slujbei, amplificarea șomajului și creșterea nivelului de sărăcie, în condițiile insuficientelor și ineficacelor măsuri de protecție luate de guvern, au făcut din privatizare, dacă nu un factor cauzal, cel puțin o importantă variabilă explicativă a deteriorării stării de sănătate fizică și psihică a indivizilor și implicit asupra creșterii ratelor de sinucidere.

Un studiu ilustrativ, care a ajuns în mod empiric la aceste constatări este cel întreprins de către Kølves, Milner și Vărnîk (2013, p. 956–970) asupra relației dintre tendințele ratelor de suicid și factorii socioeconomi în 13 țări din fostul bloc sovietic, în perioada 1990–2008, care au evidențiat faptul că, printre factorii principali care au influențat ratele de sinucidere, s-au numărat șomajul, starea economiei, nivelul veniturilor, inegalitatea socială, consumul de alcool, starea de sănătate și resursele medicale precare.

Toate efectele negative anterior menționate s-au manifestat mai puternic în țările care au aplicat terapii de șoc în ceea ce privește măsurile de implementare a reformei. În România și Bulgaria – subliniază Minagawa (2013, p. 1038) –, reformele au fost mai „conservatoare” (mai lente), fapt care explică – spunem noi –, ratele de sinucidere relativ mai scăzute din aceste țări, comparativ cu cele din altele, precum Rusia și țările care au făcut parte din fostul imperiu sovietic, unde nivelul ratelor de sinucidere este ridicat. Pe de altă parte, țările care au aplicat terapii de șoc au reușit să depășească mai rapid efectele crizei determinate de prăbușirea regimului comunist, în timp ce țările care au aplicat în mod gradual politica de reforme se confruntă, în continuare, cu dificultățile acesteia.

Evoluția ratelor de sinucidere în fostele țări comuniste după prăbușirea „sistemului” comunist, este redată în *Tabelul nr. 2*, în care am folosit, pe de o parte, statisticile Organizației Mondiale a Sănătății, valabile (din cinci în cinci ani) pentru perioada 1990–2009, iar pe de altă parte, am utilizat statisticile EUROSTAT, valabile pentru 2011 și 2012, dar numai pentru fostele țări comuniste, membre ale Uniunii Europene (vezi *Tabelul nr. 2*).

Așa cum se poate observa, în ierarhia ratelor de sinucidere înregistrate în fostele țări comuniste, România ocupă locul 17 dintr-un total de 27 de țări.

Trebuie menționat faptul că Germania de Est lipsește din acest clasament, probabil din cauza dificultăților de înregistrare, ca urmare a Reunificării celor două Germanii, dar, mai ales, din cauza situației economice, politice și sociale a Germaniei de Est, mult îmbunătățită după procesul reunificării. Pentru o analiză în profunzime a diferențelor dintre cele două Germanii după Reunificare, în ceea ce privește factorii responsabili pentru mortalitate este util de consultat articolul semnat de Marc Luy (2004).

Din conținutul *Tabelului nr. 2* se poate observa că țările care au avut cel mai mult de suferit de pe urma efectelor tranziției de la comunism la capitalism au fost acelea care au făcut parte din fostul Imperiu Sovietic, pe primele locuri situându-se Lituania, Federația Rusă, Belarus, Letonia, Kazahstan, Ucraina și Estonia.

Dintre fostele state „satelit” ale Rusiei Sovietice se pot menționa, cu precădere, Ungaria și, cu excepția Bosniei-Herțegovina, țările care au aparținut fostei Iugoslavii (Slovenia, Croația, Serbia).

Trebuie menționat faptul că, din cei 360 de milioane de locuitori ai Rusiei, Estoniei, Letoniei, Lituaniei, Belarusului, Ucrainei, Kazahstanului, Moldovei și ai celorlalte țări care au alcătuit blocul comunist, circa 100 000 mor, anual, prin sinucidere (Pray *et. al.*, 2013, p. IX).

Tabelul nr. 2

Ratele de sinucidere ale fostelor țări (republici) comuniste

Nr.	ȚARA	ANUL				DATE VALIDE PENTRU ȚĂRILE DIN UNIUNEA EUROPEANĂ		
		1990	1995	2000	2005	2009	2011	2012
1	LITUANIA	26,1	45,6	44,1	38,6	34,1	33,4	30,7
2	FEDERAȚIA RUSĂ	26,5	41,5	39,4	32,2	30,1	–	–
3	BELARUS	20,4	31,2	34,9	35,1 (2003)	27,4 (2007)	–	–
4	UNGARIA	39,9	32,9	32,6	26,0	24,6	24,6	24,1
5	LETONIA	26,0	40,7	32,4	24,5	22,9	21,2	21,9
6	KAZAHSTAN	19,1	28,6	29,9	25,9	25,6	–	–
7	SLOVENIA	27,7	28,9	29,7	25,1	21,9	21,7	21,5
8	UCRAINA	20,7	28,4	29,6	22,6	21,2	–	–
9	ESTONIA	27,1	40,1	27,5	20,2	18,1	16,3	18,3
10	CROAȚIA	23,9	19,5	21,1	19,7	17,8	16,6	18,2
11	SERBIA	–	19,3 (1998)	20,6	19,4	18,8	18,0	17,3
12	REPUBLICA CEHĂ	19,3	17,5	16,1	16,3	14,0	15,2	16,0
13	POLONIA	13,0	14,3	15,1	15,8	14,9	16,0	16,7
14	BULGARIA	14,6	17,0	16,9	12,7	12,3	10,4	12,1
15	REPUBLICA MOLDOVA	14,8	18,5	14,9	17,6	17,4	–	–
16	SLOVACIA	15,0 (1992)	13,7	13,5	12,6	–	10,6	11,1
17	ROMÂNIA	9,0	12,3	12,6	12,0	12,0	13,0*	12,7*
18	KIRGHISTAN	12,5	13,5	10,5	9,2	8,8	–	–
19	BOSNIA-HERȚEGOVINA	10,3	11,8 (1991)	–	–	–	–	–
20	TURKMENISTAN	8,1	5,4	8,6 (1998)	–	–	–	–
21	UZBEKISTAN	7,2	6,5	7,8	4,7	–	–	–
22	TADJIKISTAN	4,4	3,5	2,9	2,6 (2001)	–	–	–
23	GEORGIA	3,6	4,1	2,9	2,2 (2001)	4,2	–	–
24	ARMENIA	2,8	3,5	1,6	2,4 (2006)	1,9 (2008)	–	–
25	ALBANIA	–	2,8	1,8	4,0 (2003)	–	–	–
26	AZERBAIDJAN	1,6	0,7	0,8	1,3 (2004)	0,6 (2007)	–	–

* În statisticile românești, valoarea ratei pentru 2011 este de 11,7, iar pentru 2012, valoarea ratei este 12,2
(Surse: 1. www.who.int/mental_health/media/: Pdf. Suicide rates (per 100,000), by gender;

2. EUROSTAT, Death due to suicide by sex:

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00122&plugin=1>)

Cauzele acestei tendințe – subliniau autorii citați – nu au fost cercetate sistematic, dar majoritatea ipotezelor le atribuie schimbărilor sociale asociate cu destrutturarea fostului bloc răsăritean.

Un factor structural important, care a contribuit și contribuie, în continuare, la extinderea mortalității prin sinucidere, este reprezentat de *consumul excesiv de alcool* atât în rândul bărbaților, cât și în cel al femeilor. Alcoolul este, probabil, o formă de „compensare” a dificultăților cu care se confruntă oamenii în cursul unei tranziții parcă fără sfârșit și care aduce noi și noi probleme (șomaj, sărăcie, mari inegalități sociale, înrăutățirea stării de sănătate etc.), în loc să le soluționeze pe cele vechi. Există, de exemplu, o corelație clară între consumul de alcool din Rusia (circa 15–18 litri de persoană, anual) și mortalitatea prin sinucidere din această țară (aproximativ 35–40 la suta de mii de locuitori în fiecare an) (Pray *et. al.*, 2013, p. 84).

În concordanță cu informațiile cuprinse în Raportul Organizației Mondiale a Sănătății, din anul 2014, cu privire la relația între alcool și sănătate (WHO, 2014), în anul 2010, Belarus, Moldova și Lituania, urmate de Rusia, au ocupat primele patru locuri din lume în ceea ce privește consumul de alcool pur (în litri per capita) al adulților. În mod surprinzător, poate, România a ocupat locul al cincilea, cu un consum total de 14,4 litri dintre care 7,2 litri de bere, 4,2 litri de vin și 3 litri de spirtoase, consum mai mare decât al unor țări cu „tradiție” în domeniu, precum Ucraina și Ungaria (vezi *Tabelul nr. 3*).

Tabelul nr. 3

Consumul de alcool pur (în litri per capita) în rândul adulților (peste 15 ani) din fostele țări comuniste, în anul 2010

Nr.	ȚARA	BĂUTURI							
		TOTAL	CONSUM		Bere	Vin	Spirtoase	Altele	Proiecție pentru 2015
			Înregistrat	Neînregistrat					
1	BELARUS	17,5	14,4	3,2	17,3	50,2	46,6	30,9	17,1
2	MOLDOVA	16,8	6,3	10,5	30,4	50,1	64,5	0	17,4
3	LITUANIA	15,4	12,9	2,5	46,5	70,8	34,1	11,6	16,2
4	RUSIA	15,1	11,5	3,6	37,6	11,4	51,00	0	14,5
5	ROMÂNIA	14,4	10,4	4,0	50	28,9	21,1	0	12,9
6	UCRAINA	13,9	8,9	5,0	40,5	9	48,0	20,6	11,8
7	UNGARIA	13,3	11,3	2,0	36,3	29,4	34,3	0	12,4
8	REPUBLICA CEHĂ	13,0	11,8	1,2	53,5	20,5	26,0	0	14,1
9	SLOVACIA	13,0	11,4	1,7	30,1	18,3	46,2	50,5	12,5
10	SERBIA	12,6	9,6	2,9	51,5	23,9	24,6	0	12,9
11	POLONIA	12,5	10,9	1,6	55,1	90,3	35,5	0	11,5
12	LETONIA	12,3	10,5	1,8	46,9	10,7	37,0	50,4	10,6
13	CROAȚIA	12,2	10,2	2,0	39,5	44,8	15,4	00,2	11,7
14	SLOVENIA	11,6	10,6	1,0	44,5	46,9	80,6	0	10,9

Tabel. nr. 3 (continuare)

15	BULGARIA	11,4	10,3	1,1	39,3	16,5	44,1	00,1	11,3
16	ESTONIA	10,3	9,5	0,8	41,2	11,1	36,8	10,9	9,4
17	KAZAHSTAN	10,3	6,8	3,5	31,8	30,1	65,1	0	8,2
18	GEORGIA	7,7	5,4	2,3	17,0	49,8	33,2	00,1	6,7
19	BOSNIA ȘI HERȚEGOVINA	7,1	4,6	2,5	73,3	90,7	17,0	0	7,5
20	ALBANIA	7,0	4,9	2,1	31,8	19,8	48,4	0	6,6
21	MONGOLIA	6,9	4,9	2,0	27,6	20,8	69,6	0	7,8
22	MACEDONIA	6,7	3,9	2,8	47,4	39,9	12,6	0	5,7
23	ARMENIA	5,3	3,8	1,5	90,7	50,3	84,9	0	5,5
24	UZBEKISTAN	4,6	2,4	2,1	18,3	60,3	75,4	0	4,8
25	KIRGHISTAN	4,3	2,4	1,9	22,6	40,2	72,9	00,3	3,9
26	TURKMENISTAN	4,3	2,2	2,2	15,4	26,1	58,4	0	5,0
27	TADJIKISTAN	2,8	0,3	2,5	10,2	10,1	88,7	0	2,4
28	AZERBAIDJAN	2,3	1,3	1,0	28,7	70,6	63,3	0	2,1

Sursa: prelucrare după informațiile date în: *WHO Global Status Report on Alcohol and Health* (2014).

Există, în mod evident, o relație strânsă între consumul de alcool și mortalitatea prin suicid, care se confirmă, mai ales, în cazul Lituaniei (locul 1 la sinucidere din rândul fostelor țări comuniste), Rusiei (locul 2) și Belarusului (locul 3). Această relație este mediată însă și de alți factori necesar de identificat, mai ales în cazul altor țări așa cum sunt România, Moldova, Republica Cehă, Ucraina ș.a., care, deși se situează pe locuri fruntașe din punct de vedere al consumului de alcool, ocupă locuri mijlocii în privința ratei de sinucidere.

Ca „răspuns” la o stare de depresie, tensiune sau anxietate (Shaw, 2002), consumul de alcool, alături de bolile psihice și sinucidere, se numără printre cei mai relevanți indicatori ai anomiei, ca variabilă structurală care explică situația existentă în cele mai multe țări ex-comuniste, inclusiv în România, care au experimentat și experimentează, în continuare, dificultățile și vicisitudinile trecerii de la comunism la capitalism.

Așa cum a observat, în mod justificat, Minagawa (2013), efectele negative ale reformelor ce au urmat prăbușirii regimului comunist:

- s-au manifestat, în mod diferit, de la o țară la alta, urmând ritmul, mai rapid sau mai lent, al acestor reforme;
- au afectat într-o măsură mai ridicată bărbații decât femeile, datorită rolurilor sociale diferite ale celor două categorii, primii mai implicați în viața socială, comparativ cu femeile, mai implicate în viața familială și mai apte să beneficieze de sprijinul partenerilor;
- s-au atenuat de la o perioadă la alta, de la anii urmând căderii regimului comunist până la anii consecutivi „încheierii” reformelor cu caracter social, economic și politic.

Dacă alte țări ex-comuniste, printre care Polonia, Republica Cehă și țările baltice, au putut beneficia mai curând de rezultatele pozitive ale reformelor,

România a fost nevoită să se confrunte cu un proces de tranziție mai îndelungat și cu mari decalaje față de celelalte țări menționate, în aplicarea reformelor structurale.

În luna noiembrie a anului 2001, de exemplu, Raportul de monitorizare al Comisiei Europene cu privire la îndeplinirea criteriilor de aderare de către România (pentru implementarea *acquis*-ului comunitar⁵) sublinia faptul că (*Europa. Summaries of EU Legislation*) nu au fost realizate progrese importante în această privință. Un an mai târziu, în octombrie 2002, un alt raport al aceleiași Comisii nota faptul că România nu a făcut decât progrese limitate în adoptarea *acquis*-ului comunitar. În fine, Raportul din noiembrie 2003 al Comisiei Europene de Monitorizare menționa că România nu a făcut niciun progres în acest domeniu de la ultimul Raport (din 2002).

Așa se poate explica, din punctul nostru de vedere, rata ridicată de sinucidere din anul 2002, care nu poate fi atribuită unui singur eveniment sau unui ansamblu de asemenea evenimente, ci prelungirii peste măsură a unei tranziții parcă „fără sfârșit”, care i-a dus la exasperare pe mulți români (vezi și *Caseta nr. 5*).

De abia din anul 2004, Raportul de monitorizare al Comisiei Europene semnală progresele făcute de România, cu precădere în domeniul alinierii legislației la cerințele *acquis*-ului comunitar, pentru ca un an mai târziu, în 2005, să sublinieze faptul că „România își îndeplinește angajamentele, satisfăcând cerințele rezultate în urma discuțiilor privind accesul în Uniunea Europeană”, fiind necesare însă ajustări viitoare ale legislației.

Caseta nr. 5

„După căderea regimului Ceaușescu, România s-a scufundat într-o profundă criză economică și socială. Autoritățile românești n-au manifestat suficientă voință politică pentru a pune în aplicare reformele. De abia după alegerile prezidențiale și legislative din noiembrie 1996 noul guvern a început să implementeze un program radical de stabilizare macroeconomică și reforme structurale. Raportul [Comisiei de Monitorizare] observa că România a făcut progrese puține în stabilirea unei economii de piață, iar capacitatea sa de a rezista la presiunile competitive și forțelor pieței s-a deteriorat. Un an mai târziu, țara încă suferea de absența unei strategii economice bine definite. Aspectul economic nu s-a îmbunătățit fundamental în anul 2000. Raportul Comisiei din anul 2002 sublinia că România nu a făcut niciun progres în ceea ce privește convergența cu Uniunea Europeană (UE) din punct de vedere al venitului pe cap de locuitor. Produsul Intern Brut (PIB) per capita, exprimat în puterea de cumpărare, a fost echivalent cu numai 25% din media UE din 2001 (...). În raportul său din 2002, Comisia a subliniat că structura economiei reflectă încă natura incompletă a procesului de tranziție (...)” (*Europa. Summaries of EU Legislation*).

⁵ Termenul de *acquis comunitar* desemnează totalitatea drepturilor și a obligațiilor comune care decurg din statutul de stat membru al Uniunii Europene, incluzând, pe lângă tratate, și actele adoptate de către instituțiile UE.

Tratatul privind intrarea în Uniunea Europeană a fost semnat în 25 aprilie 2005, iar intrarea efectivă a României în UE a avut loc pe data de 1 ianuarie 2007.

Este evident faptul că tendințele sinuciderii în România, în perioada 2000–2005, nu au fost determinate de îndeplinirea sau neîndeplinirea criteriilor de aderare la Uniunea Europeană. Sublinierile anterioare cu privire la acest aspect au rolul de a sublinia însă drumul „sinuos” parcurs de România pe calea reformelor și dificultățile lungului proces de tranziție, caracterizat de anomie și soldat cu numeroase costuri sociale și, nu în cele din urmă, *umane*.

BIBLIOGRAFIE

1. ALLARDT, E. (1971). „Émile Durkheim et la sociologie politique”, în *Sociologie Politique*, tome I, textes réunis par Pierre Birnbaum et François Chazel, Paris, Armand Colin.
2. BAHNAREL, I.; COREȚCHI, L.; MOLDOVANU, M. (2003). *Efectele medico-biologice ale accidentului de la Cernobîl*, Raport, Chișinău, Academia de Științe a Moldovei (vezi: <http://www.asm.md/administrator/fisiere/editii/f11.pdf>).
3. BARRERE, C.; KEBADJIAN, G.; WEINSTEIN, O. (1983). *Lire la crise*, Paris, P.U.F.
4. BESNARD, PH. (1987). *L'anomie, ses usages et ses fonctions dans la discipline sociologique depuis Durkheim*, Paris, P.U.F.
5. CHOU, Y.-J.; HUANG, N.; LEE, C.-H.; TSAI, S.-L.; TSAY, J.-H.; CHEN, L.-S.; CHOU, P. (2003). *Suicides after the 1999 Taiwan earthquake*, în „International Journal of Epidemiology”, volume 32, Issue 6.
6. Documente de raportare ale Comisiei Europene (vezi: http://www.mie.ro/_documente/dialog_Ro_UE/documente_raportare_CE.htm).
7. DURKHEIM, É. (1974). *Regulile metodei sociologice*, traducere din limba franceză, București, Editura Științifică, 1974.
8. DURKHEIM, É. (1993). *Despre sinucidere*, Iași, Institutul European (versiunea originală: *Le Suicide. Étude de sociologie*, Paris, Alcan, 1897). Citatele se pot identifica în ediția românească.
9. EUROPA. SUMMARIES OF EU LEGISLATION, vezi: http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/2004_and_2007_enlargement/romania/e01108_en.htm
10. GHITU, A.E. (2014). *Aderarea României la Zona Euro*, în „Colecția de working papers ABC-ul Lumii financiare”, WP nr. 2 (vezi: http://www.fin.ase.ro/ABC/fisiere/ABC2_2014/lucrari/2.5.Anca%20Ghitu_PAPER.pdf).
11. HALBWACHS, M. (1930). *Les causes du suicide*, Paris, Félix Alcan.
12. HASSAN, R. (1996). *Social Factors in Suicide in Australia*, în „Australian Institute of Criminology”, no. 52, February (vezi: http://www.aic.gov.au/media_library/publications/tandi_pdf/tandi052.pdf).
13. HOFFMAN, O. (2000). *Costurile sociale și (sau) costurile erorilor în procesul tranziției în România*, în „Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XI, nr. 1–2.
14. HUNTINGTON, S., P. (1991). *The Third Wave: Democratization in the Latter Twentieth Century*, University of Oklahoma Press, Norman, Publishing Division of the University.
15. JOWITT, K. (1991). *The New World Disorder*, în „Journal of Democracy”, nr. 2, Winter.
16. JUKKALA, T.; MÄKINEN, I.H. (2010). *Suicide in changing societies. Essay*, în „Baltic Worlds”, vol. III: 1 (vezi: <http://balticworlds.com/wp-content/uploads/2010/03/suicid.pdf>).
17. KATSAS, G.A. (2012). *Anomie, Social Change and Dysfunctional Socialization*, în „Encephalos”, No. 49.
18. KÖLVES, K.; MILNER, A.; VĂRNIK, P. (2013). *Suicide rates and socioeconomic factors in Eastern European countries after the collapse of the Soviet Union: trends between 1990 and 2008*, în „Sociology of Health and Illness”, July, 35(6).

19. LUY, M. (2004). *Mortality differences between Western and Eastern Germany before and after Reunification. A macro and micro level analysis of developments and responsible factors*, în „Genus”, LX (No. 3–4).
20. LYTKINA, E. (2015). *Anomie and Alienation in the Post-Communist Area: A Reapplication of the Middleton Scale in Russia and Kazakhstan*. „Basic Research Program. Working Papers.” Series Psychology WP BRP 32/PSY/2015.
21. MERTON, R.K. (1938). *Social Structure and Anomie*, în „American Sociological Review”, volume III, issue 5, October (p. 672–683).
22. MINAGAWA, Y. (2013). *Social Consequences of Postcommunist Structural Change: An Analysis of Suicide Trends in Eastern Europe*, în „Social Forces”, 91 (3), March.
23. PRAY, L.; COHEN, C.; MAKINEN, I.H.; VÄRNIK, A.; MACKELLAR, F.L. (Editori) – (2013). *Suicide in Eastern Europe, the Commonwealth of Independent States, and the Baltic Countries: Social and Public Health Determinants, A Foundation for Designing Interventions* Summary of a Conference, International Institute for Applied Systems Analysis, February.
24. RĂDULESCU, M.S. (1992). *Procesul legislativ ca factor de anomie în perioada de tranziție*, în „Sociologie românească”, nr. 1.
25. RĂDULESCU, S.M. (2006). *Între Homo Oeconomicus și Homo Sociologicus. O istorie a sociologiei moderne din perspectiva raționalității și iraționalității acțiunii umane*, București, Editura Lumina Lex.
26. RĂDULESCU, S.M. (2010). *Sociologia devianței și a problemelor sociale*, București, Editura Lumina Lex.
27. ROȘULESCU, V. (2013). *România – efectele economice ale comunismului*, Compendiu, 30 mai (vezi: <http://vladimirrosulescu-istorie.blogspot.ro/2013/05/romania-efectele-economice-ale.html>).
28. SHAW, V.N. (2002). *Substance Use and Abuse. Sociological Perspectives*, Oxford, Praeger Publishers.
29. STARK, D. (1992). *From System Identity to Organizational Diversity: Analysing Social Change in Eastern Europe*, în „Contemporary Sociology”, vol. 21, nr. 3, May, p. 299.
30. STUCKLER, D.; KING, L.; MCKEE, M. (2009). *Mass privatisation and the post-communist mortality crisis: a cross-national analysis*, în „Lancet”, vol. 373, January 31.
31. ȚIU, ILARION (2011). *Migrația ilegală a românilor în anul 1989. Aspecte socio-demografice*, în „Sfera Politicii”, nr. 166, decembrie.
32. ZAMFIR, C. (2004). *O analiză critică a tranziției. Ce va fi „după”*, Iași, Editura Polirom.
33. ZELETIN, Ș. (1991). *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*, ediția a doua, București, Editura Humanitas.
34. ZHAO, R.; CAO, L. (2010). *Social Change and Anomie: A Cross-National Study*, în „Social Forces”, 88 (3), March.
35. WORLD HEALTH ORGANIZATION (2014). *Global Status Report on Alcohol and Health*.

MARITICID ȘI SINDROMUL STOCKHOLM. PROFILUL FEMEII ÎNCHISE PENTRU MARITICID

RALUCA PAVEL*

ABSTRACT

MARITICIDE AND THE STOCKHOLM SYNDROME. THE PROFILE OF WOMAN IMPRISONED FOR MARITICIDE

This study analyzes the correlation between female crime and Stockholm syndrome. Due to the fact that researchers focused in their studies on crimes committed by men, criminologists, sociologists and psychologists concentrated little time and attention to the female crime phenomenon.

In this article I focused on the sociological interpretation of the results obtained by participant observation, an interview and a questionnaire on the Stockholm syndrome, applied to a number of 25 women imprisoned in Târgșor Prison for the murdering of their partner.

Keywords: female offenders, mariticide, domestic violence, Stockholm syndrome, prison.

Trăim într-o societate care se schimbă din ce în ce mai repede, însă, din păcate, unele aspecte îi rămân nealterate. Crime pasionale, pruncucideri, crime având ca factor decisiv violența domestică sunt fapte care au înfricoșat și, în același timp, au fascinat nu doar oamenii epocii contemporane. Bărbații continuă să aibă locul principal în topul criminalilor, dar nici femeile nu se lasă mai prejos. Cu toate că motivele acestor gesturi pline de cruzime sunt diferite la bărbați și la femei, acestea din urmă nu fac abstracție de la niciun tip de crimă comis de bărbați.

Criminalitatea feminină reprezintă, prin urmare, o componentă esențială a experienței sociale referitoare la violența letală. Există câteva motivații care justifică necesitatea studierii femeilor criminale, deși numărul acestora este net inferior față de cel al bărbaților, după cum remarcă Vickie Jensen¹: în primul rând, studierea acestora este impusă de caracterul grav al faptei și a repercusiunilor sale,

* ICCV, Academia Română, București.

¹ Vickie Jensen (2001). *Why Women Kill: Homicide and Gender Equality*. Boulder, CO: Lynne Rienner, p. 1–2.

de impactul asupra victimelor; importanța cercetării rezidă și în efectele pe care încarcerarea femeilor criminale le are asupra familiei și a copiilor lor, afectați de absența bruscă a unei persoane fundamentale în existența lor – unii copii se pot confrunta simultan cu pierderea ambilor părinți, societatea însăși având de suferit de pe urma femeilor criminale, ai căror copii sunt preluați de instituțiile publice răspunzătoare de asistența socială sau de către rude ce nu pot evita situația; pe de altă parte, analizarea acestui fenomen poate preciza calitatea vieții femeilor criminale, aspect care devine evident în momentul în care se identifică situațiile în care acesteaucid (în contextul violenței domestice sau al unui conflict intens ce nu poate fi rezolvat altfel); femeile sunt mai susceptibile de a comite crime împotriva partenerului atunci când sunt victime ale violenței domestice, când sunt, limitate de așteptările tradiționale sau atunci când neagă mijloacele adecvate de a se sustrage dintr-o viață în care abuzurile fac legea, ajungând la disperare și la situații pe care le consideră fără scăpare.

Realizarea unui profil al femeilor-asasin poate determina lacunele sistemului privind consilierea femeilor, prin programe de susținere, protecție și printr-o informare corectă asupra drepturilor pe care acestea le dețin. Majoritatea femeilor-asasin prezintă traume suferite încă din perioada copilăriei, ceea ce indică o informare precară a acestora asupra dreptului la respectarea vieții lor, la a nu fi torturate și supuse cruzimilor, tratamentelor și pedepselor inumane sau degradante, la a beneficia de libertate și securitatea persoanei, drepturi girate de documente generale referitoare la drepturile omului. Multe dintre femeile victime pot dezvolta sindromul Stockholm, suportând un cumul de abuzuri din partea partenerilor de viață, iar când aceștia din urmă devin violenți cu alți membri ai familiei (copii, socri), femeile se pot transforma din victime în agresori, pentru a-i apăra pe cei dragi. Lipsa specialiștilor, în special, a psihologilor, psihiatrilor în viața femeilor abuzate determină reprimarea sentimentelor de frustrare pe termen scurt sau lung, dar, sub o formă sau alta, violența naște și în cazul femeilor violență sau, altfel spus, „violența se poate naște la indivizi normali, atunci când circumstanțele sunt suficient de frustrante”².

Într-o notă a lucrării *Tricks of the trade. How to think about your research while you're doing it*, Becker a menționat că „orice cercetare trebuie să aibă loc undeva” și „trebuie să fie cândva”³. Astfel, gama de întrebări din domeniul jurnalismului pare a-și găsi locul și în sociologie: *Ce? Cine? Unde? Când? Cum? De ce?* Acest evantai de întrebări consolidează poziționarea, individualizarea și analizarea fenomenului de criminalitate feminină.

² Dorothy Otnow Lewis (2001). *Vinovați de demență. Pe coridoarele morții un psihiatru dezvăluie mecanismele minții criminalilor în serie*. București: Editura Alfa, p. 30.

³ H.S. Becker (1998). *Tricks of the trade. How to think about your research while you're doing it*. Chicago: The University of Chicago Press, p. 51.

Selectarea unor elemente de intensitate⁴, care iau în această situație expresia variabilelor socio-demografice, a fost indispensabilă pentru cercetarea de față: starea civilă (importantă pentru determinarea gradului de gelozie – dacă omorul a fost comis sub auspiciul posesivității sau pentru identificarea nivelului de familiaritate, de implicare și de atașament vizavi de partener) și copiii (element relevant pentru posibila depășire a sindromului Stockholm al femeii, în momentul în care aceștia sunt agresați de partener).

În perioada martie-iunie 2014, când a fost efectuată cercetarea propriu-zisă, în Penitenciarul Târgșor se aflau 102 femei deținute pentru omor, pe care cadrele penitenciarului le-au clasificat astfel: 30 pentru omor simplu, 22 dintre ele pentru omor calificat și 50 pentru omor deosebit de grav, iar 23 erau închise pentru ucidere din culpă. Având în vedere modificările aduse Codului Penal⁵ care a intrat în vigoare de la 1 februarie 2014⁶, se poate spune că 30 dintre femei au fost închise pentru omor, 72 pentru omor calificat și 23 pentru ucidere din culpă. Cele mai multe dintre deținutele condamnate pentru omor au săvârșit jafuri cu pătrundere în locuință, terminate prin omor și infanticid.

Selecția celor ce urmau a fi intervievate a fost una destul de costisitoare în materie de timp, neexistând nicio bază de date a deținuților în funcție de victima lor și nicio bază de date a deținuților ce aveau copii; astfel, cele 72 femei deținute pentru omor calificat au fost verificate individual de către cadrele penitenciarului ce aveau competența necesară răsfoirii dosarelor și selecționate în funcție de considerentele anterior menționate. Dintre cele 40 de femei ale căror date erau corespunzătoare pentru derularea cercetării, doar 25 au fost de acord să răspundă întrebărilor.

Prin urmare, eșantionul de subiecți a fost alcătuit astfel: 72 de femei închise pentru omor calificat au fost investigate în prealabil prin studierea dosarelor de către cadrele penitenciarului, pentru prefigurarea unei identități sociale și individuale compatibile cu necesitățile realizării cercetării; dintre acestea 40 au fost luate în calcul pentru realizarea interviurilor și a chestionarelor, iar 25 au acceptat, în scris, prin completarea unei declarații pe proprie răspundere, să fie investigate pentru surprinderea unui eventual profil socio-psihologic și a identificării sindromului Stockholm.

⁴ Michael Quinn Patton (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

⁵ Infracțiunile contra persoanei sunt, conform Codului Penal, omorul, omorul calificat, uciderea la cererea victimei, determinarea sau înlesnirea sinuciderii și uciderea din culpă. Secțiunea „omor deosebit de grav” a fost eliminată, prevăzându-se o singură formă agravantă a infracțiunii de omor – omorul calificat – ce comasează atât aspecte circumstanțiale agravante ale omorului deosebit de grav din actuala reglementare, cât și o parte din cele ale omorului calificat.

⁶ Ministerul Justiției (2014). *Legea nr. 286/2009 privind Codul Penal. Mențiuni și precizări*. [Online] Disponibil pe: <http://www.just.ro/LinkClick.aspx?fileticket=Wpo7d561l/Q=> [Accesat la data de 16.07.2014].

În conturarea designului cercetării, am plecat de la tipologia realizată de către Charles Teddlie și Abbas Tsahakkori în articolul *A General Typology of Research Designs Featuring Mixed Methods*⁷, aceștia dezbătând existența următoarelor metode de cercetare: *monometoda*, în cadrul căreia este utilizată o singură metodă de cercetare, calitativă sau cantitativă; *metoda cvasimixtă*, ce presupune utilizarea metodelor calitative și, implicit, a celor cantitative, dar rezultatele nu sunt înglobate într-un tot; și *metoda mixtă*, cea care implică folosirea metodelor de cercetare calitative și cantitative, ale căror rezultate sunt armonizate într-un tot unitar. Luând în considerare complexitatea subiectului ales, metoda mixtă poate reprezenta, de departe, cea mai eficientă cale în atingerea obiectivelor propuse; prin urmare, în procesul de selectare, de interpretare și de încorporare a rezultatelor a fost utilizată atât o metodă *cantitativă* (*chestionarul* privind identificarea sindromului Stockholm anterior infracțiunii), cât și una *calitativă* (*interviul* – pentru a stabili care este momentul în care femeile-asasin depășesc sindromul Stockholm și recurg la crimă; *observația participativă*).

Interviul și chestionarul au fost realizate față în față, în mod individual, și sunt construite prin câteva elemente majore: existența sindromului Stockholm anterior momentului comiterii delictului, caracteristici criminale, trecutul infracțional și proiecte de viitor după eliberare, axându-se pe probleme referitoare la relații intrafamiliale, la bolile, obiceiurile și viciile existente în familia de origine, la experiențe traumatice din timpul copilăriei, la climatul social, educațional, profesional în care au trăit deținutele, la relațiile pe care le-au avut cu victima, dar și la legăturile pe care le-au dezvoltat cu cei din jur din momentul încarcerării, la discernământul infractoarelor în timpul comiterii crimei și la sentimentele pe care acestea le-au trăit ulterior.

*Chestionarul – Sindrom Stockholm*⁸. Realizarea chestionarului axat pe stabilirea existenței sindromului Stockholm înainte de comiterea infracțiunii ar fi fost una dificilă, având în vedere cvasiinexistența studiilor pe acest subiect. Instrumentul prezent este preluat după modelul lui Greg Mulhauser și adaptat. Chestionarul este structurat pe întrebări închise, cu răspunsuri de tipul: foarte

⁷ Charles Teddlie și Abbas A. Tashakkori (2006). *A General Typology of Research Design Featuring Mixed Methods. Research in the Schools*, Mid-South Educational Research Association, 3(1), pp. 12-28. [Online] Disponibil pe: http://www.msra.org/Rits_131/Teddlie_Tashakkori_131.pdf [Accesat la data de 30.06.2013].

⁸ Chestionarul este preluat și adaptat (chestionarul de față face referire la victimele femeilor-asasin, întrebările despre partener sunt la timpul trecut, evaluarea fiind realizată pentru perioada dinaintea comiterii crimei) într-un grad redus, după cel realizat de Greg Mulhauser („Acest test de relație este inspirat din lista de 20 de întrebări incluse în articolul Dr. Carver *Te întâlnești cu un ratat? Cum să identifiți ratați, controlori și agresori*. A fost construit cu întrebări cu alegere forțată de un interval semantic care este destinat să evite capcanele de părtinire de tendințe centrale precum și părtinire de acceptare”).

Greg Mulhauser (2011). *Welcome to the „True Love or True Loser?” Relationship Test (aka „Are You Going to Get Hurt?”)*. [Online] Disponibil pe: <http://counsellingresource.com/lib/quizzes/misc-tests/relationship-test/> [Accesat la data de 30.06.2013].

rar/rar/des/foarte des (20 itemi) cu posibilitate singulară de răspuns. Scala utilizată este una sumativă, după R. Likert (1931), iar scalarea itemilor se realizează prin introducerea unei ierarhizări cu 4 grade (1 – foarte rar, iar 4 – foarte des). Totodată, am preluat și ponderea pentru fiecare item, propusă de Greg Mulhauser, urmând ca la finalul chestionarului să preiau și interpretarea recomandată de autor a rezultatelor, pe care să o adaptez. Selectarea acestui tip de întrebări facilitează analiza răspunsurilor, permite alocarea chestionarelor cu mai mulți itemi și, în același timp, luând în considerare dificultatea interacțiunii și a comunicării cu femei criminale – din cauza statutului lor – consolidează ideea de anonim.

Interviul. A doua metodă de cercetare la care am apelat pentru realizarea acestui studiu este *interviul* – „o metodă de obținere, prin întrebări și răspunsuri, a informațiilor verbale de la indivizi și grupuri umane, în vederea verificării ipotezelor sau pentru descrierea științifică a fenomenelor socio-umane”⁹. *Tehnica de utilizare* a fost interviul în profunzime, având răspunsuri libere, *procedeul* a fost reprezentat de interviu semistrukturat, iar *instrumentul de investigare* a fost ghidul de interviu. Interviuurile au fost realizate față în față, în mod individual, și sunt structurate pe mai multe categorii (mediul familial, sănătatea, climatul social-educational, climatul profesional, aspecte ale personalității, relația cu victima și momentul crimei, relațiile menținute din momentul încarcerării, proiecte de viitor și sfaturi pentru cei „de afară”), având în total 75 întrebări. În lucrarea *Interviewing women: a contradiction in terms*, Ann Oakley afirmă că „interviul este asemenea unei căsnicii: toată lumea știe ce este și o grămadă de oameni sunt implicați în ea, dar cu toate acestea în spatele ușilor închise sunt o grămadă de secrete”¹⁰. Interviul semistrukturat a fost adresat unui număr de 25 de femei condamnate pentru omor calificat, în speță crimă împotriva partenerului, de la Penitenciarul Târgșor, din județul Prahova.

Observația participativă. Observația participativă are drept condiție de bază „a lua parte – pe cât permite situația – conștient și sistematic la viața activă, cât și la interesele și sentimentele grupului studiat”¹¹. Am încercat să depistez determinante ale poveștii ascunse, uneori chiar și de propriul sine, care au condiționat crimele. Identificarea acestei povești, nu a celei spuse de subiect sau a celei determinate de anchetă și justiție, aducerea ei la lumină, poate reprezenta o cale de recuperare a deținutei.

Analiza a fost structurată pe 10 secțiuni, pentru a putea înlesni identificarea elementelor comune ce conduc înspre realizarea unui profil al femeii-asasin ce a încercat să depășească, odată cu infracțiunea comisă, sindromul Stockholm: mediul

⁹ Septimiu Chelcea, Ioan Mărginean, Ion Cauc (1998). *Cercetarea sociologică. Metode și tehnici*. Deva: Editura Destin, p. 270.

¹⁰ Ann Oakley (1981). *Interviewing women: a contradiction in terms*, în H. Roberts (Ed.) (1981). *Doing Feminist Research*. London: Routledge and Paul Kegan, p. 31.

¹¹ Septimiu Chelcea, Ioan Mărginean, Ion Cauc (1998) *apud* Florence Kluckhohn. În *Cercetarea sociologică. Metode și tehnici*. Deva: Editura Destin, p. 414.

familial, sănătatea, climatul socio-educational, climatul profesional, aspecte ale personalității, relația cu victima și momentul crimei, relațiile menținute sau dezvoltate din momentul încarcerării, proiecte de viitor și sfaturi pentru cei „de afară”, identificarea sindromului Stockholm și date socio-demografice.

Poveștile de viață examinate au sugerat că natura violenței la care au fost supuse unele dintre deținute contribuie într-un procent considerabil la înțelegerea criminalității feminine, intervievatele percepend-o ca pe o strategie de supraviețuire (de cele mai multe ori, crima fiind singura opțiune disponibilă) atât pentru ele, cât și pentru copiii lor sau alți membri ai familiei.

Deținutele studiate au fost victimele unui copleșitor volum de agresiuni, unele atât în copilărie, cât și la vârsta matură, ele dezvoltând sindromul Stockholm în special în perioada căsătoriei, atașându-se de soțul violent, iertându-i acțiunile agresive și rămânând alături de el, mai ales din considerente financiare.

Cu cât o femeie a fost victima unor agresiuni violente în familie, cu atât probabilitatea de a comite acte criminale e mai accentuată. Majoritatea interviuatelor și-au dus existența, atât în familia de origine, cât și în cadrul căsniciei, sub semnul unei agresivități accentuate. Multe dintre ele au fost nevoite să facă față violențelor din mediul familial, atât fizice, cât și psihice, emoționale. Copilăria lor a stat sub semnul certurilor dintre părinți, scandalurilor, bătăilor, acest aspect marcându-le, în mare măsură, întreaga existență. În lucrarea *Vinovați de demență. Pe coridoarele morții un psihiatru dezvăluie mecanismele minții criminalilor în serie*, Dorothy Otnow Lewis confirmă faptul că „bătăile din copilărie sunt ceva extrem de comun în antecedentele criminalilor”¹² și totodată că „unele leziuni cerebrale difuze, o consecință comună a bătăilor, ne fac mai iritabili și impulsivi. Afectarea oricărei regiuni a creierului nostru face mult mai dificil autocontrolul”¹³. Referitor la iritabilitatea părinților, nouă dintre tații deținuților („Da, tatăl meu era alcoolic și agresiv.” – D8; „Tata devenise mai iritabil după ce a început să bea, era violent foarte des cu noi și cu mama.” – D20) au fost caracterizați ca iritabili, mai ales pe seama consumului de băuturi alcoolice în exces. Pe de altă parte, opt dintre mamele considerate iritabile au fost descrise ca fiind persoane reci, autoritare, lipsite de înțelegere („Mama era o persoană lipsită de calm și de înțelegere.” – D13; „Da, mama este mai iritabilă, asta din cauză că și noi, pe când eram copii, mai contribuiam la acea stare de ceartă, noi nu ascultam și mama devenea mai iritabilă.” – D2). Violența intrafamilială afectează funcționarea familiei în toate structurile sale, influențând într-un mod radical toate formele de manifestare, gândire și simțire ale membrilor acesteia, atât ale celor agresati, cât și ale agresorilor. Un copil care crește într-un mediu violent, ostil, este caracterizat de nesiguranță, teamă, neîncredere în relațiile cu oamenii, iar familia îi apare ca un loc al suferinței, care i-a provocat foarte multe traume. Pe termen lung, această situație

¹² Dorothy Otnow Lewis, *op. cit.*, p. 108.

¹³ *Ibidem*, p. 246.

se va reflecta atât în dezvoltarea fizică și psihică a copilului maltratat, cât și la nivelul mentalității acestuia, șansele ca, la rândul lui, când își va întemeia o familie, să aibă un comportament violent fiind mult mai mari față de cele ale copiilor care au crescut într-o ambianță liniștită și pașnică.

Cu cât instinctul matern este mai accentuat, cu atât probabilitatea ca o femeie abuzată să comită un act criminal împotriva partenerului de viață cu care a întemeiat o familie este mai redusă. O femeie cu un instinct matern dezvoltat conștientizează faptul că un copil are nevoie de ambii părinți, atât pentru creșterea, educarea, cât și pentru susținerea materială a copilului. Majoritatea deținutelor provin din mediul rural, iar dependența lor financiară de partener este extrem de crescută. Femeile sunt capabile să suporte violența partenerului și datorită instinctului matern extrem de dezvoltat, pentru ca urmașii lor să nu aibă parte de lipsuri pecuniare, dar în spatele cortinei numite toleranță și/sau iertare pot fi tăluite grave molestări de natură verbală, fizică, emoțională și psihică, acceptate și suportate, pe baza convingerii că iertarea constituie o unitate de măsură a existenței spirituale veritabile. În mediul rural, concepțiile referitoare la creștinism sunt mult mai accentuate decât în cel urban, bisericile conservatoare susținând că suferința și iertarea sunt mijloace elementare de obținere a mântuirii. Astfel, femeile sunt învățate să fie supuse soțului lor și să aibă încredere că Dumnezeu le va binecuvânta prin oprirea abuzurilor venite din partea partenerului sau prin oferirea puterii de îndurare, de tolerare a comportamentului agresiv, de acceptare, garantate femeilor prin *pattern-uri* de gândire inflexibile, autodictate, ceea ce reprezintă o percepție greșită. Majoritatea femeilor aleg să nu-și părăsească partenerul, din cauza concepției eronate conform căreia partenerul se va schimba și copiii vor trăi într-o familie fericită, și deoarece consideră că, dacă ar reacționa la violența soțului îndreptată spre ele cu violență, situația ar putea avea un impact deosebit de grav asupra copiilor, aceștia rămânând orfani de un părinte și privați de prezența celuilalt, aflat în penitenciar. Femeile refuză ideea de a-și vedea copiii suferind, dar uită, de cele mai multe ori, să ia în considerare faptul că violența din familie este văzută de către aceștia, unii dintre ei fiind afectați pe termen lung de bătăile pe care tații le aplică mamelor și uneori ajungând să o învinuiască tocmai pe cea care se sacrifică pentru ei, pe motivul că nu ia atitudine sau că își merită soarta pentru că, într-o anumită măsură, trebuie să fi greșit.

Femeia victimă poate nega violența abuzatorului împotriva ei, dar, în momentul în care acesta devine violent cu alți membri ai familiei, există probabilitatea ca femeia abuzată să se transforme, la rândul ei, în agresor. Femeile intervievate au suportat cu stoicism agresivitatea partenerilor îndreptată asupra lor, justificat sau nejustificat, dar, în momentul în care partenerul a început să dea semne că furia și violența lui ar putea fi îndreptate, manifestate înspre alți membri ai familiei, în special înspre copii, femeile au luat atitudine.

Sentimentul de gelozie se corelează pozitiv cu agresivitatea. Aproape jumătate dintre femei au săvârșit omorul sub auspiciul posesivității, implicarea și

atașamentul vizavi de partener atingând un nivel atât de ridicat, încât ele nu au suportat ideea ca, pe lângă violențele partenerului față de ele, să fie și trădate, înșelate, abandonate pentru alte femei: „Credeam că o să mă lase de tot pentru ultima fată cu care ieșea...” – D17. Femeile au dus o luptă și în încercarea de a înțelege infidelitatea partenerului lor, înainte de a se ajunge la crimă: „Da. Când el se certa și mă bătea și mă făcea geloasă. Eram curioasă să văd cum ar reacționa el în locul meu” – D18; „Da, în momentele în care se uita după vecină. Ea nu avea pământ la fel de mult ca mine.” – D22; „Da, m-am pus. Eu nu l-am înșelat niciodată și mereu i-am suportat violența și infidelitățile.” – D24.

Sindromul Stockholm a fost prezent în cazul tuturor femeilor intervievate, aspect reieșit atât din chestionarul despre existența sindromului anterior crimei, cât și din răspunsurile primite în urma interviului aplicat. În unanimitate, deținutele au fost *captive și dependente de partener, izolate, amenințate cu moartea* sau surprinse de *momentele rare de bunătate mascată* ale fostului agresor.

Crima propriu-zisă a fost precedată de un eveniment neobișnuit: un act de violență ieșit din comun sau atingerea unei corzi extrem de sensibile a femeii, cum ar fi trădarea ei. În cazul femeilor intervievate, se pot identifica trei categorii de factori declanșatori ce au condus înspre săvârșirea infracțiunii de maritucid, femeile depășind sindromul Stockholm: partenerul a fost violent cu ele, dar punctul culminant a fost violența îndreptată împotriva copiilor: „A început să fie foarte violent și cu mine și cu fetele. Una era să mă umple pe mine de sânge, alta era să le lovească pe ele. Într-o zi a venit beat acasă și s-a luat de aia mijlocie că luase un 8 la matematică și a dat în ea și cu picioarele. Nu am mai suportat și l-am omorât... i-am dat în cap cu bățatorul de șnițle...” – D21; partenerul a fost violent cu ele, dar punctul culminant a fost violența îndreptată împotriva altui membru din familie de care deținutele se simțeau apropiate: D1: „A fost o reacție dintr-o dată, puternică, la comportamentul agresiv al soțului vizavi de mama mea, în momentul în care aceasta a intervenit în discuția noastră pentru a-mi lua apărarea, atunci când eu am refuzat, pentru a nu știu câta oară, să plec în Italia. Imediat după ce mama, speriată de comportamentul soțului, care a încercat să o lovească, a plecat din apartamentul nostru, cearta a degenerat din ce în ce mai tare și, pentru prima dată, soțul meu m-a umplut de sânge. Am profitat de un moment în care era cu spatele la mine și l-am lovit în cap...” – D1; „Imediat după bacalaureat, tata a venit să o ia pe fetița mea la ei, să am câteva zile de liniște după tot haosul de la școală. Când a ajuns și soțul meu acasă, a început să comenteze că nici măcar nu pot să am grijă de copil, că înțelege de ce maica-mea nu m-a vrut, că sunt proastă făcută grămadă și că sunt un papă-lapte exact ca tata. Tata nu plecase încă cu fetița, a ieșit din dormitor și i-a spus să mă respecte și să nu-mi vorbească așa. Soțul meu i-a spus să plece din casa noastră, că el e [un] nimeni [fără dreptul] să-și dea cu părerea, și l-a îmbrâncit foarte tare, încât tata s-a lovit cu capul de masă și a căzut. Nu am mai știut de mine atunci, am luat foarfeca și i-am înfipt-o în gât. Nu am urmărit niciun scop, dar nu puteam să rămân imună la ce i-a făcut singurului om care a ținut la mine

necondiționat.” – D13; semnele evidente ale infidelității partenerului au provocat o reacție de gelozie extremă din partea deținutelor, ajungându-se, astfel, la omor: „Ne-am certat foarte tare într-o seară, mă tot acuza că îl înșel și că o să mă lase și el pentru aia... a început să dea în mine, cică să mă urâtească, să nu mă mai vrea nimeni. Când mi-a spus că aia e oricum mai frumoasă decât mine, i-am dat cu făcălețul în cap, până nu am mai știut de mine.” – D17; „Soțul a venit într-o seară beat acasă și mi-a spus că vrea să divorțăm și că îmi va lua tot pământul și că o iubește pe vecina noastră. Am început să dau cu pumnii în el și el m-a bătut. M-am ridicat cu greu, am luat scăunelul de fier și i-am dat cu el în cap. Nu vroiam să aibă parte vecina mea de el și de averea mea, dar nu am plănuit fapta și nu am urmărit niciun scop...” – D22.

În concluzie, crima propriu-zisă este precedată de un eveniment ce depășește capacitatea de a suporta, a înțelege și a ierta a femeii atașate de agresor, evenimentul fiind denumit punctul culminant: *Nu a mai făcut asta până acum.*

Analiza răspunsurilor acordate în cadrul interviului femeilor care au suferit de sindromul Stockholm anterior comiterii crimei a permis conturarea unui profil, după cum urmează:

Identitate socială:

1. majoritatea deținutelor au vârsta cuprinsă între 41 și 50 de ani (10), urmate la mică distanță de cele cu vârste între 31–40 (8), iar media de vârstă este de 45 de ani;

2. nivelul de educație al deținutelor este unul redus, doar două dintre interviuate au menționat că au urmat cursurile învățământului superior. Trei au afirmat că nu au urmat nici măcar o clasă sau au frecventat mai puțin de 7 clase, patru au absolvit gimnaziul, opt au făcut 10 clase, trei au terminat liceul, iar cinci au urmat cursurile unei școli profesionale;

3. majoritatea dintre ele nu aveau un loc de muncă, erau ziliere sau aveau un loc de muncă considerat feminin, pe când dintre cele două care aveau studii superioare una era profesoară, iar cealaltă asistentă universitară;

4. referitor la starea civilă, o singură femeie a menționat că este despărțită, toate celelalte afirmând că sunt văduve;

5. media copiilor deținutelor este de 2–3, la extreme aflându-se cele care au un copil și una care a menționat că are nouă copii.

6. dintre cele 25 de femei, una a menționat că este de naționalitate maghiară, trei – rromă, iar restul sunt românce;

7. 16 dintre ele au avut domiciliul stabil, înainte de comiterea crimei, în mediul rural.

Identitate criminală:

1. actul criminal s-a desfășurat, în majoritatea cazurilor, în mediul rural;

2. majoritatea deținutelor au comis pentru prima dată o infracțiune, fără premeditare; trei au afirmat că sunt recidiviste: una dintre ele nespecificând natura

infracțiunii anterioare, a doua menționând că nu a fost vorba despre o fărâdele de gravitatea celei pentru care este închisă în prezent, iar a treia dezvăluind că a mai fost încarcerată tot pentru omor;

3. majoritatea au avut discernământ la data comiterii faptei, puține dintre ele menționând că au consumat băuturi alcoolice;

4. toate femeile au fost acuzate de omor calificat, în special pentru înfăptuirea lui cu cruzime, deținutele folosindu-se de arme albe sau obiecte contondente;

5. majoritatea femeilor au înfăptuit crima fără a avea martori, neluând măsuri pentru a o comite;

6. locul săvârșirii crimei: domiciliul victimei și a deținutei;

7. reacțiile deținutelor după comiterea infracțiunii au fost dintre cele mai diverse, de la neconștientizarea actului criminal, prin faptul că nu au sunat la salvare, crezând că victima nu este într-o stare letală, până la gândul că vor ajunge la penitenciar sau chiar la sinucidere: opt dintre ele au sunat la salvare, la poliție sau au contactat vecinii pentru a se autodenunța; nouă s-au gândit la copii, la prezentul și viitorul acestora și la familie; gândurile a șase dintre deținute au fost corelate cu partenerul lor, fie crezând că vor fi ucise de acesta, fie că acesta nu este grav rănit și se va face bine, fie înțelegând motivul exact pentru care partenerul își dă răsuflarea; patru au vrut să părăsească locul faptei, să fugă pentru a nu fi găsite, de teamă sau fiindcă se aflau în stare de șoc; trei s-au gândit că vor ajunge în penitenciar după comiterea faptei; două au intenționat să se sinucidă, gândindu-se atât la gravitatea actului și la faptul că vor ajunge în penitenciar, cât și la despărțirea de familie; o singură deținută a spus că imediat după comiterea faptei, a regretat-o.

Profilul socio-psihiologic:

1. femeile intervievate au fost în unanimitate victime ale violenței partenerului, manifestată atât fizic, cât și psihic, emoțional sau verbal, aceasta scăzând stima de sine a femeilor, devalorizându-le ca ființe umane, provocându-le tulburări ale personalității;

2. femeile s-au evaluat, în majoritate, pozitiv, aspect explicabil și prin faptul că, în mediul carceral, trebuie să-ți reconstruiești identitatea de sine, pentru a te accepta și pentru a putea fi acceptat de alții;

3. majoritatea deținutelor suferă de nevroză; sunt paranoice, schizotipale, anancaste, anxioase-evitante, antisociale și histrionice;

4. două dintre intervievate au declarat că nu sunt tolerante și că iartă greu, iar celelalte au spus că toleranța și iertarea sunt benefice, dar cu limite, probabil și ca urmare a faptului că au iertat peste puteri și în mod exagerat, înainte de a fi încarcerate;

5. majoritatea deținutelor intervievate au acuzat stări dese și acute de depresie, cauzate, în principal, de motivul pentru care sunt încarcerate, de lipsa

mediului familial și a libertății, de lipsa armoniei din penitenciar, de blestemele altor deținuți de care se lovesc zilnic, de starea de sănătate, de personalul medical al penitenciarului, de bătrânețe și de singurătate, de modul oamenilor de afară de a le privi și eticheta, de eșecurile vieții pe care au avut-o, de neîncrederea oamenilor în Dumnezeu. Printre intervievate s-au numărat trei femei care au susținut că nu se simt deprimare, dar care totodată s-au autocaracterizat drept timide, puțin comunicative, sensibile (D10, D14, D17). Utilizând observația participativă, am remarcat faptul că cele trei sunt persoane foarte închise, care își deschid greu sufletul, iar o recapitulare a stării lor sufletești le-ar fi afectat probabil într-o măsură considerabilă, motiv pentru care au preferat să răspundă negativ întrebării referitoare la momentele de deprimare pe care le-au resimțit din momentul intrării în penitenciar;

6. mai puțin de jumătate dintre femei (nouă) au declarat că s-au simțit atât de deprimare, încât au fost încercate de gânduri sinucigașe, motivând prin violențele la care erau supuse de către parteneri, starea de sănătate, despărțirea de familie, singurătatea/abandonul;

7. femeile afirmă că sunt destul de rezistente la frustrare, majoritatea dintre ele mărturisind că nu își pierd repede cumpătul (15 dintre ele), fiind înzestrate cu răbdare și calm. Totuși, nu toate dispun de aceste calități, iar atunci ripostează;

8. motivele care le determină pe femei să-și piardă răbdarea, care le irită și pot aduce modificări comportamentului lor au fost, în principal, reprezentate de trădare (infidelitate), violența de orice fel și minciuna;

9. majoritatea femeilor deținuți au menționat că familia nu le privește cu ochi răi, nu le condamnă, că sunt vizitate de către copii și rude în limita posibilităților, iar când acestea nu există, țin legătura cu apropiații telefonic sau prin scrisori; 19 dintre deținuți nu sunt condamnate de cei apropiați, aceștia înțelegând probabil motivul care le-a determinat pe femei să ajungă la crimă: ani de violență domestică îndreptată spre victima devenită infractor, spre copiii acesteia sau spre alți membri ai familiei;

10. prietenia deținuților cu cei din afara granițelor căminului nu a trecut testul timpului și nici al toleranței față de greșelile săvârșite, în cazul a 15 dintre ele, iar alte patru au menționat că nu au avut prieteni, fie din pricina posesivității soțului, fie din motive legate de încrederea lor în oameni;

11. din momentul încarcerării până în prezent, aproape jumătate dintre femei (12) au dezvoltat relații de prietenie cu alte deținuți, alte nouă au menționat că în penitenciar toate sunt colege.

Ținând cont de faptul că obiectivul major al oricărui studiu este acela de a spori nivelul domeniului analizat, voi prezenta o sinteză a celor mai semnificative contribuții la nivel empiric pe care le-am adus fenomenului de criminalitate feminină corelat cu sindromul Stockholm. **Contribuțiile personale la nivel empiric** sunt relevante atât pentru autoritățile decizionale existente la nivel național, privind

sanctiunea aplicată deținutelor ce au suferit de sindromul Stockholm, pentru psihologii, psihiatrii și cadrele penitenciarului, cât și pentru entitățile ce pot preveni dezvoltarea acestui sindrom, și sunt reprezentate de rezultatele obținute la nivelul cercetării: identificarea socio-demografică a celor 25 de deținute intervievate; măsura în care mediul familial a contribuit la violența îndreptată asupra femeilor-asasin și la dezvoltarea sindromului Stockholm; identificarea problemelor de sănătate ce ar fi putut contribui la înțelegerea comportamentului deținutelor în diferite situații; constatarea climatului socio-educational al femeilor deținute, în scopul de a observa nevoia lor de afiliere la un grup de prieteni, motivele abandonului școlar, dar și nivelul de comunicare cu cei rămași afară, stigmatizarea cauzată de faptul că au ajuns în penitenciar, ce a dus la ruperea majorității legăturilor de prietenie dintre deținute și cei de dincolo de gratii; identificarea climatului profesional și a gradului de independență a femeilor, remarcându-se faptul că majoritatea interviuatele au depins financiar de partenerii lor, fiind închise în universul îngust al familiei și neavând o profesie; creionarea personalității femeilor, pentru a putea fi identificați, pe cât posibil, germenii agresivității; ele au fost în unanimitate victime ale violenței partenerului, manifestată atât fizic, cât și psihic, emoțional sau verbal, scăzându-li-se stima de sine, fiind devalorizate ca ființe umane, provocându-li-se tulburări ale personalității; femeile s-au evaluat, în majoritate, pozitiv, aspect explicabil și prin faptul că, în mediul carceral, trebuie să-ți reconstruiești identitatea de sine, pentru a te accepta și pentru a putea fi acceptat de alții; constatarea nivelului de conștientizare a crimei și perceperea acesteia, fie ca o eliberare, fie ca un coșmar ce se prelungește după gratii, ca cel mai mare rău cu care s-au confruntat în viață; stabilirea gradului de legături menținute sau dezvoltate din momentul încarcerării, majoritatea interviuatele declarând că prieteniiile s-au pierdut odată cu încarcerarea, iar în penitenciar, toate sunt colege, nu prietene; consemnarea proiectelor de viitor și a sfaturilor pentru cei aflați în afara gratiilor, femeile susținând că vor alege drumul străinătății pentru a-și putea câștiga existența, în România lovindu-se de stigmatizarea oamenilor „nepătați”; identificarea sindromului Stockholm anterior crimei în cazul tuturor interviuatele și depășirea acestuia, în momentul în care alți membri ai familiei au fost agresați sau când gelozia femeilor a atins apogeul, ajungându-se, într-un final, la omor.

Experiența acestui studiu a fost una deosebită și foarte provocatoare, mai ales din punctul de vedere al cercetării propriu-zise. Selectarea deținutelor a fost una dificilă, neexistând nicio bază de date în funcție de victimă; personalul penitenciarului m-a ajutat să selectez, după verificarea fiecărui dosar în parte, femeile acuzate de maritucid, care au avut și copii cu partenerul ucis. Cele mai multe femei condamnate pentru omor și-au ucis copiii, în cele mai macabre modalități, iar numărul celor ce își săvârșesc pedeapsa pentru maritucid este în scădere. Durata interviurilor a variat între o oră și patru ore, în funcție de gradul de deschidere al deținutei. Pentru a completa integral interviurile au fost necesare, de multe ori, adresarea unor întrebări de relaxare, de

acomodare, de familiarizare cu deținuta, majoritatea dinre deținute fiind firi închise, necomunicative, deși s-au declarat a fi tocmai opusul. Prin intermediul observației participative, am reperat multe răspunsuri tipizate, învățate de-a lungul anilor petrecuți în penitenciar sau poate dezvoltate prin întâlnirea deținutelor cu alți cercetători. Multe răspunsuri nu le validau pe celelalte declarate anterior și atunci m-am văzut nevoită să insist asupra întrebărilor, fără ca femeile să se simtă lezate în vreun fel sau altul, cu scopul de a obține un răspuns caracterizat de acuratețe. Date fiind tema cercetării și dimensiunile interviurilor, captarea atenției deținutelor a fost, de asemenea, dificilă, dar s-a finalizat fructuos, reușind să le câștig încrederea și să le determin să se deschidă, astfel încât, după terminarea interviurilor, numeroase interviuate mi-au spus că le pot contacta și cu ocazia realizării altor studii, dacă îmi pot fi de folos.

Cercetarea realizată a evidențiat o serie de aspecte pentru care un studiu ulterior mai aprofundat ar fi extrem de benefic. Mai multe zone referitoare la criminalitatea feminină sau la sindromul Stockholm lipsesc în literatura de specialitate. În special, există o lipsă de studii de observație cu privire la percepția părinților și, în general, a familiilor deținutelor, cu privire la perioada copilăriei acestora din urmă. Studiile ulterioare ar putea viza extinderea cercetării la nivelul familiilor de origine ale deținutelor, prin interviuri și chestionare aplicate părinților, pentru a identifica elemente din copilăria lor care ar fi putut contribui la conturarea unui comportament criminal; un copil poate uita amănunte din perioada copilăriei, dar un părinte nu uită niciodată. Există o serie de domenii suplimentare pentru continuarea cercetărilor, care includ investigarea deținutelor ce au suferit de sindromul Stockholm, atât din punct de vedere psihologic, cât și medical și, în special, psihiatric. Cât este sindrom Stockholm și cât este o altă problemă de natură psihiatrică în cazul femeilor ce au comis maritucid? Care este cauza problemelor psihice dezvoltate de către femeile criminale – copilăria deficitară, obișnuința și resemnarea în fața violenței sau reacțiile agresive, din punct de vedere verbal, fizic și psihic, ale partenerilor? Răspunsul la aceste întrebări ar ajuta la confirmarea și, eventual, la cuantificarea magnitudinii violențelor pe care le-au suferit femeile, la o corelare proporțională între violența suportată și cea dezvoltată, finalizată prin crimă. De asemenea, și, probabil, aceasta e cea mai semnificativă recomandare, se impune extinderea studiului la nivel internațional, în așa fel încât acesta să includă un număr mai mare de unități studiate, pentru a obține reprezentativitatea cercetării și a decide sugestii eficiente și abile în domeniul studiat.

BIBLIOGRAFIE

1. BECKER, H.S. (1998). *Tricks of the trade. How to think about your research while you're doing it*. Chicago: The University of Chicago Press, p. 51.
2. CHELCEA, SEPTIMIU; MĂRGINEAN, IOAN; CAUC, ION (1998). *Cercetarea sociologică. Metode și tehnici*. Deva: Editura Destin.
3. JENSEN, VICKIE (2001). *Why Women Kill: Homicide and Gender Equality*. Boulder, CO: Lynne Rienner, p. 1–2.

4. Ministerul Justiției. (2014). *Legea nr. 286/2009 privind Codul Penal. Mențiuni și precizări*. [Online] Disponibil pe: <http://www.just.ro/LinkClick.aspx?fileticket=Wpo7d56II/Q=> [Accesat la data de 16.07.2014].
5. MULHAUSER, GREG (2011). *Welcome to the „True Love or True Loser?” Relationship Test (aka „Are You Going to Get Hurt?”)*. [Online] Disponibil pe: <http://counsellingresource.com/lib/quizzes/misc-tests/relationship-test/> [Accesat la data de 30.06.2013].
6. OAKLEY, ANN (1981). *Interviewing women: a contradiction in terms*, în Roberts, H. (Ed.) (1981). *Doing Feminist Research*. London: Routledge and Kegan Paul.
7. OTNOW LEWIS, DOROTHY (2001). *Vinovați de demență. Pe coridoarele morții un psihiatru dezvăluie mecanismele minții criminalilor în serie*. București: Editura Alfa.
8. PATTON QUINN, MICHAEL (2002). *Qualitative research & evaluation methods*. (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
9. RASCHE, CHRISTINE E. (1974). The female offender as an object of criminological research. „Criminal Justice and Behavior”, 1(4), p. 301–320.
10. TEDDLIE, CHARLES; TASHAKKORI, ABBAS A. (2006). A General Typology of Research Design Featuring Mixed Methods. *Research in the Schools*, Mid-South Educational Research Association, 3(1), p. 12–28. [Online] Disponibil pe: http://www.msera.org/Rits_131/Teddlie_Tashakkori_131.pdf [Accesat la data de 30.06.2013]

SOSIREA IMIGRANȚILOR ROMÂNI ÎN SPANIA – O „ÎNTOARCERE A ÎMPĂRATULUI TRAIAN”

ANTONIO GUTIÉRREZ RESA*
ILEANA LIGIA MIHĂILĂ

ABSTRACT

THE ARRIVAL OF ROMANIAN IMMIGRANTS IN SPAIN – “THE RETURN THE EMPEROR TRAJAN”

The Romanians in Spain are the major migrant group in our country, which we symbolically refer to as the return of the Spanish Emperor Trajan. They arrived in search of work and better life conditions than in their home countries. Upon 6 to 10 years of residence in Spain, they live in rented housing and their intention is to stay here for a certain period of time and then return home. They come to work and most of them have a European Community residence card, they also work in the private sector with long term and temporary contracts. During these years their expectations have been met, especially the economic ones, and they are reasonably satisfied with their family lives, with their personal relations and less with their work and studies. During the time they have lived in our country, the migrants feel that their contribution is positive, especially in the cultural field. They preserve their traditions and customs, as long as these do not go against the Spanish legislation. They also preserve their civil and religious traditions as well as their native language (Romanian) whenever this is possible. In their free time they watch TV and go out with friends as well as they listen to music and to the radio, and visit bars. Nevertheless, the Romanians spend their money especially for their homes. They do not have special integration problems or difficulties, except for unemployment and, in a lesser degree, the Spanish language or autonomic language. They tend to interact with the locals and participate sparsely in civil sports, religious, social or cultural organizations.

Keywords: Romanian migrants, expectations, unemployment, civil participation.

1. DESPRE ROMÂNII DIN SPANIA

În momentul de față românii înregistrați în Spania numără 940 252 persoane (la 30.06.2014), aflându-se pe primul loc între imigranții de aici. Sunt persoane imigrante care au venit în Spania pentru a munci și care au trecut și trec printr-o

* Calle Obispo Trejo s/n, Departamento de Trabajo Social (Facultad de Derecho), Madrid 28040, España; e-mail: ligia@cepaim.org; antonio@der.uned.es.

situație dificilă, ca și restul populației, din cauza unei rate a șomajului de 39,21% în primul trimestru din 2013 și 36,5% în al patrulea trimestru din 2012, cu 14,1 procente mai ridicată decât a cetățenilor spanioli (25,11%).

Este o situație economică și de muncă pe care, conform CIS (Studiul nr. 2 960 din octombrie 2012), 52,7% o consideră foarte rea și 38,5% rea, iar 49,1% consideră că nu se va îmbunătăți într-un an.

Este adevărat că rata șomajului, a populației active, în general, a scăzut în prezent la 23,4% (la 03/03/2015); pentru tinerii sub 25 ani ea se menține la 50,9% și pentru cei cu vârsta de peste de 25 de ani a scăzut la 21,4%.

În aceste condiții, persoanele imigrante sunt nevoite să lucreze pe salarii mici și dispun de sume mai mici în caz de șomaj și în plus au o asigurare socială scăzută față de autohtoni. Singurul „colac de salvare” care le rămâne imigranților sunt familia și rețelele familiale și de prieteni, dacă le au, pe lângă organizațiile non-profit. Este evident că familia, rețelele și organizațiile oferă, probabil, nivelul maxim de sprijin pe care-l pot acorda.

Surprinzător, în Spania aproape nimeni nu menționează că românii sunt de origine latină, fapt datorat cuceririi Daciei de către împăratul roman născut în Spania, Traian, în campaniile din anii 101–102 și 105–106. Este vorba de variabile și referenți pe care trebuie să îi luăm în considerare atunci când ne referim la „întoarcerea împăratului Traian”, în legătură cu sosirea imigranților români în Spania.

România este singura țară latină dintre așa-zisele țări din Est. Este numită „insula latină” între vecinii săi slavi. România este una din țările cele mai înrudite cu Spania și Italia (și, prin extensie, cu alte țări de limbă romanică, precum Portugalia și Franța), având aceleași rădăcini latine și multe alte lucruri în comun: limbi asemănătoare, tradiții, obiceiuri, proverbe etc. (González Blasco, Gutiérrez Resa, Mihăilă 2013: 50).

Această înrudire datează de peste 2 000 de ani, de la nașterea împăratului roman-spaniol Traian în provincia spaniolă Italica, lângă Sevilla, în a doua jumătate a primului secol d. Chr. (Basterra 2012). Împăratul Traian a cucerit teritorii aparținând actualmente României (101–102, 105–106) și a colonizat vechea Dacie cu aproximativ 20 000 de soldați din legiunile formate în nordul Spaniei: Legiunea a 23-a Geminis, a 10-a Asturiana și a 7-a din Leon. Monumentul ridicat de Traian (în anul 109), care celebrează aceste fapte, se poate admira în localitatea Adamclisi, lângă Constanța (în provincia Dobrogea) și de asemenea chiar în Roma, pe Columna lui Traian (Constantinescu 1996: p. 122–163).

Actualmente, România, cu aproape 23 milioane de locuitori, încearcă să-și regăsească echilibrul interior, mai ales în ultimii douăzeci de ani. Putem deosebi în România faze diferite ale procesului migrator către Spania. În jurul anilor 1942–44, când al Doilea Război Mondial era pe sfârșite, instalarea comunismului în România și în celelalte țări estice (Kornai 1992) determină emigrarea multor studenți și savanți care mai târziu vor fi recunoscuți ca mari intelectuali ai Europei și Spaniei. Sunt cazurile, printre alții, ale lui Jorge (George) Uscătescu (renumit profesor

universitar la Madrid și Roma, filosof și politolog), Vintilă Horia (scriitor premiat de două ori cu Prix Goncourt și profesor universitar fondator al catedrei de literatură comparată a Universității Politehnice din Madrid) și Aurelio (Aurel) Răuță (prestigios profesor universitar al Facultății de Drept din Salamanca). Alții, precum Mircea Eliade, Eugen Ionescu sau Emil Cioran, se vor stabili în Franța.

În timpul epocii lui Ceaușescu (1965–1989) o mare parte dintre universitarii români vor emigra pe toate cele 5 continente, ca azilanți sau refugiați politici (Diminescu 2004).

După căderea Zidului Berlinului (1989) și execuția lui Nicolae Ceaușescu (25 decembrie 1989) apare posibilitatea plecării legale din țară, inițiindu-se emigrația masivă a românilor din ultimii douăzeci de ani (Gutiérrez 2005; Dobrescu 2001; Zamfir 2000). Părăsesc România din cauza șomajului, în căutare de câștiguri mai mari, pentru a asigura viitorul copiilor, pentru a-și face o carieră, pentru a o lua de la început, pentru a întemeia o familie sau a-și ajuta familia originară; de asemenea, din cauză că Spania era printre puținele țări care acordau vize turistice prin rețelele familiale sau de prieteni, în același timp în care intrarea în țări în care românii emigrau în mod tradițional, precum Germania sau Franța, era mai dificilă (Marcu 2011). Surprinde faptul că, după lovitura de stat care a pus capăt regimului comunist al lui Nicolae Ceaușescu, noul președinte ales al republicii, Ion Iliescu, îl va desemna premier pe Petre Roman, născut din mamă spaniolă. Odată cu plecarea masivă a românilor vor emigra și mare parte dintre cele două milioane de rromi (români aparținând minorității etnice rroma).

În ciuda speranțelor că democrația va îmbunătăți sistemul bunăstării, după 23 de ani de la moartea lui Nicolae Ceaușescu situația s-a înrăutățit și mii de persoane au manifestat în 2012 pe străzile a 42 de orașe și în fața ambasadelor românești din capitale precum Londra, Viena și Roma, cerând alegeri anticipate, după cum informează publicațiile „Gazeta Românească” (17–20 ianuarie 2012), „El País” (21 ianuarie 2012) și „The Economist” (17 ianuarie 2012). Alegerile generale din 9 decembrie 2012 au fost câștigate de o coaliție între socialiști și liberali, condusă de primul-ministru Victor Ponta.

Spania a ajuns să adăpostească 868 635 de români înscriși legal. Pe locul al doilea se situează marocanii, cu 787 013, și pe locul al treilea și al patrulea, cu 383 093 britanicii și cu 262 223 ecuadorienii. Spania e o țară cu un total de 47 059 788 locuitori, din care 41 539 400 sunt spanioli și 5 520 133 sunt străini (11,7% din totalul populației), ținând cont că în fiecare an până în 2011 au sosit aproape 30 000 de români în plus, ceea ce înseamnă o creștere de 3,5% (INE 2012). Totuși, după Eurostat (2012), rata șomajului în România a ajuns la 6,7%, în timp ce în Spania, după aceeași sursă, ajungea la 26% la sfârșitul lui noiembrie 2012.

Deși numărul românilor în Spania a scăzut cu 28 568 persoane, datele indicate în *Tabelele nr. 1* și *nr. 2* abia dacă s-au schimbat în realitate. Probabil

continuă să fie mai mulți bărbați decât femei, grupul principal de vârstă între 16–64 de ani se mărește; și scade, doar cu puțin, vârsta medie a imigranților români.

Tabelul nr. 1

Străini cu certificat de înregistrare sau permis de rezidență valabil în spania. regim comunitar

Naționalitate	Bărbați	%	Femei	%	Total
Români	488 697	53,5	424 708	46,4	913 405

Sursa: Elaborare proprie, bazată pe datele din Observatorul Permanent de Imigrare. Noiembrie 2012.

Tabelul nr. 2

Grupuri de vârstă. străini cu certificat de înregistrare sau permis de rezidență valabil în Spania. Regim comunitar

Naționalitate	Total	0–15 ani	%	16–64 ani	%	>65 ani	%	Vârsta medie
Români	913 405	98 732	10,81	808 557	88,52	6 116	0,67	32,8

Sursa: Elaborare proprie, bazată pe datele din Observatorul Permanent de Imigrare. Noiembrie 2012.

15

Considerăm ca românii care continuă să locuiască în Spania o fac pentru că este mai rentabil să muncească aici decât în România. În țara lor ar câștiga în medie 190 € pe lună, în timp ce aici, de exemplu în agricultură și în menajul domestic, pot câștiga aproape 1 000 €. În consecință, credem că veniturile le compensează costul vieții și al muncii în Spania, mai ales dacă împart locuința și hrana.

Ne permitem o scurtă referire la presă pentru a arăta câteva detalii despre care s-a vorbit în legătură cu România. În conformitate cu presa spaniolă („El País”, 9 decembrie 2012) „Rumania, no encaja en la UE” (*România nu se încadrează în UE*). Iar aceasta, pentru că, se afirmă, în România până și cei cu studii superioare, ca medicii, se gândesc să emigreze pentru că ajung să câștige între 330 euro, la cinci ani de experiență, și 800 de euro, în cazul unui specialist în chirurgie toracică, șef de secție cu 11 ani de experiență. De asemenea, „Gazeta Românească” (Italia) din 18 ianuarie 2013 semnalează că românii își cataloghează țara drept una a tuturor posibilităților, deoarece în domeniul sanitar există 500 000 de cazuri de bolnavi de cancer (40% dintre morțile premature) și în fiecare an apar 2 000 cazuri noi, probabil din cauza stresului, a sărăciei lucii, a alimentației nesănătoase, a incertitudinii sau a nivelului scăzut de trai. După aceeași sursă, nici măcar cluburile de fotbal nu supraviețuiesc, pentru că abia își pot acoperi cheltuielile. Din cele 18 echipe ale primei divizii, Rapid București și Universitatea Cluj și-au declarat deja falimentul, iar altele au inițiat aceeași procedură.

Situația pe ansamblul populației românești este dificilă pentru că, după datele Institutului Național de Statistică al României (trimestrul 3, 2012), veniturile medii pe familie sunt de 2 457 lei (550€) și de 856 lei (190€) pe persoană, din care 72,1% sunt destinate produselor alimentare, non-alimentare și serviciilor, venituri cu care trebuie să se achite alte cheltuieli, pe care serviciile sociale publice nu le acoperă suficient (Del Pino, Rubio: 310–334).

Obiectivul acestui articol este acela de a explica de ce au venit emigranții români în Spania, cum trăiesc în țara noastră, precum și procesul de integrare flexibilă pe care l-au inițiat. Cercetarea noastră se bazează pe studiul „Investigații asupra integrării persoanelor imigrante în Spania anul 2013” (Gonzalez Blasco, Gutiérrez Resa, Mihăilă (2013): *Claves de la integración de las personas inmigrantes en España*, S.M., Madrid).

Cercetarea citată și *Tabelele nr. 2 și nr. 3* arată că, în rândul imigranților români, femeile sunt mai numeroase decât bărbații și se situează în principal în grupa de vârstă 25–49 de ani. În studiu s-au contabilizat ca români și cetățenii moldoveni sau născuți în Republica Moldova, care vorbesc limba română. Republica Moldova este un mic stat de 4,4 milioane locuitori, în majoritate de etnie moldovenească românofonă, un stat fără religie oficială dar identificat cu cea ortodoxă (Nistor 1991; Arnăutu 1996; Crihan 1995; Ciobanu 2001; Moraru 1991; Harea 1995; Boldur 2000; Boldur 1992; Cașun, Pade, Șarov 2009).

Tabelul nr. 3

Gen. Studiul „claves de la integración de las personas inmigrantes en España 2013”

	Sexul		Total
	Bărbați	Femei	
Imigranți români în Spania	270	263	533

Sursa: Elaborare proprie bazată pe ancheta realizată de Fundația Santamaría și Observatorul Valencian de Imigrare (SM/OVIM).

Tabelul nr. 4

Grupuri de vârstă. Studiul „claves de la integración de las personas inmigrantes en España 2013”

	Grupuri de vârstă			Total
	18–24	25–49	50–65	
Imigranți români în Spania	110	367	56	533

Sursa: Elaborare proprie, bazată pe ancheta SM/OVIM.

Adăugăm câteva date la cele deja prezentate în tabele: majoritatea subiecților au absolvit studii primare și secundare și lucrează în sectorul privat, în posturi temporare sau permanente; locuiesc în Spania în mod legal, cu permis de rezidență comunitară și sunt căsătoriți. După profilul politic și religios sunt de centru-dreapta și ortodocși.

2. ROMÂNII VIN ÎN CĂUTARE DE LOCURI DE MUNCĂ

Primul și al doilea dintre cele mai importante motive pentru care și-au părăsit țara natală și au venit în Spania îl reprezintă posibilitatea de a munci aici și de a duce o viață demnă în țara noastră, așa după cum arată *Tabelul nr. 5*. Este punctul inițial, începutul aventurii, proiectul unei vieți noi într-o țară străină, pentru mii de români. Așa după cum deja am văzut, persoanele imigrante au venit cu obiective clar stabilite, întocmai precum au făcut diverse grupuri etnice în Statele Unite (Thomas, Znanieck 2006), de exemplu acei polonezi, lituanieni etc. care s-au stabilit la Chicago la sfârșitul secolului al XIX-lea și pe care îi descrie magistral Upton Sinclair în romanul său *Jungla*: „Este o imprudență aproape tragică, dar atât de frumoasă. Puțin câte puțin, acești oameni sărmani și-au abandonat tradițiile țării lor, dar sunt atașați de aceasta din tot sufletul; nu renunță în ruptul capului la petrecerea de nuntă. A face asta ar însemna nu numai să fie înfrânți, ci și, în plus, să-și recunoască înfrângerea, iar diferența dintre aceste două lucruri reprezintă forța care ține lumea în mișcare” (Sinclair 2012: p. 20).

Este vorba de persoane care trec prin multe dificultăți, dar care, așa cum ei înșiși spun, „suferă în tăcere”, pentru că nu le pasă, pentru că au o compensație, pentru că au posibilități de a-și construi o viață nouă. De asemenea, există persoane care vin în Spania pentru că au legături de familie sau de prietenie cu rezidenți deja existenți în Spania. În acest fel se precizează modul în care ONU definește imigrantul internațional, ca fiind acea persoană care trăiește într-o țară diferită de cea natală timp de cel puțin un an, fără posibilități economice și căutând în țara de adopție un trai mai bun decât cel din țara de origine.

Tabelul nr. 5

Principalul motiv pentru care v-ați părăsit țara de origine și ați venit în Spania pentru a trăi sau munci ca imigranți în Spania

	Numărul respondenților	%
Sărăcie și dificultăți în a trăi o viață demnă în țara mea	766	32,6
Posibilitatea de a munci aici	901	38,3
Existența în Spania a economiei subterane	33	1,4
Legile și politica spaniolă de emigrație	37	1,6
Relațiile de familie și prietenie cu persoane deja rezidente în Spania	286	12,2
Pentru a avea aceeași calitate a vieții ca spaniolii sau europenii	207	8,8
Situația politică din țara mea de origine	57	2,4
Alt motiv	43	1,8
NS/NR	19	0,8
Total	2 349	100

Sursa: Elaborare proprie, bazată pe ancheta SM/OVI.
(NS/NR = nu știe/nu răspunde)

În cazul persoanelor imigrante române, cele două motive menționate pentru a-și părăsi țara natală și a veni în Spania, pentru a munci sau trăi, sunt de asemenea posibilitatea de a munci aici, precum și sărăcia și dificultatea de a duce o viață demnă în țara de origine. În general, „Oamenii pleacă pentru a nu se mai întoarce, sau pentru a se întoarce numai în vizită, cu toate că obiectivul final îl reprezintă o investiție în țara natală sau construcția unei case acolo. Viața, copiii, garanția unei bătrâneți protejate medical și social se află în țara de adopție și acest fapt este hotărâtor nu numai pentru imigranții cei mai disperați, ci și pentru noua emigrație a claselor mijlocii ale țărilor sărace” (Naïr 2010: p. 248).

Așa că românii ajung, în cele două cazuri menționate, la 39% și depășesc procentajele menționate în *Tabelul nr. 5*. Aceasta înseamnă, în plus, că, pe ansamblul imigranților în Spania, se stabilește o strânsă corelație între a avea un loc de muncă și a duce o viață demnă, după cum vom detalia în continuare.

Deoarece vorbim de românii care trăiesc în Spania în medie de 6–10 ani, este interesant de stabilit în ce măsură și-au împlinit sau nu expectativele personale. În cazul românilor acestea s-au împlinit „suficient” (44%) sau „aproape complet” (5%), restul opțiunilor fiind, în medie, foarte puțin sau deloc/aproape deloc. În schimb, pe ansamblul emigranților din Spania intervievați, 38% dintre ei și-au împlinit așteptările „suficient” față de cei 44% de români menționați. În ceea ce privește aspecte concrete precum munca/studiile, viața familială, situația economică și relațiile cu cei din jur, românii prezintă procentul cel mai mare în ceea ce privește situația economică, cu 52% de foarte/suficient satisfăcuți. Pe baza acestor ultime rezultate, se poate spune că în cazul imigranților români împlinirea așteptărilor referitoare la situația economică are o semnificație specială, și aceasta deoarece în această privință ei ajung la procentajul cel mai ridicat, în comparație cu restul imigranților celor mai numeroși din Spania. În bună măsură, așteptările lor s-au împlinit, iar ei sunt mai satisfăcuți decât oricare alții în ceea ce privește situația economică.

54% dintre ei posedă permis de rezidență comunitară, în timp ce media pe ansamblul imigranților intervievați se situează la 16 % conform *Tabelului nr. 6*. Această diferență procentuală atât de marcată este explicabilă, dacă ținem cont de faptul că dintre imigranții cei mai numeroși din Spania (români, marocani, ecuadorieni, columbieni, bolivieni și africani subsahariani), românii sunt singurii care fac parte din Uniunea Europeană și, în consecință, dispun de permisul de rezidență comunitar. Un procent de 28 % lucrează în firme private, în posturi temporare, față de 27,3%, procentul la care ajunge ansamblul persoanelor imigrante în Spania, chestionate.

Tabelul nr. 6

Principalele caracteristici definitorii pentru români în ansamblul imigranților din Spania

Caracteristici definitorii	Români %	Total imigranți %
Posibilitatea de a găsi un loc de muncă aici	39 %	38,3 %
Sărăcie și dificultatea de a trăi o viață demnă în țara mea	39 %	32,6 %
Împlinirea așteptărilor (suficient)	44 %	38,0 %
Satisfacție față de situația economică (mult/suficient)	52%	44 %
Satisfacție în viața familială (mult/suficient)	84 %	80 %
Relația cu cei din jur (mult/suficient)	88 %	88 %
Muncă/studii (mult/suficient)	69 %	63 %
Cu permis de rezidență comunitară	54 %	16 %
Lucrează în sector privat	28 %	27,3 %

Sursa: Elaborare proprie, bazată pe ancheta SM/OVIM.

Datele prezentate până acum, reflectate în *Tabelul nr. 6*, ne oferă deja câteva piste pentru profilul imigranților români în Spania. Dorim să subliniem că în toate caracteristicile prezentate românii depășesc sau egalează procente obținute de ansamblul imigranților intervievați.

Este evident că posibilitatea obținerii unui loc de muncă joacă un rol central în obiectivele imigranților și cu atât mai mult pentru români. Totuși, diferența procentuală este majoră, atunci când este vorba de al doilea motiv pentru care și-au părăsit țara. În cazul românilor, am arătat deja mai sus câteva circumstanțe generale ale națiunii române care ar putea explica emigrarea, în principal în Spania și Italia. Cu toate acestea, se pare că românii nu au intenția de a se stabili definitiv în Spania în aceeași măsură ca alți emigranți, marocani sau columbieni. Totuși, în acest moment sunt mai mulți cei care doresc să rămână decât cei care, după un anumit timp de ședere aici și după ce au economisit bani, doresc să se întoarcă în România. Condițiile sociale și de muncă se schimbă relativ rapid, atât în Spania cât și în țările lor de origine, și ar putea produce schimbări adaptative în intențiile și obiectivele lor (Manea 2012; Müller 2009; Müller 2010; Ilis 2010; Cărtărescu 2012).

Deoarece expectativele personale legate de venirea în Spania s-au împlinit suficient, credem că românii vor continua să rămână în Spania, deoarece există un bilanț pozitiv pentru cei care rămân, față de cei care se întorc în România sau pleacă în alte țări. Am văzut la început că românii au continuat să sosească până în 2011, deși numărul lor a scăzut în 2012. Îi atrage împlinirea așteptărilor: 44% se declară satisfăcuți, pe locul al doilea după columbieni, care declară în proporție de 55% că așteptările în privința locului de muncă și a vieții demne le-au fost satisfăcute. În măsură mai mică, 38% dintre români declară că obiectivele le-au fost satisfăcute în medie. Cu alte cuvinte, imigranții români în Spania și-au satisfăcut obiectivele într-o măsură rezonabilă și acest lucru acționează ca un element de atracție colectivă.

Subliniem încă o dată satisfacția românilor în legătură cu situația economică pe care și-au creat-o în țara noastră. Și în alte aspecte, cum ar fi munca/studiile, viața familială și relațiile cu cei din jur, procentajul de persoane satisfăcute este ridicat și îl depășește pe cel al ansamblului imigranților din țara noastră. Se poate spune, deci, că pentru români viața în Spania este acceptabilă, dacă luăm în considerare aprecierile celor intervievați asupra circumstanțelor și situațiilor menționate. Menționăm și faptul că, deși situația economică este importantă, aceasta se dezvoltă într-un context socio-familial care trebuie luat în considerație. Exact din acest motiv românii se alătură ansamblului de imigranți care se declară satisfăcuți, mai ales din punctul de vedere al vieții de familie. Așadar, imigranții români sunt în mod evident satisfăcuți de viața lor familială în țara noastră. Viața familială înseamnă, în mod prioritar, situația sanitară și educațională a copiilor, relațiile sociale și de muncă, locuința și asigurările sociale. În acest sens, deoarece majoritatea imigranților trăiesc cu soțul/soția sau cu partenerul/partenera (88,2%) și împreună cu copiii (69%), foarte probabil ei vor avea copii născuți în Spania, având în vedere faptul că majoritatea imigranților intervievați au între 25 și 49 de ani. În consecință, satisfacția imigranților români pe plan familial are o importanță majoră.

În plus față de relațiile familiale și sentimentale, relațiile cu cei din jur, în viața cotidiană, cu vecinii și cu colegii de muncă constituie ansamblul principalelor relații față de care există cel mai înalt nivel de satisfacție în ansamblul imigranților din Spania (88%). Românii, așa după cum se vede în *Tabelul nr. 6*, egalează procentajul și de aceea se simt mult/suficient de satisfăcuți în relațiile lor cu cei din jur.

Satisfacția în ceea ce privește munca/studiile se situează la 63% (mult/suficient) în ansamblul imigranților din Spania intervievați și la 69% în rândul românilor. E o satisfacție legată de muncă, dar și de studiile pe care le fac în țara noastră.

Cel mai notabil fapt este că românii lucrează în Spania cu permis de rezidență comunitară (54%), în timp ce ansamblul imigranților din țara noastră posedă permis de rezidență cu permis de muncă permanent (31%) și permis de rezidență cu permis de muncă temporar (25%).

Românii lucrează mai ales în mediul privat pe posturi temporare (28%) și în mai mică măsură pe posturi permanente (23%), în timp ce 23% sunt în șomaj, deși anterior au avut un loc de muncă, ceea ce reprezintă al doilea procentaj cel mai scăzut în rândul imigranților celor mai numeroși din Spania, care au fost intervievați.

Având în vedere datele prezentate în *Tabelul nr. 6*, credem că este rezonabilă satisfacția pe care o declară imigranții români în legătură cu viața și condițiile de viață din Spania. Cunoaștem situația din patria lor, motivele principale pentru care au venit și dorim să cunoaștem viața pe care o duc în Spania, printre autohtoni și persoane de alte naționalități. Numai detaliind anumite dificultăți pe care le întâmpină în viața cotidiană putem realiza efortul depus, pentru a le depăși, de persoanele imigrante române care trăiesc în țara noastră.

3. VIAȚA ROMÂNILOR ÎN SPANIA

Am văzut că românii se declară destul de satisfăcuți de viața pe care o duc în Spania. În continuare, ne interesează să detaliam această situație, pentru a vedea luminile și umbrele, aspectele pozitive și cele negative care pot arunca o lumină în plus asupra conviețuirii românilor cu autohtonii și cu alți imigranți din Spania.

Se observă că românii locuiesc mai ales în locuințe de închiriat, trei procente peste media totalului imigranților, și doar 14% plătesc ipotecă pentru o locuință proprie (împrumut la bancă). Probabil că faptul se explică astfel: condițiile lor economice în Spania, ca și tradiția românească de a poseda o locuință proprie, precum și aceea de a trimite bani familiei, reprezintă factori foarte importanți care pot fi luați în considerare pentru a explica aceste procente. În timpul dictaturii comuniste a lui Ceaușescu (1965–1989) românii au locuit în locuințe de stat, deși, începând cu anul 1975, li s-a permis cumpărarea locuințelor familiale la prețuri accesibile, deși în condiții foarte restrictive. În momentul de față, în majoritatea orașelor românești se pot vedea cartiere întinse de blocuri cu aspect uniform construite în timpul lui Ceaușescu, alături de cartiere cu edificii moderne construite mai târziu, în alte zone ale orașelor. Începând din anii '90 ai secolului trecut, condițiile economice dificile au influențat cumpărarea locuințelor de către români, situație ușurată în parte de sumele trimise acasă de mai mult de două milioane de emigranți.

Tabelul nr. 7

Cum trăiesc românii în Spania

Caracteristici importante ale vieții românilor în Spania	Români %	Total imigranți %
Trăiesc în casă de închiriat	80 %	77 %
Trăiesc în casă proprie, plătind ipotecă	14 %	16 %
Au intenția de a rămâne	49 %	57 %
Sunt stabiliți temporar	36 %	31 %
Consideră că aportul lor este pozitiv, mai ales cel cultural	81 %	84 %
Își mențin obiceiurile care nu contravin legilor spaniole	67 %	64,4 %
Își mențin tradițiile civile, în măsura posibilului	57 %	50,01 %
Își mențin tradițiile religioase, în măsura posibilului	42 %	41,9 %
Își mențin limba, în măsura posibilului	56 %	50 %
Urmăresc televiziunile	96 %	92,6 %
Se întâlnesc cu prietenii	92 %	89,4 %
Ascultă muzică	91 %	88,9 %
Ascultă radio	83 %	84 %
Merg în baruri	86 %	82,1 %
Își cheltuie banii în casă/cu familia	85 %	83,4 %

Sursa: Elaborare proprie, bazată pe ancheta SM/OVIM.

Aproape 50% dintre românii din Spania și-au manifestat intenția de a rămâne, cu opt procente mai puțin decât ansamblul imigranților din Spania. În schimb, cu cinci procente mai mult decât totalul imigranților (36%), românii din Spania și-au manifestat intenția de a rămâne aici un timp determinat, pentru ca apoi să se întoarcă în România, dacă ținem cont că 45% dintre ei au între 6 și 10 ani de ședere în Spania și 34% între 1 și 5 ani. Că rămân sau nu, în timpul cât trăiesc și muncesc în Spania ei consideră că principalul lor aport este cel cultural și în mai mică măsură cel economic (74%) și demografic (71%) (Moreno: 2010). Aportul lor pozitiv, îndeosebi în plan cultural, privește limba și obiceiurile, atât timp cât acestea nu contravin legilor spaniole. În cazul imigranților români, ei fiind proveniți dintr-o țară membră a Uniunii Europene, deci de cultură europeană, nu există niciun conflict între tradițiile lor și cele spaniole. Tradițiile civile și religioase le mențin în măsura posibilului, mai ales în domeniul vieții private. E vorba de tradiții precum „Mărțișorul”, din prima zi de martie, reprezentând bucuria sosirii primăverii și a ieșirii din iarnă, precum și alte sărbători religioase ortodoxe, menținute și adaptate calendarului de muncă al țării noastre. Crăciunul este sărbătorit, ca și în Spania, pe 25 decembrie, dar Paștele ortodox se celebrează cu una până la trei săptămâni mai târziu decât cel catolic, iar Sf. Nicolae este sărbătorit pe 6 decembrie, ocazie cu care se fac cadouri, mai ales celor mici. O sărbătoare analogă celei spaniole a Regilor Magi este pe 6 ianuarie, când românii sărbătoresc „Boboteaza” sau „Botezul Domnului”. În ceea ce privește păstrarea limbii române, credem că faptul este unul mai complicat, deoarece ea se utilizează în casă, în familie și printre prieteni, dar e foarte puțin cunoscută de către spanioli, în ciuda originii comune.

Amintim aici că românii au o tradiție interesantă în prima zi de martie, numită „Mărțișor”. Numele este un diminutiv al cuvântului „Martie”, și are aceeași etimologie ca în spaniolă, provenind de la cuvântul latin „Mars”, adică „Marte”, zeul roman, simbol al renașterii, al câmpurilor verzi, al turmelor de oi și al dragostei. Ziua lui Marte se celebrează în prima zi a primăverii, după obiceiul tracilor și mai târziu al dacilor și al românilor de astăzi. În ziua de azi, amuleta „mărțișor” este prezentă în toate regiunile României; aceeași tradiție se întâlnește în Macedonia, Albania, Bulgaria și Republica Moldova. În România ea simbolizează sosirea primăverii și a bucuriei. Faptul de a dăru figurine este un simbol al dragostei, prieteniei, amicitiei, respectului și aprecierii. Se pot cumpăra șnurulețe de mătase roșie și albă, răsucite în formă de nod, de care sunt legate mici obiecte roșii și albe reprezentând flori, potcoave, frunze, cărăbuși, diverse animale, mici sori sau stelute și multe alte forme pe care femeile și fetele le poartă la rever timp de 9 zile începând din prima zi de martie. Bărbații trebuie să ofere femeilor și fetelor flori de primăvară, anume ghiociei, împreună cu un plic de care este agățată figurina. Este forma modernă de a face daruri persoanelor iubite.

Comportamentul imigranților români în Spania abia dacă se deosebește de cel al spaniolilor, deoarece în timpul liber ei urmăresc emisiunile televizate și se

întâlnesc cu prietenii, ascultă muzică, radio și merg în baruri (Todorov: p. 101). Totuși, judecând după cum își cheltuiesc banii, locul preferat de investiție și cheltuială este căminul propriu.

În acest paragraf am detaliat cu precădere condițiile cotidiene de viață ale imigranților români în țara noastră. Rezultatele seamănă cu cele obținute în cazul ansamblului celor intervievați, cu diferența că românii nu au intenția de a rămâne definitiv în Spania, în aceeași proporție cu ceilalți imigranți, și că încearcă să-și mențină limba și tradițiile civile în măsura posibilităților.

4. INTEGRAREA FLEXIBILĂ A PERSOANELOR IMIGRANTE ROMÂNE ÎN SPANIA

Conceptul de integrare poate suscita critici rezonabile, deoarece, când se vorbește de integrare, în mod tradițional se înțelege asimilarea totală în cultura autohtonă. Totuși, ceea ce exprimă persoanele imigrante interviuate este că integrarea străinilor trebuie să fie un obiectiv al tuturor celor care conviețuiesc împreună în aceeași societate (Naïr 2010: p. 248; Pérez-Díaz 2011; Mullor 2011; Todorov 2008; Žižek 2011: p. 29; Najat el Hachmi 2008; Bauman 2005: p. 37).

În acest paragraf, discutând integrarea flexibilă a imigranților români în Spania, plecăm de la ideea care asociază imigrarea cu non-integrarea, situație în care se poate distinge între o integrare sistematică și o integrare socială care are de a face cu normele și valorile societății și la care, mai ales, ne referim, indicând câteva idei-cheie (Habermas 1987). Cu siguranță, ideea asocierii imigrare-non-integrare s-a produs deoarece se considera că prezența imigranților era ceva complementar, chiar marginal.

Nu este ușor să vorbim de integrare în condițiile fricii de imigranți; de aceea s-a sugerat că aceștia sunt „oaspeți care trebuie să se adapteze la valorile culturale ale societății-gazdă – conform dictonului „E țara noastră; sau o iubiți sau plecați”, după cum arată Slavoj Žižek (Alemán; Mustapha *et al.* 2009: p. 12). Probabil că în realitate reaua înțelegere, necunoașterea datelor culturale ale acestei noi populații se datorează ignoranței sau deformării valorii celuilalt.

Dintre cei care trăiesc în aceeași societate, se pare că imigranții așteaptă să audă expresii similare, să perceapă sentimente asemănătoare, obiceiuri comparabile, așa-zise coincidențe cu „obiceiurile inimii”, obiceiuri din care decurge o „anumită comoditate”, pentru a se ști animați de aceleași sentimente ca ale celor din jur, de acele ritualuri folosite pentru a exprima sentimentele. Problema este dacă progresăm prin mijloacele noastre proprii, prin obiceiurile dobândite ale inimii sau, dimpotrivă, prin meritele specialiștilor, ale profesioniștilor, inclusiv ale politicienilor. Obiceiurile inimii reprezintă acel complex de acțiuni care ne fac să căutăm întotdeauna, sau aproape întotdeauna, aceleași lucruri, în majoritatea ocaziilor: dragostea, prietenia, fericirea, siguranța, bunăstarea. Ca și cum rațiunile inimii ar fi mai puternice: o „inteligență a inimii” înseamnă, simultan, cunoaștere și dragoste prin intermediul fanteziei (Hillman 2001: p. 21). Trebuie spus că este

necesar să punem inimă în lucruri, forță, pasiune, interes. La baza a ceea ce spunem se poate recunoaște ideea augustiniană a sentimentului ca reprezentând adevărata gândire a inimii. Astfel se explică crezul din *Confesiuni*, unde dragostea personală primează în ierarhia valorică a Sf. Augustin, după cum ne amintește și Hannah Arendt (Arendt 2001: p. 32). Cei care nu au obiceiuri ale inimii sunt niște pasageri prin viață, fără direcție sau destin. Este posibil ca imigranții să creadă că pot recupera o anumită liniște printre cei care trăiesc în aceeași societate, fără multă presiune, avansând pe calea integrării de care tocmai am vorbit, deoarece cred că pot întâlni o comunitate de afinități, de sentimente.

Că integrarea imigranților este o sarcină a tuturor celor care trăim în aceeași societate nu are nimic de a face cu una din caracteristicile actuale ale modernității, anume preocuparea exclusivă a fiecăruia numai față de propriile interese și pasiuni. Totuși, o mare majoritate a persoanelor imigrante înțelege că integrarea trebuie să se producă și să aibă loc în propria societate în care conviețuim, prin participare și nelăsând timpul să agraveze problemele, de parcă temporizarea ar fi calea pe care acestea se soluționează. Ar mai fi vorba, după rezultate, să putem paria pe o societate care să facă posibil accesul la o formare/un training de calitate, care să faciliteze dezvoltarea calităților noastre, a potențialului nostru de inteligență, de libertate echilibrată, de a ști să ascultăm în conversații și dezbateri, de a ne pune în locul celuilalt și în plus de a fi capabili să urmărim ceea ce este valoros și să ne autocontrolăm; să urmărim deci obiceiurile inimii.

În anul 2011 exista o opinie optimistă asupra integrării imigranților, mai ales când era vorba despre așa-numita „a doua generație”, deci de copiii imigranților născuți în țara de destinație/adoptiune. Majoritatea relativă a celor intervievați în toate țările unde s-a realizat ancheta, cu excepția Regatului Unit al Marii Britanii, credeau că persoanele imigrante se integraseră „bine” sau „foarte bine”, cel mai mare procent întâlnindu-se în Italia (59%) și Spania (62%). Media integrării în Europa era de 52% și în Statele Unite de 56%. (Fundación BBVA 2011). Evident că, așa cum se vede din *Tabelul nr. 8*, românii și ansamblul persoanelor imigrante din Spania cred că integrarea străinilor trebuie să fie un obiectiv/o sarcină al/a tuturor celor care conviețuiesc în aceeași societate.

Tabelul nr. 8

Indici ai integrării flexibile a românilor în Spania

	Români %	Total imigranți %
Integrarea străinilor trebuie să fie un obiectiv al tuturor celor care conviețuiesc în aceeași societate	74%	78%
Cine credeți că au cele mai mari dificultăți în a se integra în Spania?	magrebiienii (43%)	magrebiienii (37%)
Șomajul ca principal obstacol în calea integrării	74%	75%
Al doilea și al treilea obstacol în calea integrării în Spania este:		
a. limba spaniolă	82%	67%
b. limba regiunii autonome	69%	65%

Tabelul nr. 8 (continuare)

Pentru Dvs. personal, care este principalul obstacol pe care îl aveți/l-ați avut în calea integrării în Spania?		
a. limba spaniolă	70%	43%
b. limba regiunii autonome	57%	45%
Vă simțiți		
a. mai mult român decât spaniol?	63%	58,0%
b. la fel de român ca și spaniol?	27%	32,0%
Pe cine îi considerați ca ai voștri?		
a. pe oricine, indiferent de unde este	39,9%	39%
b. pe străini (de orice naționalitate ar fi)	34,0%	35%
Mentineți relații cu persoane:		
a. în principal din țara dvs?	40%	33,6%
b. din țara Dvs. și cu spaniolii în aceeași măsură?	37%	40,4%
În viața cotidiană relaționați cu spanioli:		
a. zilnic sau aproape zilnic	84%	85,2%
b. cel puțin o dată pe săptămână	11%	10,6%
Participați ca membru al unui grup sau asociație cu caracter:		
a. sportiv	6,7%	10,5%
b. religios	6,2%	8,9%
c. social	6,9	8,3
d. educativ	5	8

Sursa: Elaborare proprie, bazată pe ancheta SM/OVIM.

Considerăm că procentajul ridicat al românilor și al ansamblului de imigranți intervievați arată dorința de a exista un nivel înalt de conștientă mutuală, de acceptare a străinului ca o prezență valoroasă în mediul propriu, ceea ce în alți termeni se numește „socialitate” (Sennet 2012: p. 62–63), noțiune creată de Simmel, care, prin concepția sa subiectivă și tolerantă, credea că sosirea și prezența unui străin îi pot determina pe ceilalți să-și asume, în mod conștient, valori considerate de la sine înțelese.

Trebuie amintit faptul că marea majoritate a persoanelor imigrante române consideră ca aportul lor este pozitiv, mai ales în domeniul cultural, ele nefiind prezente în țara noastră exclusiv pentru a primi beneficii. Apoi, în ceea ce privește românii, nu încapă îndoială că ei sunt în țara noastră beneficiari, pentru că lucrează, dar în același timp constituie o prezență cu valoare proprie. Românii fiind grupul cel mai numeros de persoane imigrante din Spania, ei nu ar ridica probleme de integrare dacă nu ne referim la minoritatea de etnie rroma. Cele mai mari dificultăți de integrare le au imigranții musulmani, judecând după răspunsurile obținute printre toți imigranții intervievați, inclusiv printre români. După cum se vede în *Tabelul nr. 8*, este vorba de imigranți originari din Magreb (Maroc, Tunisia și Algeria); putem adăuga că pe locul doi se situează subsaharienii și pe locul trei chinezii.

Majoritatea persoanelor imigrante române, ca și ansamblul imigranților din Spania, „Dincolo de consensul pe care îl evocă noțiunea, prezintă diferențe și inegalități semnificative, care merg de la a considera integrarea ca o consecință a unei vieți demne, a echivalării formale a imigranților și descendenților lor cu autohtonii, a accesului la servicii sociale, până la adoptarea sau adaptarea la cultura societății de recepție” (Santamaria 2002; p. 132–140). Mai mult, integrarea persoanelor imigrante înseamnă dezvoltarea unui proces care combină obligații și drepturi, dar în care imigranții își păstrează identitatea (specificul lor).

În conformitate cu datele SM/OVIM, majoritatea persoanelor imigrante care trăiesc în Spania în mod stabil și regulat consideră că ar trebui să beneficieze de dreptul de a trăi cu familia, de a avea o subvenție în cazul cotizării la Asigurarea Socială, de a vota în alegerile municipale și de a obține cetățenia (naționalitatea) spaniolă. Acestea reprezintă patru drepturi în plus față de celelalte, care ar trebui să contribuie la integrarea persoanelor imigrante în Spania și spre care imigranții români aspiră, ajungând să depășească 80% pe ansamblul persoanelor imigrante, în cele patru cazuri citate.

Luând în considerare faptul că persoanele imigrante române au venit pentru a munci și a duce o viață mai demnă decât în țara lor, nu este de mirare că șomajul, lipsa locurilor de muncă și criza economică constituie principalele obstacole în calea integrării lor în Spania. Gastronomia (obiceiurile alimentare), în schimb, ocupă ultimul loc.

Se poate observa că, pentru români, în conformitate cu *Tabelul nr. 8*, procentajul care indică șomajul ca principal obstacol în calea integrării (74%) este cu un punct mai mic decât media ansamblului imigranților (75%). Este evident că șomajul este cel mai preocupant fenomen în ziua de astăzi, constituind un mare obstacol în calea integrării, munca fiind principalul mijloc de a oferi o viață demnă în țara noastră. Privitor la situația românilor legată de muncă, între persoanele imigrante intervievate, românii care se află în șomaj sunt în proporție de 23% (26% pe ansamblul imigranților); ei nu lucrează acum (sunt șomeri), dar au lucrat înainte în Spania, iar cei care nu lucrează acum și nu au lucrat nici înainte reprezintă 3% (3,7% pe ansamblul imigranților). Asta înseamnă că 26% dintre persoanele imigrante române sunt în șomaj, în timp ce pentru alte colective de imigranți procentul ajunge la și depășește 43%. În schimb, românii lucrează în firme private: 28% pe posturi temporare (27,3% pe ansamblul imigranților) și 23% pe posturi fixe (21,1% pe ansamblul imigranților), iar 6% lucrează pe cont propriu (5,6% din ansamblul imigranților). În lumina acestor detalii, credem că românii duc, deși cu dificultate, o viață de integrare în câmpul muncii, care se poate îmbunătăți notabil.

Al doilea și al treilea obstacol sunt legate de limba spaniolă și de limba comunității autonome. În cazul care ne preocupă, românii prezintă procentajul cel mai ridicat, 82% (față de 67% pe ansamblul imigranților), care declară că limba castiliană este un obstacol, al doilea ca importanță, în calea integrării. În schimb, limba comunităților autonome reprezintă un obstacol pentru 69% dintre români

(65% din ansamblul imigranților), în acest sens detașându-se subsaharienii, cu un procent de 78%, care declară că au dificultăți de integrare din cauza limbii comunităților autonome. Totuși, procentul urcă, atunci când românii răspund că limba spaniolă sau a comunităților autonome reprezintă un obstacol. În acest al doilea caz, în care românii indică spaniola ca al doilea cel mai important obstacol, procentajul atinge 70%, în timp ce pe ansamblul imigranților el este de 43%, iar când vine vorba de limba comunităților autonome, aceasta reprezintă al treilea cel mai important obstacol pentru 57% dintre români, procentajul mediu pe ansamblul imigranților fiind de 45%.

În mod curios, sentimentul tipic al autohtonilor că românii învață spaniola/castiliana cu ușurință nu pare să se confirme, deoarece ei au dificultăți mai mari cu spaniola decât cu catalana sau valenciana, judecând după răspunsurile obținute. De fapt, românii au mai multe probleme cu limbile țării noastre decât ceilalți imigranți.

Faptul că integrarea are sau poate avea o latură sentimentală, că este o chestiune de sentimente, de obiceiuri ale inimii, nu ni se pare surprinzător și deja l-am afirmat. Credem că, probabil, numărul de ani petrecuți în Spania și pregătirea intelectuală a protagoniștilor integrării au o pondere specială în acest proces complex de integrare și de edificare a unui sentiment propriu. O persoană de origine română, cu dublă naționalitate și cu mai mult de 25 de ani de ședere în Spania, declara într-un interviu, în anul 1989, pentru revista „Telva”: „am venit în Spania pentru că dintotdeauna m-am simțit atrasă de cultura sa. Unchiul meu matern avea o bibliotecă foarte bună de literatură europeană și acolo i-am cunoscut pe Lorca, Cervantes, pe clasici și, de asemenea, muzica spaniolă. În plus, Spania se afla în primii săi ani de democrație, așa că m-am mobilizat...” În cazul ansamblului imigranților intervievați în Spania, ei răspund că se simt „mai mult (naționalitatea lor de proveniență) decât spaniol”, 58% și „tot atât de (idem) cât spaniol”, 32%, în timp ce în rândul românilor procentele sunt de 63%, „mai mult român decât spaniol” și 27%, „la fel de român ca și spaniol”.

Un alt subiect, legat de sentimente, este de a ști pe cine îi consideră imigranții „ai lor”. În acest sens, ansamblul imigranților a răspuns în proporție de 39,9% că „pe oricine, indiferent de unde ar fi”, și 34% „pe străini (de orice naționalitate ar fi)”. În plus, integrarea nu se poate produce împotriva voinței proprii și înșiși imigranții trebuie să aleagă modul în care o fac (Todd 1996). În cazul imigranților români, procentajele diferă foarte puțin, deoarece 39% îi consideră ca pe „ai săi” pe „toți, indiferent de proveniență” și 35% pe „străini (de orice naționalitate ar fi)”.

Dacă interpretăm rezultatele ca un avans pe calea integrării, considerăm că ele sunt pozitive, pentru că depășesc diferențele și se referă la orice persoană, indiferent de unde ar fi, precum și la orice străin, indiferent de naționalitatea sa.

Mai lipsește să verificăm dacă, în plus față de categoriile considerate de ei ca fiind „ale lor”, relațiile lor cu cei din jur confirmă sau nu această viziune. Integrarea pare să includă deopotrivă conviețuirea cu persoanele spaniole și cu cele

din țara lor de origine, aceste două posibilități prezentând cele mai ridicate procente între persoanele imigrante intervievate. Astfel, putem afirma că o bună conviețuire favorizează integrarea, nu numai a imigranților în Spania, ci și a imigranților între autohtoni. Am văzut deja că, dintre imigranții intervieuți, 64,4% doresc să-și mențină obiceiurile atât timp cât acestea nu intră în conflict cu legile spaniole. Și, alături de acest răspuns atât de semnificativ prin prudență, un procent de 13,5% indică faptul că imigranții se arată dispuși să-și asume și să practice valorile majoritare ale societății spaniole. În acest caz putem să recunoaștem raționalitatea și flexibilitatea persoanelor imigrante sosite în țara noastră cu intenția de a duce o viață mai demnă și în același timp cu dorința de a conviețui și a se integra în Spania. Numai 19,1% ar dori să-și poată menține cultura și religia fără restricții. În ambele cazuri este vorba de imigranți musulmani.

După rezultatele indicate în *Tabelul nr. 8* relațiile cu cei din țara lor și cu spaniolii contează în mod egal pentru 40,4% dintre românii din Spania. În schimb, și la șapte puncte procentuale distanță, pe locul al doilea se situează relațiile stabilite preponderant cu cei din țara lor, pentru 33,6% dintre respondenți. Printre români, contează de asemenea relațiile stabilite îndeosebi cu cei din țara lor, în cazul a 40% dintre respondenți și, în al doilea rând, cu cei din țara lor și cu spaniolii în egală măsură, în proporție de 37%.

Situându-ne acum la nivelul vieții cotidiene, vom constata cu ce frecvență relaționează imigranții cu spaniolii. În acest caz ne centrăm pe conviețuirea cotidiană cu autohtonii, cu spaniolii. Rezultatele, după cum se vede din *Tabelul nr. 8*, nu lasă loc niciunui dubiu: relațiile între imigranți și spanioli se produc zilnic sau aproape zilnic pentru 85,2% sau cel puțin o dată pe săptămână pentru 10,6%. În cazul specific al imigranților români, relațiile acestora cu spaniolii au loc zilnic sau aproape zilnic în 84% din cazuri și cel puțin o dată pe săptămână în 11% din cazuri.

La final vom face o scurtă referire la relațiile dintre imigranți și spanioli în ceea ce privește asociațiile de orice tip. Este vorba de un fel de termometru care marchează nivelul, mai ridicat sau mai scăzut, al asocierii libere și voluntare la nivelul societății civile. În termeni mai potriviți, este vorba de a ști dacă imigranții intervieuți participă ca membri în diverse asociații. Rezultatele, în ansamblu, sunt foarte modeste, mai marcat printre români, deoarece se observă că românii participă mai puțin decât ansamblul imigranților la activități ale unor grupări sau asociații cu caracter sportiv, religios, social, educativ sau cultural, de ajutor mutual, profesional, de muncă și politic.

Am indicat câteva idei-cheie pentru integrarea persoanelor imigrante române în Spania, pe baza datelor de ansamblu privind persoanele imigrante. În continuare încercăm să oferim unele concluzii, trase pe baza datelor prezentate și care se sprijină pe altele mai dezvoltate, pe care le-am considerat complementare, dar am crezut de cuviință să nu le dăm, pentru a nu ne extinde prea mult.

5. CONCLUZII PROVIZORII

Nu ar fi riguros să extrapolăm concluzia că faptele prezentate până acum vor reflecta și în următorii ani viața/satisfacția imigranților români în Spania. Din acest motiv prezentăm doar câteva concluzii provizorii, supuse probei timpului. Cu siguranță, evoluția economiei spaniole și șomajul, printre alți factori/alte variabile, vor condiționa pe viitor viața imigranților români în Spania. Totuși, considerăm că situația dificilă pe care o traversează România permite să explicăm faptul că pentru marea majoritate a românilor intervievați în Spania este avantajos să trăiască în această țară. Contrastul dintre sursele oficiale românești și mass-media din acea țară și din restul Europei, ca și între politicile sociale, în perspectiva comparativă menționată, confirmă momentele dificile prin care trec cetățenii români. Cu toate acestea, procentul redus al șomajului oficial în România este bizar, ținând cont de valul masiv de imigranți români în Spania, atât de mare încât parcă ar fi vorba de o întoarcere la origini a descendenților împăratului roman Traian, născut în Spania.

Datorită faptului că românii dispun de sprijinul familiei și al rețelelor familiale și de prieteni, ca și de cel al organizațiilor neguvernamentale, ei beneficiază de o „plasă de salvare” atunci când mijloacele publice sunt insuficiente. Este evident că, după cum am menționat anterior, aceste familii, rețele și organizații oferă nivelul maxim de sprijin pe care îl pot acorda/suporta.

Românii, ca și restul persoanelor imigrante, au venit în Spania deoarece au crezut că aici există posibilități de muncă, dar și din cauza sărăciei și dificultății de a duce o viață demnă în țara lor. Au sosit în Spania acum 6–10 ani și până acum s-au simțit destul de satisfăcuți, expectativele lor împlinindu-se în mod acceptabil, mai ales în ceea ce privește situația economică. Dar, mai presus de orice, românii se simt satisfăcuți de viața familială, de relațiile cu cei din jur și, într-o măsură mai mică, de muncă și studii. Au venit pentru a munci și majoritatea posedă permisul de rezidență comunitară, supus condițiilor moratorului, și lucrează pe posturi permanente sau temporare în firme private.

Pe ansamblu, românii sunt destul de satisfăcuți de viața pe care o duc în Spania și cunoaștem în detaliu circumstanțele care îi fac să se simtă astfel. Ne referim la faptul că ei locuiesc în locuințe de închiriat și că au intenția de a rămâne temporar în Spania, deși cei mai mulți doresc să rămână definitiv. În același timp, până când se limpezește viitorul apropiat, atât al Spaniei cât și al României, nu știm cu certitudine dacă vor rămâne, vor emigra în altă țară sau se vor întoarce definitiv în locurile de unde și-au început aventura de a munci și a duce o viață mai demnă. În timpul pe care l-au petrecut în țara noastră, imigranții cred că aportul lor este pozitiv, mai ales în domeniul cultural. Desigur, de aceea își mențin obiceiurile, așa cum au indicat, atât timp cât acestea nu intră în conflict cu legile spaniole. De asemenea, își mențin tradițiile civile și religioase, când pot, și, desigur, limba maternă. Ținând cont că este vorba de persoane imigrante române, care provin dintr-o țară membră a Uniunii Europene, de cultură europeană și religie creștin-ortodoxă, nu există niciun conflict între obiceiurile lor și cele spaniole.

Este vorba de persoane foarte sociabile, care duc o viață foarte asemănătoare cu ansamblul populației autohtone, deoarece în timpul liber privesc emisiunile televizate și se întâlnesc cu prietenii, ascultă muzică, radio și merg în baruri. Cu toate acestea, judecând după cum își cheltuiesc banii, este evident că locul preferat unde îi investesc este casa/căminul.

Credem că, demonstrându-se satisfacția acceptabilă a imigranților români în Spania, nu este irațional să prezicem integrarea lor în țara noastră; integrare ce ne atinge și ne privește pe toți și este sarcina tuturor celor care trăim în aceeași societate. În orice caz, după propriile declarații ale persoanelor interviewate, imigranții magrebieni sunt cei ce au cele mai mari dificultăți de integrare (36,9%), urmași de africani subsaharieni (13,8%) și de chinezi (13,0%), în timp ce românii ocupă locul 4, alături de indieni și pakistanezi (8%).

Pentru români principalul obstacol în calea integrării este șomajul. Urmează limba spaniolă și limbile comunităților autonome, acestea fiind, la nivel personal, principalele dificultăți de integrare. Judecând după procentajele ridicate ale românilor pentru care spaniola/castiliana și limbile comunităților autonome (catalana, valenciana) sunt piedici în calea integrării, ideea că românilor le este ușor să le învețe nu se susține. Considerăm că eforturile proprii și rădăcinile lor lingvistice latine ar putea constitui baza învățării cu succes a limbilor comunităților autonome și a spaniolei/castiliane de către imigranții români din țara noastră.

Sentimentele, așa-numitele „obiceiuri ale inimii”, participă de asemenea la integrarea imigranților. Aceasta explică și rezultatele conform cărora ei se simt „mai mult români decât spanioli” și, în proporție mai mică, „la fel de români ca și spanioli”. În acest ultim caz nu există o contradicție cu faptul că îi consideră ca „ai lor” pe toți oamenii, indiferent de origine, și, în mai mică măsură, „pe toți străinii (indiferent de naționalitate)”.

Practica, mai ușor identificabilă, a integrării imigranților români are de a face cu viața cotidiană pe care o duc în Spania. Ei relaționează mai mult cu persoane din țara lor decât cu spaniolii, deși în viața cotidiană au de a face majoritar cu spaniolii, zilnic sau aproape zilnic. Totuși, când vine vorba de a participa, de a se implica mai mult în societatea civilă, prin entități/asociații cu caracter sportiv, religios, social sau educativ, românii au procente mai mici decât totalul celor obținute pe ansamblul persoanelor imigrante interviewate. Este posibil ca românii, încă mefienți față de puținii ani de democrație de după dictatura lui Nicolae Ceaușescu, să nu fie foarte dornici să se implice în societatea civilă. Totuși, deja am spus la început că ONG-urile, în general, constituie un mare sprijin pentru imigranții din Spania.

6. ANEXĂ: METODOLOGIA

În primul trimestru al anului 2011, Fundația SM (Santa Maria) și OVIM 3 (Observatorul Valencian al Imigrației, care face parte din Direcția Generală de Imigrație și Cooperare pentru Dezvoltare, organ dependent la rândul său de Consiliul pentru Solidaritate și Cetățenie al Guvernului Valencian, numit mai apoi

Consiliul pentru Justiție și Bunăstare Socială) au realizat o anchetă în rândul populației străine rezidente în diverse comunități autonome (Madrid, Cataluňa, Andaluzia, Murcia și Comunitatea Valenciană), a cărei muncă de teren a fost efectuată de GAD3. Numărul participanților a fost de 800 în Comunitatea Valenciană și de 1 600 în restul Spaniei, cu scopul de a obține un eșantion suficient de străini din comunitatea Valenciană (care include și comunitatea engleză din provinciile Castellon și Alicante); rezultatele cercetării au fost prezentate la Valencia în 21 martie 2011, în cadrul celei de-a doua Săptămâni pentru combaterea discriminării interetnice, xenofobiei și rasismului, organizată de către OVIM.

Cercetarea, care s-a publicat la sfârșitul anului 2013, intitulată „Idei-cheie pentru integrarea în Spania, 2013”, reflectă rezultatele a 2 349 de interviuri realizate cu străini din Comunitatea Valenciană (659) fără a se ține cont de cetățenii britanici (164) și de cei din restul Spaniei (1 690).

Repartiție geografică: populație străină rezidentă în Spania (de la 18 la 65 de ani inclusiv, înscrisă în Cartea de imobil/Primărie sau nu) din următoarele comunități autonome: Madrid, Cataluňa, Andaluzia, Comunitatea Valenciană și Murcia, și provenind din următoarele zone geografice: Europa de Est, America Latină, Magreb și Africa Subsahariană.

Țările de origine ale intervievaților au fost: Bulgaria, Polonia, România, Ucraina, Columbia, Ecuador, Paraguay, Peru, Republica Dominicană, Bolivia, Algeria, Maroc și Africa Subsahariană care cuprinde următoarele țări: Angola, Benin, Burkina Faso, Capul Verde, Camerun, Congo, Coasta de Fildeș, Etiopia, Gambia, Ghana, Guineea, Guineea Ecuatorială, Guineea-Bissau, Kenia, Liberia, Mali, Mauritania, Nigeria, Rep. Dem. Congo, Senegal, Sierra Leone, Africa de Sud și Togo.

Chestionar: întrebări închise și deschise, pregătite de autori – Pedro Gonzáles Blasco, Antonio Gutiérrez Resa și Ileana Ligia Mihăilă (Fundăția Santa Maria, în colaborare cu Guvernul Valencian), cu o durată aproximativă de 25 de minute.

Marja de eroare: $\pm 2,1\%$ pentru ansamblul eșantionului/intervievaților, $\pm 4,3\%$ pentru subeșantionul/subgrupul românilor, în cazul cel mai nefavorabil $p=q=0,5$ și cu un interval de încredere de 95,5.

Data realizării muncii de teren: 2–22 martie 2011.

Institut: GAD3 (Cabinetul de Analiză Demoscopică).

Cartea publicată, cu titlul în original: *Clave de Integración en España de 2013 – diciembre 2013*, Editura SM din Madrid. Autori: Pedro Gonzáles Blasco, Antonio Gutiérrez Resa și Ileana Ligia Mihăilă.

BIBLIOGRAFIE

1. ALEMAN, J. MUSTAPHA CHERIF *et al.* (2009). *Los otros entre nosotros. Alteridad e Inmigración*, Círculo de Bellas Artes, Madrid.
2. ARENDT, H. (2001). *El concepto de amor en San Agustín*, Ediciones Encuentro, Madrid.
3. ARNĂUTU, N.I. (1996). *Douăsprezece invazii rusești în România*, Editura Eminescu, București.
4. BASTERRA, R. (2012). *La obra de Trajano*, Ed. Akron & CSDE, Madrid.
5. BAUMAN, Z. (2005). *Identidad*. Ed. Losada, Madrid.
6. BOLDUR, A. (1992). *Istoria Basarabiei*, Editura Victor Frunză, București.
7. BOLDUR, A. (2000). *Imperialismul sovietic și România*, Editura Militară, București.
8. CĂRTĂRESCU, M. (2012). *Nostalgia*, Ed. Impedimenta, Madrid.
9. ȘAROV, I.; PADE, GH.; CAȘUN, I. (2009). *Istorie. Epoca contemporană*, Editura Cartdidact-Civitas, Chișinău.
10. CIOBANU, S. (2001). *Unirea Basarabiei*, Editura Alfa, Iași.
11. CIS, studiul nr. 2.960, octombrie 2012.
12. CONSTANTINESCU, N.N. (1996). *L'histoire de l'économie roumaine, De L'origine jusqu'à la deuxième guerre mondiale*, Editions Expert, Bucarest.
13. CRIHAN, A. (1995). *Drepturile românilor asupra Basarabiei după unele surse rusești*, Editura Eminescu, București.
14. DEL PINO, ELOISA; RUBIO LARA, JOSEFA (editori) (2013). *Los Estados de Bienestar en la encrucijada. Políticas sociales en perspectiva comparada*. Ed. Tecnos, Madrid.
15. DIMINESCU, D. (2004). „La mobilité de jeunes roumains à l'heure de l'élargissement européen”, *Hommes & Migrations*, 1251.
16. DOBRESCU, E. (2001). *România la începutul mileniului al treilea*, Editura Lică, Pitești.
17. EPA, iulie–septembrie 2012.
18. EPA, ianuarie–aprilie 2013.
19. „El País”, 21 ianuarie 2012; 9 decembrie 2012.
20. EUROSTAT, octombrie–noiembrie 2012.
21. FUNDACIÓN BBVA (2011). *Transatlantic Trends: Immigration 2011*. Fundación BBVA. www.transatlantictrends.org
22. „Gazeta românească”, 8 ianuarie 2012; 14 martie 2012; 17, 19 și 20 ianuarie 2012.
23. GONZÁLEZ, BLASCO, P.; GUTIÉRREZ RESA, A.; MIHĂILĂ MIHĂILĂ, I.L. (2013). *Claves de la Integración de los inmigrantes en España 2013*, S.M., Madrid.
24. GUTIERREZ RESA, A.; JUÁREZ UNA, O. (2010). *Integración de los inmigrantes a través de los servicios sociales municipales en la Comunidad de Madrid*, UNED, Madrid.
25. HABERMAS, J. (1987). *Teoría de la acción comunicativa*, Ed. Taurus, Madrid.
26. HALIPA, P.; MORARU, A. (1991). *Testament pentru urmași*, Editura Hyperion, Chișinău.
27. HAREA, V. (1995). *Basarabia pe drumul unirii*, Editura Eminescu, București.
28. HILLMAN, J. (2001). *El pensamiento del corazón*, Ed. Siruela, Madrid.
29. ILIS, F. (2010). *La cruzada de los niños*, Ediciones del Oriente y del Mediterráneo, Madrid.
30. INE, 1 ianuarie 2012.
31. INER (trimestrul al treilea din 2012).
32. INER (trimestrul al treilea din 2013).
33. KORNAL, J. (1992). *The Socialist System: the Political Economy of Communism*, Ed. Princeton University Press.
34. MANEA, N. (2012). *La guarida*, Ed. Tusquets, Barcelona.
35. NISTOR, I. (1991). *Istoria Basarabiei*, Ed. Cartea Moldovenească, Chișinău.
36. MARCU, S. (2011). *Del Este al Oeste. Geopolítica fronteriza e inmigración de la Europa oriental a España*, Ed. Universidad, Salamanca.
37. MORENO, L. (2013). *La Europa Asocial*, Ed. Península, Barcelona.
38. MÜLLER, H. (2009). *La bestia del corazón*. Ed. Siruela, Madrid.

39. MÜLLER, H. (1010). *Todo lo que tengo lo llevo conmigo*, Ed. Siruela Nuevos Tiempos, Madrid.
40. MULLOR, M. (2011). *Inmigrantes subsaharianos. Una aproximación a las claves de la exclusión*. Consejería de Empleo, Mujer e Inmigración en la Comunidad de Madrid.
41. NAÏR, S. (2010): *La Europa mestiza*, Círculo de Lectores, Galaxia Gutenberg, Barcelona.
42. NAJAT EL HACHMI (2008). *El último patriarca*, Ed. Planeta, Barcelona.
43. OBSERVATORIO PERMANENTE DE INMIGRANCÓN (noiembre 2012 și 2013): *Extranjeros residente en España*. Extranjeros con certificado de registro o tarjeta de residencia en vigor. Ministerio de Empleo y Seguridad Social, Madrid.
44. PÉREZ-DÍAZ, V. (2011). „Sociedad civil: un concepto de múltiples niveles”, Sociopedia.isa(<http://www.sagepub.net/isa/admin/viewPDF.aspx&art=Civil Society.pdf>).
45. PÉREZ-DÍAZ, V. (2012). *Europa ante la crisis global*, Ed. Gota a Gota, Madrid.
46. SANTAMARÍA, M. (2002). *La incógnita del extraño*, Ed. Anthropos, Barcelona.
47. SENNETT, R. (2012). *Juntos. Rituales, placeres y política de cooperación*, Ed. Anagrama, Barcelona.
48. THOMAS, W. I.; ZNANIECKI, F. (2006). *El campesino polaco en Europa y en América*, CIS, Madrid.
49. TODD, E. (1996). *El destino de los inmigrantes: asimilación y segregación en las democracias occidentales*, Ed. Tusquets, Barcelona.
50. TODOROV, T. (2008). *El miedo a los bárbaros*, Galaxia Gutenberg, Círculo de Lectores, Barcelona.
51. TODOROV, T. (2013). *Elogio de lo cotidiano*, Galaxia Gutenberg, Círculo de Lectores, Barcelona.
52. SINCLAIR, U. (2012). *La Jungla*, Ed. Capitán Swing Libros, Madrid.
53. „The Economist”, 17 ianuarie 2012.
54. ZAMFIR, CĂTĂLIN (2000). *Starea sociologiei societății românești la 10 ani de tranziție*, Lucrările Congresului Național de Sociologie, decembrie 2000, Editura Expert, București.
55. ŽIŽEK, S. (2011). *En defensa de las causas perdidas*, Ed. Akal, Madrid.

REMEMBERING *NACHBARSCHAFT*: NARRATIVES OF SOCIAL
ORGANIZATION AND CULTURAL MEMORY
AMONG SAXONS IN MICHELSBERG AND HELTAU
(SOUTHERN TRANSYLVANIA)*

MARIN CONSTANTIN**

ABSTRACT

My article is written in accordance with the narratives of contemporary Saxon inhabitants of Michelsberg and Heltau in Southern Transylvania, who emphasize their *Nachbarschaft* institution as a continuously-referential folk heritage in post 1989 Romania. As a recurrent discursive theme, *Nachbarschaft* is particularly significant among Saxons to the extent they use to frame it within broader evocations about their collective identity and tradition. Based on recent ethnographic accounts, I argue that remembering *Nachbarschaft* could be seen as a persistent performative memory of Transylvanian Saxons, echoing as such their needs of cultural survival as a decreasing ethnicity in the 2000s Romania.

Keywords: *Nachbarschaft*, Saxons, Southern Transylvania, performative memory.

INTRODUCTION

In the 2000s Romania, major demographic changes occurred in the ethno-linguistic configuration of national minorities. Indeed, according to the local census data in 2002 and 2011, within the overall Romania's population decrease (from 21 680 974 to 20 121 641), most of the ethnic groups are reported to have diminished in their number (including, for example, the Hungarians: from 1 431 807 to 1 227 623, the Ukrainians: from 61 098 to 50 920, the Lipovan Russians: from 35 791 to 23 487, the Turks: from 32 098 to 27 698, and the Tatars: from 23 935 to 20 282.

* *Acknowledgments:* The ethnographic information for this article has been collected during a fieldwork research that I pursued with the project *Narratives of Ethnomorphosis among the Minority Ethnic Groups in Romania*, thanks to the generous support of the Firebird Foundation for Anthropological Research (2010). While assuming the entire responsibility for the content of my article, I would like to express here my deep gratitude to the Firebird Foundation and to my interlocutors in the field.

** "Francisc Rainer" Institute of Anthropology, Romanian Academy, Bucharest; e-mail: marconstant2015@gmail.com.

The only exception here is the Roma: from 535 140 to 621 573)¹. With Romania's 2007 accession to the European Union, the decline in the natural growth of ethnic groups is to be related to the consequences of labor force migration and generally of the larger flows of social (including ethnic) mobility abroad (see, for instance, the sociological analyses of Sandu [2000] and Șerban & Grigoraș [2000]).

In Romania, the German-speaking population undergoes the same process of demographic involution from a number of 59 764 in 2002 to 36 042 in 2011. Due to their very administrative methodology and purposes, the official census data are to be read as an exogenous categorization that brings under a generic ethnic name (in this case, the "Germans") various groups of different historical origins and ethnographic developments (such as the *Landlers*, the *Saxons*, and the *Swabians*)².

In what follows, the traditional institution of *Nachbarschaft* "neighborhood" will be approached among Saxons from two localities in the surroundings of Sibiu town (Southern Transylvania), namely the village of Michelsberg (in Romanian: Cîsnădioara) and the town of Heltau (in Romanian: Cîsnădie). My text is written in accordance with the narratives of contemporary German-speaking inhabitants of Michelsberg and Heltau, which, as will be seen, emphasize the local *Nachbarschaften* as a continuously-referential folk heritage in times of lessening of the numbers of this ethnic minority of Romania. Before discussing the *Nachbarschaft* in terms of social organization and cultural memory, I will shortly review the main historical co-ordinates of the Saxon presence in Transylvania.

SOUTH-TRANSYLVANIAN SAXONS: FROM A PRIVILEGED NATIO OF MIDDLE-AGES SIEBENBURGEN TO AN EVANESCENT MINORITY OF CONTEMPORARY ROMANIA

The German-speaking group of Saxons (*die Sachsen*) is present in Southern Transylvania since the late twelfth century, with their settlement as a result of the Kingdom of Hungary's politics of developing mining and commerce, in conjunction with the same state's defence strategy against Turkic incursions in the

¹ The statistical data are cited from Institutul Național de Statistică, *Recensământul populației și al locuințelor: 20 Octombrie 2011. Vol. II: Populație stabilă (rezidentă). Structura etnică și confesională* [The National Institute of Statistics in Romania, *Romania's Census of Population and Houses: The 20th of October, 2011. Vol. II: The Resident Population. The Ethnic and Confessional Structure*], 2013, p. 2.

² Both the *Swabians* and the *Landlers* descend from German groups that settled in the areas of Banat and Southern Transylvania, respectively, during the eighteenth century, as a result of the Habsburg Empire's colonizing policy in the context of warfare between the Austrian Monarchy and the Ottoman Empire. The two groups, however, differ by their origin in Alsace-Lorraine, Bavaria, Thuringia, Westfalia, Württemberg (the *Swabians*) and Upper Austria (the *Landlers*, as well as by religion (Catholic Swabians and Protestant Landlers). For recent ethnographic outlines on the two German-speaking communities in Romania, see Chelcea, Lățea (2000) (with regard to the *Swabians*), and Sedler (2005) (as concerns the *Landlers*).

area. As souzereign of the Transylvanian Principality (*Voievodat*, in Romanian) until 1541, the Hungarian Kings offered special privileges for their Saxon colonists, such as incentives in land taxes, exemption from serfdom, and no extra market tariffs; the Saxons were only expected to pay an annual tribute from their community to the Hungarian treasury. While the ethnonym of “Saxons” is mainly referred to the newcomers’ legal and economic status of mining industry specialization, the German settlers actually originated into several Western regions including (among others) Bavaria, Moselle, Rhineland, Southern Low Countries, Thuringia, and Württemberg. The Saxons were to rapidly get integrated into the social, economic, and cultural life of Transylvania, which they named *Siebenburgen* to account for seven important towns they are recognized to have found within the intra-Carpathian province, namely Bistritz (Bistrița), Hermannstadt (Sibiu), Kronstadt (Brașov), Mediasch (Mediaș), Mühlbach (Sebeș), Schässburg (Sighișoara), and Sächsisch Regen (Reghin).

In 1437, together with the Hungarian nobility and the Szekler landed gentry, the Saxon representatives will settle the so-called *Unio Trium Nationum*, in fact a rank-and-religion alliance that, while excluding Romanians from its membership, was mainly meant to preserve – up to the late eighteenth century – each constituent’s political privileges. A few decades later (in 1483), the Transylvanian Saxons were granted autonomous administration and own jurisdiction within their Saxon Community – *Universitas Saxorum* – which, as a distinct entity within the Transylvanian Voievodat and its political assembly – the *Diet* –, will be maintained until 1876. Along with their Universitas, since the sixteenth century, the Saxons will reinforce their ethno-cultural awareness once they adhered to the Lutheran Church – practically their *Volkskirche* in Transylvania.

It was in the medieval context of Lutheran (Evangelic) Protestant ethics and the guilds (regularly benefiting from trading routes to Wallachia and Moldavia) that the *Nachbarschaft* (“neighborhood”) will be historically recognized as a traditional community organization among urban and rural Saxon communities in Transylvania (Pozsony 2003)³.

Indeed, a series of ethnographic accounts indicate the *Nachbarschaft* as „ethnically representative” for Saxons and Landls, describing the acculturation it produced within the social organization of other Transylvanian ethnic groups, such as the Szeklers, the Romanians, and the Gypsy/Roma (Pozsony 2003; Șoflău 2003; Coman 2003)⁴. According to historical records, the *Nachbarschaft* would provide

³ With the Saxon Neighborhoods in the sixteenth-century Sibiu town seen as part of the larger apparatus of *Sozialdisziplinierung* implemented and maintained by the local city council, the Lutheran Church, and the guilds, Mária Pakucs hypothesizes that “[...] the town ordinances, which were intended to discipline and educate the *entire community* of citizens, together with guild and neighborhood articles that regulated the life [in] smaller groups of individuals, can be seen as a coherent and convergent effort by all these institutions to create an ideal society” (Pakucs 2004: 176).

⁴ Vintilă Mihăilescu distinguishes (2003) the main traits of the Saxon *Nachbarschaften* in Southern Transylvania in terms of “associative esprit and strategy” relying on the “territorial”

an Eastern European counterpart for the communal traditional organization that, in the case of Switzerland, has been described in Kippel (Friedl 1974) and in Törbel (Netting 1981). Similarly, Middle-Age *Nachbarschaften* have been documented in German regions like Münsterland, around the city of Essen, and in cities on the Rhine Valley (Münch 1992 *apud* Pakucs 2004: 197).

The Saxon minority constantly preserved its political, civil, and commercial rights in Transylvania, within different polities such as the autonomous Principality of Transylvania (1541–1691), the Habsburg Empire (1698–1867), and the dualist regime – the *Ausgleich* – of the Austro-Hungarian Empire (1667–1918). While in 1918, the Saxons and the rest of Germans in Transylvania, Bukovine, Bessarabia, and Dobroudja brought their adhesion to the integration of their province to the Greater Romania, their linguistic and religious autonomy was maintained within the Romanian state during the interwar period. After the World War II, the German minority of socialist Romania, with its subgroups of Saxons, Landlers, and Swabians, was not applied the notion of collective ethnic responsibility for what the Soviet authorities and the Red Army found to have been culpable for those allies of the Nazi Germany who, in other Eastern-European countries, were deported to the U.S.S.R. However, the politics of national assimilation of minorities in the 1970–1980s Romania, also aggravated by the plan of land and property confiscation, led many Germans including Saxons to return to Germany as their “ancestral” homeland. This ethnical exodus will culminate after 1990, when more than 300 000 Germans left Romania.

NARRATIVE LANDMARKS OF CULTURAL MEMORY AMONG SAXONS IN CISNĂDIOARA-MICHELSBERG AND CISNĂDIE-HELTAU

In the village of Michelsberg, in 2010, the number of Saxons was estimated to about 100 – “105”, to cite AF – people, which accounts for the dramatic diminution of the local German population from more than 1 000 inhabitants (before 1989). As a matter of fact, Michelsberg copes with the same involution of German population as in the rest of post-1990 Transylvania. With the intent of understanding the ways in which the remaining Saxons remember nowadays the recent history of their local community, in the summer of 2010 I conducted an oral-history investigation in Michelsberg as well as in the small town of Heltau (in a four-kilometers proximity to Michelsberg), where Saxons of today are estimated as many as “345” (KF).

criterion of social congregation. As such, the *Nachbarschaft* is presented as the organizational result of the “ethics of contract”, unlike “the ethics of gift exchange” that prevails in kinship-based forms of traditional societies (including the Romanian peasant communities described in their historical evolution from the late Middle-Ages by Henri H. Stahl [1958, 1959, 1964]).

When interviewed today about their own past, the Saxons in Michelsberg and Heltau evoke the “eight-century existence” of German ethnics in Southern Transylvania (MH, TB), as a *longue durée* collectively thought to confer historical legitimacy for what originally was a settling community and permanently remained a minority group in the area. A referential theme dealing with the origin of Michelsberg does outline the role of the *Cistercienser Ritterorden* in building up the local medieval fortress (including a Romanic-style church), within the Kingdom of Hungary’s *fundus regius* in Southern Transylvania (TB):

Cisnădioara is particular among communities in our area in that it wasn't a freemen's locality but a village of serfs that belonged to a Ritterorden. That's why they also belonged to a Cistercienser [Knights Order], which initially was a horsemen's organization of warriors who settled in Transylvania, with Cârța-Kerz as one of their [residency] centers (while their main centre was somewhere in France). In fact, they were the founders of Kerz citadel. Cisnădioara citadel, too, is built by the Order of Cisterciensers, so isn't local... Usually, such churches and citadels were in the custody of local towns like Cisnădie and Sibiu, while Cisnădioara citadel was held by that Order. Well, I call it an “order”, but I'm not sure this expression is correct. It was a warrior community, with several properties in the Braşov hinterland. Since that order began doing also its own politics, apart from religion, they were to be banished from [The Kingdom of] Hungary. That's why I'm telling you that Cisnădioara was associated with “horsemen”. In the past, there were two sorts of lands in Transylvania, first of which the royal domain (where also Saxons lived), and the lands of Hungarian noblemen [...]. Generally, the Saxons were given some privileges in the course of their history [in Transylvania], which wasn't the case of [Saxon] serfs... That's why I'm saying that Cisnădioara was a kind of enclave in comparison with the rest of German localities – including those from the surroundings of Sibiu town. Horsemen [“Ritters”] in Cisnădioara have probably this origin, but they can also be found in other areas, however.

Possibly as a folk reminiscence of those remote times, if not as a pure “fantasy” (to cite MH, a ceramist himself), the pottery craft of making the *kacheln* (terracotta plaques used in the making of traditional stoves) continues to represent the image of a *Kreutzritter* locally associated with the Second crusade which the “Saxon forebears” would have taken part to, by their knights... Similarly, Saxon heraldic insignias during Middle-Ages are still echoed in the embroidery motifs of the weaving artifacts in Heltau town (MS).

With his prestige of “the first [Saxon] landowner” (due to the services he paid to Hungarian royalty), the founding figure of *Magister Gozelinus* is still present as a toponym bearing the name of the Michelsberg central square. In 1223, Gozelinus – actually, a priest from Wallonia – is mentioned with regard to the

church of Michelsberg, together with the local citadel, which he donated to the Abbey of Kerz (in Braşov County). For more than 200 years, until 1474 (according to the historical information provided by the current municipal administration in Michelsberg), the village population was imposed a serfdom from the part of Kerz Monastery.

As built (to the end of the 1100s) upon a high hill in the middle of what Cîsnădioara village nowadays is, the eight-century old Michelsberg church is claimed to bear a resemblance to the ecclesial architecture from the original German regions of the first Saxon settlers in Southern Transylvania (MH). Closely related to the name of the village – *Michelsberg* – the ancient church, with its location known as *Mons Sancti Michaelis*, was dedicated to St Michael, while, similarly (to cite MH again), each first male newborn in the local Saxon families was to be named *Michael* for the next centuries...

After the adoption of Lutheranism in the sixteenth century, the Church will be defined as “the first structure” in the Saxon community, with the priest playing a central role in the school training of the new generations (TB). With its Biblical fundamentals, Lutheranism is described today as “the essence of Christianity”, within an eucharist in which the bread, the wine and the spiritual sunlight are core values (MH). The recent depart of a Michelsberg priest to Germany is lived as indicative for the present-day dissolution of the Saxon collective identity in the area (AF).

The aforementioned elements of the ancient past of the South-Transylvanian Saxons in Michelsberg are these days ethno-historically evoked by means of local folklore, crafts, and scholarly-based data publicly promoted for tourists. Such information is to be further referred to the Saxon recent history including, for instance, the use of folk blankets (woven by local looms) for the German Army during the WW II (MS), the burial of WW II German soldiers in the Chapel Michaelis (thus turned into a local memorial), the postwar mass-deportation of adult members of this minority to the Soviet Union (KF), the replacement of Saxon folk traditions with the “making of socialism” in Romania (MH), and the assistance from Saxons emigrated to Austria for their kin who remained in socialist Romania (EH)...

At present, ex-Transylvanian Saxons who left for Germany in the 1980s are said to still recognize local ethnographic artifacts, during their touring visits (MS). Otherwise, a general expectancy for the few Saxons who chose to stay and live on in Michelsberg, as they belong now (since 2007) to the European Union (MH), is to keep on the memory of their “roots”, but to no longer take care of their multicentennial minority status, all the more they intermarry with Romanians, Austrians, Germans, or Frenchmen...

NACHBARSCHAFT IN THE RECENT PAST OF THE SAXON COMMUNITIES FROM MICHELSBERG AND HELTAU

As a recurrent discursive theme, the *Nachbarschaft* is one of the most familiar notions among the Saxon people, to the extent that they use to frame it within broader accounts about their community and tradition. According to AF, in postwar Michelsberg, there were several *Nachbarschaften*, each of which bearing names in association with the village streets where such “neighborhoods” were located, among which *Akernachbarschaft* (masons’ “neighborhood”), *Bachnachbarschaft* (village-creek “neighborhood”), and *Obernachbarschaft* (upper-village “neighborhood”). Among villagers, their *Nachbarschaften* also reflected the local topography as a social symbolism including the village-centre “neighborhood” as well as the “neighborhood” from beyond the village church (MH)⁵. In Heltau town, while the *Nachbarschaften* preserved their street mark of belongingness, their structuring is also reported to have followed the age-grouping criterion, as consisting of three elders’ “neighborhoods” and one youth’s “neighborhood” (KF). The membership of a *Nachbarschaft* generally ranged around a few dozens of “neighbors” (for example, 70 in the *Akernachbarschaft* [AF], 120 in another Michelsberg *Nachbarschaft* [MD], and 40–60 in Heltau [TB]). Joining a *Nachbarschaft* was normally conditioned by the marital status of the members (MD, KF). The Saxon ethnic mark of *Nachbarschaften* is clearly outlined by KF:

Sometimes, on condition they had been married, people from other ethnic groups or churches were also allowed to attend [the Nachbarschaften]. However, as a rule, there were “Saxon neighbors”. Until 1945, or only up to 1938–1940, about 4 500 inhabitants lived in Cîsnădie, they being in majority Saxons. A few Romanians lived among them, but with no participation in those matters [“neighborhoods”]. Actually, in Cîsnădie, the “neighborhood” [organization] was a Saxon thing, but such “Saxon neighborhoods” also existed in villages, with ceremonies included.

⁵ Territoriality is the basic criterion of associativity in the Saxon *Nachbarschaften*, which culturally differ from the kinship relatedness of the Romanian traditional village organization. In Henri H. Stahl’s words (2003: 175), “Typologically, there are two clearly-different social morphologies: on the one hand, Romanian villages are ‘genealogical’, divided as such into a number of kindred groups, each of which having or not its own settlement places; on the other hand, Saxon villages are split into several geographic areas, including [distinct] groups of neighbors, irrespective of being or not akin with each other.” However, in describing the Romanian organization of *Vecinătăți* in Drăguș village (Brașov County), in 1936, H.H. Stahl pointed out the same “purely spatial principle of the neighbors’ settlement with regard to each other”, in terms of the street location of the twelve local Neighborhoods (Stahl 2003: 158), eleven of which will be also identified 70 years later by Vasile Șoflău (2000: 72). In Drăguș, the social status of Romanian neighbors (particularly reflected in the local exchange of *plocoane*, gifts during baptism, wedding, and burial ceremonies) is shown to determine their vicinal condition, unlike the *Nachbarschaften* with their membership also defining the community status of Saxon neighbors (Șoflău 2000: 85–93).

Even when married, men and women had their own gendered *Nachbarschaften* (AF, MH). Alongside the *Nachbarschaften*, gender-based youth associations of *Bruderschaft* and *Schwesterschaft* also existed in Michelsberg, in connection with the Christian rite of Confirmation (among local Evangelical Saxons), when the village teenagers marked their fourteenth anniversary; the *Bruderschaft* and *Schwesterschaft* included the Michelsberg youth until their marriage (MH)⁶.

In Michelsberg and Heltau as well, the *Nachbarschaften* were internally structured, with the specialized roles of their members proving the institutional and customary character of such vicinal grouping. The leader of a *Nachbarschaft* was called *Nachbarsvater* in Michelsberg (AF, MH) and *Haan/Nachbarhaan/Oberhaan*, in Heltau (KF, TB). The *Nachbarsvater* (along with the *Nachbarschaftmutter*⁷) was a transmissible function – and exerted for two or four years (AF) – among the neighbors, in accordance with the moment in which they joined their Neighborhood (MH). In Heltau, the *Nachbarhaan* – “a kind of mayor” (TB) – was yearly elected “by rotation” from among the “respected persons” (KF); once elected, he was seconded by the *Oberalt* (that is, “the oldest neighbor”), which was rather an honorific title (TB). The *Nachbarsvater*’s “job description” consisted of many prerogatives and tasks among which convening the neighbors and communicating with the local priest on behalf of his *Nachbarschaft* (KF), collecting the neighbors’ cash contributions to their *Nachbarschaft* (AF). When being appointed his *Nachbarschaft*’s “father”, the *Nachbarsvater*’s responsibility was to give a communal party for all the neighbors from his organization (MH):

The “neighbors” from a given street came to organize themselves into a “neighborhood”, led by a two or four years-mandated Chief (depending on the size of that “neighborhood”). Everyone in the “neighborhood” had his turn in being elected as a chief, or Nachbarshaftsvater. Such “race” in transmitting a “neighborhood” chieftainship was lived as a great feast, with all members wearing their [Saxon] folk costumes, then carrying a wooden chest with their “statutes” (representing the laws of that Neighborhood), and electing their

⁶ For a description of the *Bruderschaft* and *Schwesterschaft* associations of youth among German-speaking *Landlers* in Southern Transylvania, see Sedler, *op. cit.*. The author defines such “youngsters’ brotherhoods” in terms of “ethnic social unions” set up according to “the criterion of age” and marked, among others, by a “festive wardrobe” especially woven for, and worn during, the ritual of Confirmation (Sedler 2005: 184).

⁷ Women’s *Nachbarschaften* have been reported in the town of Sighișoara (The Mureș County, also in Southern Transylvania), with their internal structure including the main roles of *Nachbarschaftmutter* (“The Mother of Neighborhood”), *Zehntfrauen* (the collector of taxes), and *Schriftführerin* (the secretary); such “Neighborhoods” are said to partially reproduce the men’s *Nachbarschaft* model, with a focus on the “Neighbors” “conviviality” and “moral accountability”, instead of the men’s system of penalties and fines inflicted to those Neighbors who contravened their organization rules (Schiltz 2003).

new chief... All that was necessary in order to show everyone who the new chief ["nachbarsvater"] was! As far as I can remember it since the 1970s and 1980s, the Nachbarsvater was offering a great party at our village's hostel. It was the culmination of a "neighborhood" life!

In exerting his temporary headship, the *Nachbarsvater/Nachbarhaan* were assisted by a *Nachbarschaft*'s council (including among others a secretary and a cashier [KF]). While the secretary was writing the *Nachbarschaft* current reports, the cashier kept the record of the neighbors' membership payments (which were used for mutual help, such as in the cases of someone's illness or burial, as well as in the sponsorship for the reconstruction of a neighbor's burned house). Each *Nachbarschaft* had its *statute* in which the social rights and obligations of all neighbors were ascribed. Together with his council, the *Nachbarsvater/Nachbarhaan* kept the custody of their *Nachbarschaft*'s "chest" – actually, a storage coffer with that Neighborhood's documents and money resources (MH, TB).

Within this framework, sanctions were decided to be inflicted upon those neighbors who had been proven guilty against one another (MH). For example, a neighbor had to pay a fine because of his/her absence from the funeral of a co-villager from his/her *Nachbarschaft*. The transgressors of the public norms from one or another *Nachbarschaft* were also expected to ask for clemency from that "neighborhood's" leading board (MD), which was sometimes associated to a customary court (TB). One's refuse to comply with the rules of a *Nachbarschaft* could cause his/her excommunication or even expelling from the village (MH, TB)! However, it was the joint efforts and solidarity among the members of a *Nachbarschaft* that essentially counted for their community consciousness. According to one of my interlocutors in Michelsberg (MH),

It was from such collective subscription that they ["the neighbors"] helped each other in case of calamities, as when a house burned and all the "neighbors" went to help in rebuilding it. From what my father told me, I know that in 1972, when my parents rebuilt their house, there were so many people coming to help [...]. And, once a "neighbor" helped you in rebuilding your house, in your turn you were obliged to go helping all your "neighbors"... In the 1970s, when more Saxons than ever lived in Cîsnădioara, before their 1980s emigration, there were few new houses needing to be built... My parents also told me that, when they asked three of their Neighbors to help as cart owners in the carrying of bricks from the town of Cîsnădie, no less than 15 carts [of the rest of the "neighbors"] came to do it! So, that "neighborhood" really worked!

Elections for the *Nachbarschaft* leadership – especially, for the role of *Nachbarsvater/Nachbarhaan* – took place each February, in the ritual context of *Fasching*, that is, the Saxon Carnival, with all the *Nachbarschaften* celebrating their cohesion (KF), in the fanfare of the community (MH, EH), and in the

company of *Ritters* (young horsemen) wearing their folk costumes as “knights” (AF)... In such cases, music and dance were played according to Saxon traditions, while German was the only language in use (even in cases in which the Saxons were engaged in mixed marriages) (TB)⁸. A *Nachbarschaft* also worked as a social network in the ritual practice of local rites of passage, with the “*neighbors*” taking part in the cooking and commensality of *Hanklich*, the Saxon traditional pie (MH, EH)⁹.

As if mirroring the close interdependence between the *Nachbarschaften* and the Lutheran Church, the local priests were integrated in the Saxon institutionalized vicinities, and generally regarded as “neighbors” (AF). The *Nachbarschaften* membership usually reflected the Saxon affiliation with the Evangelical Church, while the villagers belonging to another Church did not attend the local “neighborhoods” (AF).

A *Nachbarschaft* regularly summoned its members once in two or three months (MH); except for the horsemen feast, when all the neighbors celebrated together the *Fasching*, men and women making their separate assemblies (AF). In Heltau (as probably in every Saxon community), the Neighborhoods were seen as an “equalizing” institution for the participants who, in the rest of the year, needed to accept subordinated roles in their socio-economic life (KF).

NACHBARSCHAFT AS A PERFORMATIVE MEMORY AMONG SOUTH-TRANSYLVANIAN SAXONS

When asked about *Nachbarschaft*, the Saxon inhabitants from Cislădioara-Michelsberg and Cislădie-Heltau invariably situate their narratives in the past, more exactly in the postwar decades of their communities. As a result, all the aforementioned facts referring to the structure and function of the institution of *Nachbarschaft* are relevant for a retrospective inquiry of South-Transylvanian Saxons, rather than for their present-day social life. As one of my informants (KF) remarks it with regret.

⁸ During the late Middle Ages, up to the recent history of socialist Romania, the Transylvanian Neighborhoods are argued to have preserved their ethnic character among Saxons, Romanians, and Hungarians as well. With the Saxon opposition to accept in their *Nachbarschaften* members from other ethnic groups, Hungarians and Romanian vicinal associations were set up in the eighteenth and nineteenth centuries. In postwar Romania, the Saxon *Nachbarschaften* worked as “local institutions of the ethnic [Lutheran] Church [of German minority]”, while the “ethnic and symbolic functions” of the Hungarians associations for mutual help during funerals became “more prominent” in Southern Transylvania (Pozsony 2003). After 1989, Romanian Neighborhoods based on kinship as well as on “friendship and fellow-feeling” (rather than on traditional territoriality) took the place of the Saxon *Nachbarschaften* in rural localities from the counties of Sibiu (Cristian, Miercurea Sibiului, Turnișor) (Coman 2003), and Brașov (Drăguș) (Șoflău 2003).

⁹ For ethnographic accounts on the traditional cuisine of *Hanklich* among the Saxons in Southern Transylvania, see Roșca & Ștefan (2008: 34) and Constantin (2015).

Nachbarschaften ceased to exist and, anyway, that strong link between the people no longer is as in our childhood... In the past, everybody knew his neighbors, while people are now completely different, and everything has changed...

Similar overtones point to the lack of implication and interest of contemporary (Saxon) villagers (AF), or relate the *Nachbarschaften* to forms of community aid from an earlier period and sociality (TB). Some informants (AF, MD) find another explanation, taking into account the intergenerational chain in the young people's attending of *Bruderschaft* and *Schwesterschaft* associations, before joining – after marriage – an adult membership in the framework of a *Nachbarschaft*. In accordance with such viewpoints, the *Nachbarschaften* could not exist without the gradual passage of the youth to the “rank” of a Neighbor, nor could they properly work without the participation of the Neighbors – irrespective of their age – in the rituals officiated within the local Evangelical Church.

In the local argumentation (MH), one of the basic traits of the Saxon “neighborhoods” – that of a social guarantee for each of the accepted members – would have been replaced nowadays by the insurance agencies. Moreover, if following what could be called a “conceptual interpretation”, the evanescence of Saxon *Nachbarschaften* would have to do with the very loss of their social “functionality” and “authenticity” in the modern society (MH):

In German, “tradition” is translated by “Tradizion” or “Brauchtum”, as “brauchen” means “to need something”. The tradition [of Saxon Neighborhoods] was carried out as long as people needed it. Since it is no longer needed today, it doesn't work anymore... What of such type of organization is still kept is no longer authentic, as it is no longer in use...

My hypothesis is that, more than a nostalgic reminiscence about the youth's rituals or about the traditions of older and remaining German-speaking groups in Michelsberg and Heltau, remembering *Nachbarschaft* is mostly to be seen as a persistent *performative memory* among Saxons of today, echoing as such their needs of cultural survival as a decreasing ethnicity in the 2000s Romania. Indeed, while the *Nachbarschaften* are generally regarded as a Saxon “business” or folk characteristic (KF), they even happen to be associated with the “eight centuries of existence of Saxons in Transylvania”, as a means of “managing the [community's] needs”, as when “fighting the Turks and Tatars”, as well as the “plague and cholera” (MH).

What is particularly recurrent in the Saxons' narratives about their *Nachbarschaften* is the interweaving of the historical destiny of this ethnic group under Romanian socialism and the “vicinal consciousness” of German-speaking villagers such as those in Michelsberg and Heltau. Indeed, the neighbors' solidarity continued to be effective as soon as the Soviet troops arrived to Southern

Transylvania (in the autumn of 1944), when, in the context of war requisitions, the Saxon farmers lost their cattles (KF):

When Russians came, they were hosted in our house, which thus became a camp for prisoners. That camp didn't include our entire street, but it spread up to the house across the street, which – aside from our own house – was the last one. That lasted until December 1945, and afterwards we came back home (as previously everyone was forced to leave and find another living place). We moved to my grandparents, with a sister of my mother (who lived nearby) also relocating there. That was how everyone sought for a shelter...

My parents used to grow cattle (as they owned a stable of 18 milk cows), so they needed to move their cattle too. So where to relocate all that?! My father eventually found some stables of our "neighborhood", at my grandmother's home, and he moved there all our animals, including the pigs and horses. In fact, the horses had already been taken for the frontline, so our traction animals were only the cattle... Everything was confiscated in 1945 and all what we were allowed to keep was a cow...

Later on, with the economic shortages in the 1980s Romania, the Saxon "neighbors" resorted to foodstuff barter (such as of butter, wheat, and sugar) which they needed for cooking their *Hanklich* (MH). According to AF, although the *Nachbarschaften* were allowed to function during the Communist regime, the convening of their members also depended on the approval from Romanian socialist authorities (AF).

Some of my interlocutors (KF, TB) uphold that the *Nachbarschaften* have not simply disappeared with the massive exodus of Germans from Romania, after 1990, since such "neighborhoods" are now organized in Germany (such as in the Sindelfingen [KF]), by ex-Transylvanian Saxons from Heltau who had emigrated there.

CONCLUSIONS

In retrospect, what *Nachbarschaften* tell the new generations of South-Transylvanian Saxons and, still, to Saxon emigrees who periodically return to their relatives from localities like Michelsberg and Heltau, is not so much an "once upon a time" ethno-history but rather a pattern of local sociality, able to revive together with the Saxon consciousness in Southern Transylvania – and in Germany as well. According to contemporary accounts from Michelsberg and Heltau, the *Nachbarschaft* is not only a matter of historical circumstances and ethnographic regional distinctiveness, but it would be proven to still accomplish in the Saxon diaspora its original mission of "public-needs management".

REFERENCES

1. CHELCEA, LIVIU; LĂȚEA, PUIU (2000). *România profundă în comunism. Dileme identitare, istorie locală și economie secundară la Sântana*, Editura Nemira, București.
2. COMAN, GABRIELA (2003). Vecinătățile fără vecini. In: Vintilă Mihăilescu (ed.), *Vecini și vecinătăți în Transilvania*, Ediția a II-a, Editura Paideia, București, p. 95–121.
3. CONSTANTIN, MARIN (2015). Bucătărie tradițională și identitate culturală la sașii din Michelsberg-Cisnădioara (județul Sibiu), *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*, vol. XV (în curs de publicare).
4. FRIEDL, JOHN (1974). *Kippel: a changing village in the Alps*. Holt, Rinehart, New York.
5. MIHĂILESCU, VINTILĂ (2003). Vecini și vecinătăți în Transilvania. In: Vintilă Mihăilescu (ed.), *Vecini și vecinătăți în Transilvania*, Ediția a II-a, Editura Paideia, București, p. 5–11.
6. MÜNCH, PAUL (1992). *Lebensformen in der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main.
7. NETTING, ROBERT MC (1981). *Balancing on an Alp: ecological change and continuity in a Swiss mountain community*. Cambridge University Press, Cambridge.
8. POZSONY, FERENC (2003). Vecinătățile din Transilvania. In: Vintilă Mihăilescu (ed.), *Vecini și vecinătăți în Transilvania*, Ediția a II-a, Editura Paideia, București, p. 13–51.
9. PAKUCS, MÁRIA (2004). *Gute Ordnung und Disziplin*. Patterns of Social Discipline in Sibiu (Hermannstadt) in the Sixteenth Century, *New Europe College Yearbook 2003–2004*, p. 175–206.
10. ROȘCA, KARLA; ȘTEFAN, CAMELIA (2008). *Repere cultural-istorice ale civilizației multiculturale transilvane: Valea Hârtibaciului*. Editura Astra Museum, Sibiu.
11. SANDU, DUMITRU (2000). Migrația circulatorie ca strategie de viață, *Sociologie românească*, 2, p. 5–29.
12. SEDLER, IRMGARD (2005). Istoria landlerilor în Transilvania. Identitate de grup în lumina comportamentului identitar. Secolul al XVIII-lea – secolul al XIX-lea, Partea a II-a, *Studii și comunicări de etnologie*, Vol. XIX, p. 181–200.
13. SCHILTZ, ANNE (2003). Vecinătățile de femei din Sighișoara. Discurs și practici. In: Vintilă Mihăilescu (ed.), *Vecini și vecinătăți în Transilvania*, Ediția a II-a, Editura Paideia, București, p. 53–68.
14. STAHL, HENRI H. (2003 [orig. 1936]). Vecinătățile din Drăguș. In: Vintilă Mihăilescu (ed.), *Vecini și vecinătăți în Transilvania*, Ediția a II-a, Editura Paideia, București, p. 157–169.
15. STAHL, HENRI H. (1958, 1959, 1964). *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*. Vol. I–III, Editura Academiei Române.
16. ȘERBAN, MONICA; GRIGORAȘ, VLAD (2000). Dogenii din Teleorman în țară și în străinătate. Un studiu asupra migrației circulatorii în Spania, *Sociologie românească*, 2, p. 31–55.
17. ȘOFLĂU, VASILE (2003). Vecinătățile din Drăguș: ‘Vecinătăți de români’ sau ‘Vecinătăți românești’? In: Vintilă Mihăilescu (ed.), *Vecini și vecinătăți în Transilvania*, Ediția a II-a, Editura Paideia, București, p. 69–94.

THE CHALLENGES AND REFLEXIVITY OF THE KNOWLEDGE
SOCIETY – THE CASE OF THE INTERNATIONALIZATION
OF ROMANIAN SOCIOLOGY AFTER 1989

DELIA BĂDOI*

ABSTRACT

The article starts with a discussion detached from the premises about relevancy and reflexivity of sociological knowledge for the social development of contemporary society (Coleman, 1990). The challenges of “the new social structure” dedicated the so-called “knowledge society”, in which scientific knowledge is shaping individuals, developments, institutions but also creates societal risks generated by recent science and technology innovations. The social significance of this topic consists in the answer given to the question: What kind of sociological knowledge is most proper for the actual social construction in Romania? The hypothesis of the article is that the scientific production of sociology at this moment is unable to contribute to the use of its own results, because of the lack of a truly interested audience in both academic and extra-academic sphere. The arguments that I want to demonstrate contain, on the one side, critical explanations about the current issues of the “knowledge society” (Coleman, 1990) or about the “risk society” (Beck, 1986), and on the other side, they refer to the relevancy of the scientific production of sociology in a modern “reflexive society” (Giddens, 1990). The article also includes references to the “division of sociological labor” (Burawoy, 2004), a concept which introduces a critical perspective on the idea of the “Romanian public sociology” in the post-communist society. From an epistemological perspective, the interest in exploring concepts like “internationalization” and “institutionalization” belonging to the sociology developed after 1989 in Romania is an important objective in order to formulate explanations about the challenges of the *new knowledge society* and the answers given by sociologists.

Keywords: Romanian sociology, knowledge society, the division of labor, circulation of ideas, post-communism.

INTRODUCTION

The topics of this article originate in the specific interest of promoting a comparative analysis between different ways of studying the challenges of the internationalization of Romanian sociology after 1989. The objective of this critical

* University of Bucharest, Department of Sociology, Schitu Magureanu 9, Bucharest, Romania; e-mail: delia.georgiana.badoi@gmail.com.

review also consists in highlighting the importance of debating on the public presence and role played by Romanian sociology in a knowledge-based society; and then in identifying the epistemological frameworks of contemporary sociology by comparison with other social sciences. The presentation of these scientific controversies refers to the academic community of the Romanian sociologists who have contributed to the institutional reconstruction of sociology after 1989.

My aim in the article is to develop a critical analysis of the process of the internationalization of sociology in Romania after 1989 and to identify “international patterns” concerning the division of Romanian sociological labor in today’s institutional development. By mapping the history of national traditions of sociology in Western and Eastern societies I aim to analyze several indicators concerning the comparative development of “international” key concepts and theories which are practiced in today’s sociology, with reference to the process of “globalization”, “circulation of ideas” or “internationalization”. In this context, I propose to extend the idea of a *global sociology* by discussing five topics: (1) the consistency of social theory and the debate about the knowledge society; (2) the division of sociological labor with reference to the idea of the “*Romanian public sociology*”; (3) the internationalization of sociology in Romania after 1989; (4) the problem of the public reception of Romanian sociology in the international context; (5) the institutionalization of sociology as an academic discipline after 1989.

In order to reach the topics that I aim to develop in this article, an important objective is to explore the international circulation of sociological knowledge in the perspective of the recent “*knowledge society*” (Coleman, 1990). The statement of this article is that the recent sociological theories of Western sociology show the utility of the participation of sociology in the configuration of the knowledge regarding contemporary society. The concept of “reflexivity” that frequently appears in the discourse of sociologists (Gouldner, 1970; Touraine, 1978; Beck, 1986; Coleman, 1990; Giddens, 1990) raises the question of the relevancy of the sociological knowledge in the functioning of the contemporary society and also in the practical knowledge of the everyday life of individuals. In this context, I support the fact that the analysis of the public expression of sociology could become an emerging research topic in Romanian sociology.

In order to identify relevant information about the understanding of internationalization of sociology in Romania after 1989, we consider the hypothesis that sociology, by its scientific output, is unable, for the moment, to change in such a way as to become a discipline with instrumental knowledge and scientific results able to lead to the development of a public and social policy. The division of the sociological labor it refers to is represented by two types of audience (academic and extra-academic). These two audiences create a gap between different types of knowledge which have been partially adapted to the demands of institutional actors or individual needs. In fact, there is no clear and equal distribution of sociological knowledge in society and frequently sociology

does not respond to the demands of public or social policy. Consequently, the transfer of the discussion on the presence of a relevant public and on policy sociology in Romania remains rather sensitive and marginalized.

1. THE CONSISTENCY OF THE SOCIAL THEORY AND IDEA OF A "KNOWLEDGE SOCIETY"

The actual context of contemporary society produces many challenges within the social and the humanities sciences (SSH) concerned with a new knowledge society. Today's society requires of sociology to be a science concerned with the knowledge about individuals' daily needs (in this respect we speak about *a cognitive sociology* – Cicourel, 1974), and also about the social developments and science innovations we all witness. Thus it becomes obvious that the role of sociology in the construction of the *new social structure* cannot be challenged. Social theory should be subject to the exercise of reflective consistency, because "the potential role of sociological knowledge is inevitable for the functioning of society". (Coleman, 1990: 610) Moreover, the further directions of social theory and research need not to be guided by the unsolved problems as defined by current "fashions" in the field, but they could be better replaced by the emerging issues of contemporary societies. First of all, in the vision of Coleman, the idea of sociological knowledge production and the study of the "new social risks" in the contemporary society should be guided by a clear perspective "of the current and potential role of sociological knowledge for society". (Coleman, 1990: 614) This statement brings in the analysis of the importance of sociological knowledge for the actual society and also "a self-conscious examination" of the very role of this knowledge production, with specific reference to the need of reflexive sociology.

Secondly, the role of sociological knowledge framed in what Ulrich Beck (1986) called *the risk society* is challenged by the incessant progress of science and technology social scientists cannot control without clear strategies provided by a policy-orientated research. According to Ulrich Beck "the scientific knowledge production becomes a partial cause and a possible solution to the source of risks". (Beck, 1986: 341) In this stage of the reflexivity of scientific knowledge, which is the object of investigation in "the knowledge society", sociology confronts above all itself, its own problem of knowledge production. This theoretical model includes an evolving concept of how sociology "should solve" social problems, not only from the position of a social science concerned to find solutions to problems, but also from the position of a reflexive science concerned with its own way of responding to them. Thus, Beck's hypothesis regards the relationship between the public and the practices of social sciences, because social sciences are sometimes like "mirrors" showing "the image of their own promises unfulfilled". (Beck, 1986: 341) This argument reveals the causes "of the scientific progress on

empowerment” and the problematic aspects that emerged “unexpectedly” in the reflexivity process of knowledge, seen as a consequence of scientific development. In Beck’s terms the “*reflexive scientification*” opens to the “users of science” new opportunities to influence and trigger the process of production and use of scientific results”. (Ibidem)

Finally, the implication of sociology in the knowledge society refers to the process of self-knowledge which is specific to social sciences and which now seems to be a “natural” process to make a theory of sociological knowledge. One can begin discussing this context by analyzing the formation of the discipline of sociology, the creation of a division of sociological labor and its influence to the internationalization of sociology in Romania.

2. THE DIVISION OF LABOR AND THE ISSUE OF A ROMANIAN PUBLIC SOCIOLOGY

In my demonstration I use two perspectives of analysis: the construction of the notion of public sociology by a division of labor; the social and political uses of the scientific production of Romanian sociology after 1989. First, the function of a division of labor is to create social order and solidarity (Durkheim, [1893] 1933) in the modern societies. Nevertheless, it is also important to specify how the division of labor also maintains and supports inequalities and social differences which also lead to tensions, risks and conflicts in the social structure of modern society. Then, the idea of knowledge society, as a consequence of the division of labor, generates societal risks through science and technology innovations which sociologists are interested in. “Durkheim, in a great intellectual *tour de force*, expropriated it and demonstrated that it could serve sociological theory even better than it could Utilitarian self-interest”. (Kemper, 1972: 739) On the contrary, as Kemper argues, sociologists have manifested little research interest in the study of the division of labor as an intellectual paradigm in explaining the social changes of modern societies.

In this case, we may refer first to the division of *sociological labor* in the very process of the institutional reconstruction performed in Romania after 1989 reflecting the change inside the various branches of sociology, but also to the research interests of institutional and corporate actors involved in the study of Romanian society. Secondly, in order to assess a *division of sociological labor*, we refer to the processes of the professionalization of sociology in the academic area by developing various types of study. The professionalization of sociology refers to the institutional reconstruction of Romanian society achieved by the creation of new public and private university departments of sociology in Bucharest, Iași, Cluj-Napoca and of new research institutes of sociology and social sciences in the Romanian Academy too. The professionalization of the sociological discipline also reflects the research interests of international organizations like the World Bank,

Soros Foundation, the PHARE program, etc., which emerged from the distribution of economic and political power in the branches of social research. The aim of these international organizations was to finance studies about the problems of Romanian transition and then to develop their foundational implication in public and social policies; however, the last point remains a topic in discussion. Moreover, the institutional development of sociology in Romania has determined changes in the professional sociology in domains like marketing research, public opinion studies, evaluative research, thus generating a situation which creates a different audience interested in the sociological knowledge.

To better express the changes which appear in the formation of sociology after 1989, we propose to analyze the possibility to divide the discipline of sociology into two types of audience: academic and extra-academic. This also indicates some characteristic traits of the academic sociology and policy-orientated sociology. For sustaining this statement, we consider the scheme of division of sociological labor invented by Michael Burawoy in his presidential address “*For public sociology*” (2004). This scheme corresponds to four sociology types made to contribute to the construction of a “strong” discipline: *professional sociology*; *critical sociology*; *public sociology* and *policy sociology*.

The formation of the discipline demands an instrumental type of knowledge necessary for the institutional functioning of society and also orientated to practical research and policy sociology. This kind of reflexive knowledge is also suited to the recent period which is generating sociological knowledge for the functioning of society. At the same time, in this process this type of knowledge has become more critical and has turned its role into “*public knowledge*”. The reflexive knowledge is indicated by Calhoun (2008) in what is called “*social science for public knowledge*”, an action of sociology as a social science conceived to be in close connection with the public problems (such as the public agenda) and which is also interested to be publicly understood and comprehensive. In this context, social sciences should be responsible for public problems which make the subject of the debates or contribute to the construction of public policy. (Calhoun, 2008: 3–5)

For this reason, *public sociology* is a relevant component of the division of sociological labor and leads to the development of sociology, whose results become public through direct involvement in the development of a policy-based research. By integrating public sociology in this division, the presence of sociological knowledge in society becomes more and more visible, accessible and useful for the practical needs of individuals, and also “ready” to meet the institutional and corporate actors’ demands. In this sense, the sociology’s output creates a permanent dialogue between the different types of the active public. To reach the hypothesis of this article, we proposed two questions about the reflexivity and relevance of sociological knowledge: (1.) *Sociological knowledge for whom?* (2.) *Sociological knowledge for what?*

The main premise developed by Michael Burawoy (2004) is that sociology plays a role in informing the public about social problems, thus meeting the challenges created by social changes and the increased risks of science and technology fast developing in the nowadays societies. This call for “public sociology” has encouraged the discipline to get engaged in a division of labor but also in the “political and public debate, with emphasis on public policy”. (Burawoy, 2004) Burawoy commented that “sociology should be understood as *a division of labor and as a field of power*. The expectations from public sociology are very high, but the implementation of its conclusions is difficult because sociology has moved to the left while the world moves to the right”. (Burawoy, 2004: 5) The interest in promoting sociology as a public discipline lies in reacting to and responding to the problems of contemporary society and here we detect the paradox Burawoy refers to: the break between the sociological ethos and the world that social scientists want to study creates barriers for sociology in the study of social problems. The disciplinary division of sociological labor reflects the importance of symbolic power the disciplines of social sciences have acquired after 1989 in Romania. On the one hand, the symbolic power refers to the changes in higher education at the institutional level and, on the other hand, to the reformation of sociology as an academic discipline after 1989.

3. THE INTERNATIONALIZATION OF SOCIOLOGY IN ROMANIA AFTER 1989

The knowledge production of a science depends on the international and national circulation of ideas which are developed in various cultural contexts that could be detected in the process of “internalization” of the ideas. The process of internationalization demands comparative studies on the exchange of theoretical patterns in the branches of sociology in Eastern and Western Europe, but also in the US. In today’s social research, the interest to study the process of internationalization seems to be only a part of the work of social scientists and not a general issue. Before 1989, social sciences and humanities studies (SSH) referred to the international context with reference to the notions of “*globalization*” and “*global world*” but without a direct connection to the circulation of theoretical ideas, to the feedback effects, or to the transfer of concepts in the international context.

In contemporary Romanian sociology, the study of the circulation of ideas and of the theories developed by key Romanian thinkers has been connected to the process of internationalization. It helps in showing how sociological knowledge circulates beyond the initial setting of production (in time, place, institutions, national brand etc.). One example could be the study of the translation of books and articles (*sociology of translation*¹, Callon 1986) as a social and cultural

¹ “Sociology of translation is an analytical framework that is particularly well adapted to the study of the role played by science and technology in structuring power relationships”. (Callon, 1986:1)

phenomenon². (Sapiro, 2008; Heilbron, 1999) By analyzing translations, for example, Heilbron considers that some “questions can be raised about the way in which cultural goods circulate outside their context of production” and that they can reveal “the relationship between different countries and cultures”. (Heilbron, 1999: 431) First, the study of translation of books is an important indicator of the reception of key sociological thinkers around the world and also represents a good start in discovering the impact of sociology on global markets. Secondly, the books that are translated in various languages denote the influence and the reputation of a science or a thinker. The reputation of a thinker could be seen as a consequence of the circulation of translated books. In this article we stress upon the importance of studying the so-called “*openness sociology*”³ which is involved in the process of internalizing the major theories and contributions of key thinkers across the nations. As the discussion about “globalization” has not been a recent theme for sociologists, instead of studying this process we simply propose a different perspective by including a division of sociological labor with two types of knowledge (instrumental and reflexive) valid for contemporary society. An example of a sociological concept which is shaping the national contexts could be the *public sociology* component promoted by Michael Burawoy.

Nevertheless, it is very difficult to analyze the process of internationalization of sociology, because Romanian sociology has not followed a straight development path in its history but was submitted to some radical changes through time. Moreover, we consider that it has a different scientific and academic background as compared to American sociology and Western sociology. After 1944, Romanian sociology took a controversial step, especially when the status of sociology as a discipline began to be uncertain, and the institutional position of the sociological profession changed too. As we shall see, sociology first emerged as a science of the nation, this evolution having been exemplified by Romanian sociologist Dimitrie Gusti.

Romanian sociology experienced a major expansion due to the contributions brought by Dimitrie Gusti in the School of Sociology of Bucharest (1925–1948) in the interwar period. In this sense, Romanian sociology followed the national model that Gusti wanted to develop with a view to achieve a study of the Romanian people, especially by laying emphasis on its own character, in search of “*the soul of the people*”. This nationalist vision led to the creation of a “sociology of the nation” (*sociologia militans*, 1934) in which Gusti included: “the nations that are determined by laying factors: the nature (earth), life or biological time (the historical context) and the soul”. (Gusti, 1946: 190) Dimitrie Gusti is recognized

² “Considered from a sociological perspective, translations are a function of the social relations between language groups and their transformations over time”. (Heilbron, 1999: 430)

³ In the sense of a global sociology which was involved in the process of understanding how the local related to the global interconnected world.

for having created an *active sociology* and a science that was able to meet the challenges of the Romanian society, such as the agrarian problem, and thus to develop national interests and contribute to the development of Romanian villages. For Gusti, sociology is a vocation of the commitment to study social realities (Gusti, 1934) on the basis of the law of sociological parallelism which was considered to be the only way suited to establish trends in the evolution of social units.

The historical turn of the relative “isolation” of Romanian sociology because of the establishment of communism in the countries of Eastern Europe marked a break in the sociological profession: the critical and scientific vision of sociology as an academic discipline disappeared, while it was gradually replaced by historical materialism (the Marxist-Leninist doctrine). The marginalization of sociology in Romania began in 1978 when it was forbidden in universities and the practice of profession ceased until the fall of communism in 1989. The 1989 revolution found sociology in a marginalized institutional position and it is only after that date that it started to develop within the Romanian higher education system, especially due to the contributions of the sociologists that laid the basis of this discipline between 1970 and 1980. (Larionescu, 2002) Because of these reasons for the contemporary Romanian sociologists it is rather difficult to study the recent problems of Romanian society (such as the social change, the process of transition etc.) according to the new Western models implemented in Romania too.

After 1989, the international institutional actors have had a major role to play in the formation of sociology as a scientific discipline, especially in what regards the development of the studies about the Romanian transition. The new sociological approaches have analyzed the social conditions of the transition in Romania by focusing on the social and political identities, but also on institutional structures. (see also Zamfir 2004; Vlasceanu, 2001; Sandu 1996; Verdery 1996) Larionescu (2002) shows that in Romania the transition has been one of the most studied topics after 1990, and consequently the sociology of transition has developed as a subchapter of the sociological discipline. These topics included: “the process of post-communist underdevelopment, social and symbolic capital, the premises of postmodernism, poverty, the middle class, the perception of corruption, trust in public institutions etc.” (Larionescu, 2002: 509) After 1990, the research institutions have acquired more and more freedom to study and conduct research on emerging themes in Romanian society and “the beneficiaries of research budgets for the various topics included the following institutions: the Ministry of Education and Research, the Romanian Academy, the Ministry of Labor and Social Solidarity, the Ministry of Youth and Sport, the Ministry of Culture, the National Council for Academic Scientific Research, the World Bank, the Soros Foundation and the New Europe College etc.” (Larionescu: 510)

4. THE PUBLIC RECEPTION OF ROMANIAN SOCIOLOGY

The sociological labor division contains a component that deals with audiences. It creates a dialogue between the public and the sociologists, and also focuses on the public reception of sociology. From this point of view, a part of this analysis will concentrate on the possible “impact” of sociological knowledge on the public sphere measured by the expansion of academic institutions after 1990 and of the scientific journals with sociological content created in the same period.

The Romanian sociologists began to study the Romanian society issues after the communist period, but they worked with the funds and the help of some international organizations. Even if the interest in studying Romanian society was very high at that time in both the Romanian and the international organizations, the research output of the sociological projects was more or less restricted to “the specific rules” of the financiers. Finally, the integration of Romania in the European Union in 2007 has brought a great interest from European institutions running programs specialized in conducting sociological research in collaboration with public institutions in Romania on issues related to education, identity, regionalization, equal opportunities, gender studies, quality of life etc. However, there is a lack of specific information about the impact of these research projects after 1989. The subject of Romanian society in a transitional period came mainly from public institutions in Romania, as well as from institutions abroad which supported Romanian sociologists by funding the sociological research regarding the topics mentioned. The position of sociology in the public sphere has started to acquire notoriety and expansion, especially after the proclamation of the Bologna process in 2005 which coincided with an increase of BA students in sociology. Nevertheless, the institutional expansion has also caused saturation in what concerns sociologists’ positions on the labor market as a consequence of the increase of the number of students getting specialized in sociology in the Romanian higher education system.

On the other hand, the presence of Romanian sociologists in the public sphere has been perceived as being rather vague and uncertain. Sociologists were in the position to legitimate their profession and to choose between “the ethical neutrality and the involvement in politics”. The mass media reception of sociological research has been made especially by public opinion polls like Eurobarometer (BOP–1994), political polls and hearings which finally have not led to a dialogue between the community of social scientists and the public. (Larionescu, 2002)

Despite the positive reception of sociology immediately after 1989, today there is still enough ambiguity about the sociological profession and the reception of sociological knowledge by the extra-academic audiences.

5. THE INSTITUTIONALIZATION OF SOCIOLOGY AS A DISCIPLINE AFTER 1989

In order to study the institutionalization of sociology after 1989 in Romania, we refer to the creation of new private and public research institutions and centers concerned with the study of the specific new themes emerging in the Romanian post-communist society. This process also includes a discussion on the new sociology departments in the Romanian universities and the growing number of students in sociology graduating after 1994. Secondly, an important indicator for the professionalization of Romanian sociologists regards the community of sociologists involved in the professional Association of Romanian Sociology – ARS (created in 1991) which has run the legitimatization of the sociological profession at the institutional level. More recently, a new initiative to create a sociological association started in 2008 at the University of Bucharest when the representatives of the departments of sociology of the universities in Cluj, Iași and Bucharest met to develop together the Society of Romanian Sociologists (SSR). Other institutions created after 1990 also reflect the research activity and the sociological knowledge produced by the new scientific journals of Romanian sociology founded around the Romanian Academy and also around the research centers of the public universities.

Sociology has been well received as a discipline and a curriculum in academic areas over the fall of the communist regime. Thus, between 1990 and 1994 in the higher education system one could notice an optimistic growth of the new specializations in sociology around the university centers of Timișoara, Brașov, Craiova, Sibiu, Constanța etc. At the same time, the programs in sociology were then restored in the universities of Bucharest, Cluj and Iași. Private higher education has also expanded the specialization of BA in sociology, especially around the major academic centers of Bucharest and Cluj (for example, Spiru Haret University; Hyperion University in Bucharest; Avram Iancu University in Cluj-Napoca etc.).

Regarding the institutional position of the sociological profession after 1990, on the one hand, it was supported by the generations of sociologists trained in the 1960s, who were “inspired by the enthusiasm of the period of the opening of the communist political system and the occupation of a professional position of prestige, also connected to the Western World” (Zamfir, 2009); and, on the other hand, the profession was kept within universities by the sociologists with qualifications who graduated in sociology between 1970–1977 and who were able to find research fields and teaching positions in universities for a short time. However, after the interdict of sociology as an academic discipline in 1978, no sociologist could fill in new positions in teaching or research in Romanian institutions.

The research institutes created after 1990 corroborated with the founding of the Romanian Association of Sociology in 1991 have also led to the promotion of sociology as a discipline and science in the public and institutional spheres. The

institutes of the Romanian Academy and of other private centers – for example, the Institute of Sociology, the Research Institute for the Quality of Life, the Center for Urban and Regional Sociology (CURS), the Institute of Public Opinion Polls and Marketing (IMAS) etc. – have contributed to the expansion of research activities in Romanian sociology. As such, the founding of the community of Romanian sociologists consists of four important temporal steps (Zamfir, 2009): **a.** the 1970s – when the first generation of sociologists with a degree in sociology appeared in Romania (1970); **b.** the year 1978 – when the students who were part of the sociology program lost their titles and the professional practices of sociologists were forbidden; **c.** the 1990s which marked the renaissance of sociology in the higher education system; **d.** finally, 1994 is the year when a new generation of sociologists graduated after approximately 27 years since the previous generation trained in sociology appeared.

In the research institutes and academic centers important journals of sociology were created, among which we mention: *Sociologie românească* (“Romanian Sociology”), 1990, published by the Romanian Association of Sociology, *Revista de cercetări sociale* (“The Journal of Social Research”), 1990, integrated into *Revista de sociologie românească* (“The Romanian Sociology Journal”) after 2003, *Revista română de sociologie* (“The Romanian Journal of Sociology”), 1972, published by the Institute of Sociology of the Romanian Academy, *Calitatea vieții* (“The Review of Research on the Quality of Life”), 1990, published by the Institute for the Quality of Life of the Romanian Academy, *The Romanian Journal of Sociology* (1990), published by the Institute of Sociology of the Romanian Academy, *Studia Universitatis, Analele de Sociologie* (*Studia Universitatis, the series of Sociology*), 1970, published by the Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca (according to <http://www.arsociologie.ro/sociologieromaneasca>).

The publishing opportunities have increased after 1990, and this has concerned both journals and books. A possible explanation for the growth of publications is due to the institutional development of sociology as an academic discipline in the new research institutes which were created after 1990 in the universities that have established new programs in social sciences (sociology). The growth of scientific production of sociological publications can be also explained by the opportunities published contributions gave their authors to accede to higher positions in education and scientific research fields. The year 2007 marked the integration of Romania into the European Union and this fact may have also influenced the development of scientific publications. The research topics selected to meet conditions so as to receive funding from European sources have had priority. The indicator of sociological research funding after 1990 is correlated to the “internationalization” of sociology by the funding sources available for research which influenced the growth of institutional level of sociological knowledge production.

The re-establishment of the Romanian sociology after 1990 has brought a variety of research topics that concern the emerging phenomena of post-communist Romanian society: the transition in our country, poverty, quality of life, social economy, the development of social policy, the problem of Roma population etc. These topics have also constituted the main interest of both national and international research institutions interested in the study of post-communist societies.

SEVERAL CONCLUSIONS

The implications we dealt with in this article show precisely the difficulty of making a clear and precise analysis of the process of internationalization of sociology in Romania after 1989. First, the article debates the problem of a *Romanian public sociology* and the division of labor with four different components in which sociology should provide answers to the emerging social problems of a society, of communities, groups or individuals. “*Sociological knowledge for whom?*” and “*Sociological knowledge for what?*” are the two epistemological questions of this article, considered in order to describe the current topic of internationalization of the Romanian sociology after 1989. One conclusion is that the call for a public sociology promoted especially in American sociology will not change the problem of academic institutionalization of sociology in the societies of Eastern Europe. If sociology cannot be seen as a relevant discipline in today’s world, the hypothesis about the lack of both the reflexive and the policy-orientated sociology cannot be verified in the case of knowledge society (as Coleman believes). In this case, the knowledge production process cannot be seen as having become an internationalized one because the foreign interpretations of Romanian sociology reflect the national patterns of the institutionalization of sociology as a discipline which during the communist period survived only in the academic area.

The demonstration of this article demands a comparative analysis of the development of sociology in Eastern European countries during the communist period. In the study of the process of internationalization the language of publications is also an important indicator. In this respect we can notice that in the case of Romanian sociology most of the scientific journals created after 1990 have been published in Romanian (in English and French too, but less often).

As at the present moment there is a notable lack of Romanian studies about the post-communist development of sociology after 1989, we can state that the topics regarding the internationalization of sociology in Romania have a great potential in the development of research and critical analysis of the history of sociology in post-communist countries. In this article we express our hope that future research would contribute to the possible explanation of the national patterns of Romanian sociology viewed in its relationship with other cultural and social

contexts existing in the other Eastern European countries. The development of public sociology in Romania can also offer explanations of the involvement of sociological knowledge in society, especially into the public space, although Burawoy's theory of the new public engagement of sociology would be difficult to implement in the Romanian sociology. The call of public sociology should be analyzed through the professional practices of sociologists, as well as the utility of the research output for the implementation of public policies, including the academic and the extra-academic audiences (NGOs, associations, institutions or private actors).

To conclude, the new "knowledge society" requires social theories which can provide studies about the knowledge that shapes individuals' daily life, social developments, science innovations, but also about new societal risks. Coleman (1990) explains that the social role of sociology in a *new social structure* lies in explaining the functioning of today's society. In order to discover how society functions, it is necessary to contribute to "the application" of theoretical knowledge.

The reflexivity of sociology and its public role are both nationally and universally bound, and are integrated in a process of internationalization. This process includes transnational exchange but also international cooperation achieved by the circulation of the ideas and theories of key thinkers. Global sociology is addressing numerous publics existing concomitantly in the academic and extra-academic areas. While contemporary sociology is engaged in a division of labor, the main problem for the Romanian sociology is related to the institutional reconstruction of Romanian society and to the need of foundational research on public and social policies.

REFERENCES

1. BECK, U. [1986] (2001). *La société du risque. Sur la voie d'une autre modernité*. Paris: Alto Aubier.
2. BURAWOY, M. [2004] (2005). For Public Sociology. *American Sociological Review*, Vol. 70, No. 1, 4–28.
3. BURAWOY, M. (2005). Response: Public sociology: populist fad or path to renewal? *The British Journal of Sociology*, Vol. 56, Iss. 3.
4. COLEMAN, J. S. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
5. CALHOUN, C. (2008). in Kalleberg, R., Eliaeson, S. 2008. *Academics as public intellectuals*. Newcastle, Cambridge Scholars Publishing.
6. CALLON, M., (1986). *Some elements of a sociology of translation: domestication of the scallops and the fishermen of St Brieuc Bay* in J. Law. *Power, action and belief: a new sociology of knowledge?* London, Routledge, pp.196–223.
7. DURKHEIM, E. [1893] (1933). *The Division of Labor in Society*. New York: Free Press.
8. GIDDENS, A. (1990) (2000). *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
9. GOULDNER A. (1970). *The Coming Crisis of Western Sociology*. New York: Basic Books.

10. GUSTI, D. (1946). *Opere vol. IV. Sistemul de sociologie, etică și politică*. București.
11. HEILBRON, J. (1999). Towards a sociology of translation: Book translations as cultural world system. *European Journal of Social Theory*, 2(4), 429–444.
12. KEMPER, T. (1972). The division of labor: a Post-Durkheimian analytical view. *American Sociological Review*. Vol. 37, 739–753.
13. LARIONESCU, M. (2002). *Sociology – Romania*, in Kaase, M. et al. (eds.), *Tree social science disciplines in Central and Eastern Europa: handbook on economics, political science and sociology (1989-2001)*. At <http://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/28123> 20.06.2014.
14. Report Task Force on Institutionalizing Public Sociology: “Public sociology and the roots of American sociology: re-establishing our connections to the public” ASA Council 2005. at <http://www.asanet.org/images/asa/docs/pdf/TF%20on%20PS%20Rpt%20%2854448%29.pdf>
15. SANDU, D. (1996). *Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România*. București: Staff.
16. SAPIRO, G. (2008). *Translatio. Le marché de la traduction en France à l'heure de la mondialisation*, Paris: CNRS Editions.
17. TOURAINE, A. (1978). *La voix et le regard*. Paris, Editions du Seuil.
18. TOURAINE, A. (2013). *La fin des sociétés*. Paris, Editions du Seuil.
19. TURNER, J. (2005). *Is Sociology such a good idea?* The American Sociologist, 36, 3–4, 27.
20. VERDERY, K. (1996). *What Was Socialism and What Comes Next?* Princeton University Press.
21. VLĂSCEANU, L. (2001). *Politică și dezvoltare. România încotro?* București, Editura Trei.
22. ZAMFIR, C. (2004). *O analiză critică a tranziției*. Iași, Editura Polirom.
23. ZAMFIR, C. (2009). *O istorie subiectivă în sociologia românească, din 1944 până în prezent*. Iași, Editura Polirom.

CAMPAIGN JOURNALISM ON ROMANIAN TELEVISIONS: TOWARDS A NORMATIVE VIEW OF ADVOCACY IN THE MEDIA *

IRINA DIANA MĂDROANE**

ABSTRACT

Advocacy media campaigns, staged by Romanian television channels and focused on changing social policies, have gained increasing visibility in the Romanian public sphere. The article examines models of journalism and normative theories about the role of the press in a democracy in order to carve out a normative position from which this emerging media format can be analysed. It situates media advocacy within the frame of interpretive journalism, aimed both at facilitating democratic debate and citizen participation (civic journalism), and at social reform (radical journalism). The reassessment of media strategies based on emotions and interpretation as mediators of social reality may lead to a positive, 'optimistic' view of campaign journalism. However, the advanced commercialisation of the media and the struggles for political representation interfere with and make the task of socially responsible journalism an incredibly challenging one.

Keywords: media advocacy, normative theories of the press, interpretive journalism, radical journalism, commercialisation.

INTRODUCTION

The news departments of Romanian television channels, both public (TVR) and private (Antena 1, Antena 3, Pro TV, Prima TV, Realitatea TV etc.), have introduced, for a number of years now, special sections dedicated to public communication campaigns. Some have humanitarian objectives, others target personal behaviour, and yet others, a smaller but visible category, profess to participate in policy-making, mostly on social issues, and to transform Romanian society by making a problem salient and pressuring authorities into action. This is

* This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research, CNCS – UEFISCDI [project number PN-II-ID-PCE-2011-3-0968], *Diaspora in the Romanian Media and Political Sphere. From Event to the Social Construction of Public Issues*. The article is also the result of postdoctoral research carried out at SNSPA, Bucharest, within the POSDRU/159/1.5/S/134650 project.

** West University of Timișoara, Faculty of Letters, History and Theology, Department of Modern Languages and Literatures, Bld. Vasile Pârvan, Nr. 4, Timișoara 300223, irina.madroane@e-uvt.ro.

done against the somewhat indifferent or even hostile backdrop of Romanian mainstream politics, or so runs the claim, and in the service of Romanian citizens, who are the publics of the host TV channels. Generally, the words that stand out in the presentation of campaigns are: care, social responsibility, justice, change, and journalistic merit. A champion of the campaigns that have allegedly changed the face of Romanian society is Pro TV, which boasts a special position in the landscape of televisions in Romania, confirmed by the awards it has received, the involvement of star journalists, and, in particular, the politically noteworthy campaign outcomes:

*Only one year after its official launch in 1995, Pro TV started the campaign “Give and Win”. It was followed by “Cleaner Days”, “Pro NATO”, “We Care”, and the more disconcerting “Say No to Animal Torture”, and “Any Idea What Your Kid Is Doing Right Now?”. All this has demonstrated that Pro TV is more than a television because it does not remain indifferent to the problems of Romanian society. Even more, the idea of social campaigns initiated by televisions has become a model taken up by other Romanian TV channels [...]. As a result of this campaign [“Say No to Animal Torture”], in 2008, a new bill was passed into animal protection legislation – Law 9/2008 – a new Animal Protection Law, which stipulates fines of up to 10 000 lei and prison sentences for those who torture animals (Vasile, *VIP Superlatives* 2010, September 13; my translation).*

The list of Pro TV accomplishments in the *VIP Superlatives* quoted above continues with an Emmy Award for the campaign “Any Idea What Your Kid Is Doing Right Now?” and with several other policy proposals, some of which have resulted in concrete measures. Following suit, Antena 1, through Observator, mentions among its latest achievements a legal framework for free breast reconstruction for women who suffer from cancer and have to undergo a mastectomy (Observator.ro, February 13, 2014), while TVR1, the public broadcaster, takes credit for contribution to changing the Romanian legislation for volunteers:

The campaign staged by the TVR News Department in the autumn of 2013 supported the modification of the Law for volunteers, so that Romanians could benefit from the official recognition of the competences acquired during this experience. The jurist-deputies have said yes to the bill for the regulation of volunteering activities (TVR News online, May 5, 2014; my translation).

The examples are numerous and demonstrate a constant preoccupation of the broadcast medium with advocacy for social causes that have policy implications. Communication scholars have noted the emergence of this media format in relation to civic journalism and, especially, the “new television”¹ with its recently

¹ The concepts of “old” and “new” television, to mark a paradigm shift in television practices, were first introduced by Umberto Eco (cited in Beciu 2009: 109).

developed modalities of engaging publics, shaped by a logic of the spectacle and of the market (Beciu 2009, 2011; Lazăr 2008). Yet, in terms of its orientation towards policy-making, campaign journalism and the discursive mechanisms that underlie advocacy in Romania have not been the focus of major studies to date. The main question I tackle in this article is:

From what normative standpoints can the discursive modes of media engagement in press campaigns be assessed?

The angles this question opens up and the (always provisional) answers could serve as points of departure for the analysis and interpretation of television campaign journalism, my concern being specifically with Romanian television campaigns. I view the discourse of media advocacy as constituted by and constitutive of the institutional system and media organisations, in the broader context of media, politics and public culture in Romania (Beciu 2011; Richardson 2007; Fairclough 1995, 2003). The ways of raising an issue in such campaigns (often by means of denouncing some public authority and appeals to emotion), constructing a public problem, and mobilising support to change legislation make necessary an analytical framework attuned both to the different objectives of campaign journalism and to the novel circumstances in which the media function at present. In the context of this article, ‘normative standpoints’ refers to a conceptualisation of the role of the journalist from the perspective of normative theories about “good public communication” and “the media’s contributions to the working of democracy” (Christians et al. 2009: p. 18–19). They are normally correlated with the media system and the political system in a country, but the media and political systems are not the main focus here (Hallin & Mancini 2004). It is an approach that also permits a discussion of deliberation in the public sphere, due to its emphasis on media participation in informing and engaging the citizenry in decision-making on the best course of political action. ‘Novel circumstances’ refers to the transformations the media have gone through in late modernity, amply discussed in the specialised literature. Primarily, they are to do with the accentuated market orientation of journalism, under the impact of neoliberal policies, the rise of public relations, and the impetus of communications technology.

The aim of the article is to stress out the need to examine media advocacy as a form of interpretive, partisan journalism (not necessarily ideologically partisan, but engaged on behalf of a cause), which, inasmuch as it is carried out in the mainstream media, is also subject to the dominant logic of the market (consumerism, competition). The main stake would be to pave the way for an analytical framework that goes beyond the principles and distinctions specific to the liberal model of the journalistic profession, takes into account the advanced marketisation of media form and content, but does not embrace, from the outset, a “pessimistic”² view of the quality of journalism in a democracy. I begin by briefly

² I take the labels of “pessimistic” and “optimistic” from Brian McNair (2000).

introducing media advocacy as a strategic communication practice and campaign journalism as a specific development. I then refer to the roles of the journalist/media organisation, starting from the concept of social responsibility that Romanian televisions highlight in their self-presentations, and go on to propose a view of media communication strategies (the intensification of emotional coverage, adversarial discourse, interpretation and comment), which, if not downright optimistic, makes nuanced claims and dwells upon the analytical challenges inherent in press advocacy campaigns.

FROM MEDIA ADVOCACY TO THE MEDIA AS POLICY ADVOCATES

As hinted at in the Introduction, media advocacy is a type of public communication campaign geared at achieving some form of social change, in particular through the introduction and implementation of public policies. Advocacy campaigns are usually contrasted with the wider category of information and awareness-raising campaigns, designed to trigger change in behaviour on issues ranging from health to crime prevention, littering, drug consumption and various risks (Rice & Atkin 2001). The latter seem to be staged more often in the public sphere and to make more frequently the object of academic research, while the former remain fairly under-researched, in spite of the insights they offer into the construction of public problems, legitimacy, power relations or systemic transformation. If forms of advocacy in the Anglo-Saxon media go back to the seventeenth century, its more recent origins are traced by researchers to the late 1980s³ (Wallack & Dorfman 2001: p. 389). Media advocacy derives its principal characteristics, firstly, from an orientation of the campaign message towards “social change, institutional accountability, or collective action” (Wallack & Dorfman 2001: p. 390). In this sense, the scope of the action surpasses concerns with personal behaviour, through objectives such as facilitating the publics’ engagement and mobilisation, identifying the systemic causes of a problem (see also Cox 2006), or bringing to attention questions of social justice. Secondly, it is shaped by strategic, concrete objectives. “An advocacy campaign”, states Robert Cox, who looks at environmental campaigns, “can be defined broadly as a *strategic course of action* involving communication undertaken for a *specific purpose*” (2006: p. 244, my emphases). Producing change, in many cases with far-reaching effects in society, and effective either immediately or in the foreseeable future, is the chief goal of advocacy campaigns. It influences their planning, layout and evolution.

Media advocacy is, however, only one stage in what Wallack and Dorfman call “a broader strategy” (p. 395). This involves a careful consideration of the campaign issue in order to formulate alternate courses of action in policy-making, the identification of decision-makers who could bring about the desired outcome and of people or groups who could exert pressure on the authorities, and, finally,

³ Wallack and Dorfman (2001) analyse health advocacy campaigns, one of the main areas currently associated with the practice. According to other authors (Ward 2011), advocacy journalism made a comeback in the 1960s.

the tailoring of the message to all these different audiences. Cox (2006: 252ff.) points to similar components in the design of an advocacy campaign, with the media and the public acting as “secondary audiences” and policy-makers as “primary audiences”, even though the way to the latter is usually through the former. The media are needed to set the issue on the public agenda and to frame it, preferably, in the direction intended by the campaigners, demonstrating the advocates’ entitlement to raise it and providing the whole enterprise with legitimacy in the eyes of the public (Wallack & Dorfman 2001; Paisley 2001). With this in mind, Cox (2006) underscores the tremendous role played by the press in holding representatives and decision bodies accountable to public opinion. As part of the process, campaigners have to become acquainted with media institutional values and practices, so as to supply them with whatever is necessary to make the campaign cause visible in the public sphere, but in a manner that, at the same time, serves the campaign’s goals (Wallack & Dorfman 2001). One of the challenges is finding a balance between the usual media focus on individual victims and the policy advocates’ interest in the analysis of systemic, general causes and in the fate of communities or society at large (Wallack & Dorfman 2001). Another is the campaigners’ ability to express specific messages in ways that can reach the large and diverse audiences the media normally address (Cox 2006). Three audience strata, notes Cox (2006: 257), have to be integrated in the campaign strategy: supporters (or “the campaign’s base”), opponents, and “persuadables”, each group with distinct attitudes and expectations in terms of the information required, the values cherished and the level of engagement.

As can be seen from this brief presentation of the core features of media advocacy, the media, albeit crucial in mobilising public support and legitimising a set of policy goals, are first and foremost a target audience and a mediator for the campaigners’ cause. The format I am concerned with, Romanian television advocacy campaigns, obscures these underlying relations and processes to some extent, since the televisions publicly assume a position of policy advocates or civic actors in their own right. The participation of activists, NGOs and other organisations can be glimpsed in the coverage, but the degree of their involvement is not always clear. The practice is by no means specific only to the Romanian media, but can be encountered, for example, in the local British press, one of the few areas that have attracted scholarly interest and analysis (Aldridge 2003; Birks 2010, 2011; Richardson 2007; Temple 2005). Placing campaign journalism under the umbrella of “editorialised news reporting”, Birks (2010) notes that it has to be distinguished from other genres that journalists refer to as ‘press campaign’, primarily journalistic investigation and appeals for charity fundraising⁴. The

⁴ The blurring of lines between various ‘campaigns’ can also be observed on Romanian televisions, not least because a hybridisation of genres makes it possible to combine elements from each type. For example, advocacy campaigns may rely on investigative journalism to establish the existence of a problem and on an emotional, sensationalistic portrayal of victims that is similar to representations in humanitarian discourse. This does not mean, however, that it is not possible to distinguish a dominant communicative orientation of the campaign.

distinctions lie in the policy aims of advocacy campaigns, the radical changes envisioned (as different from investigation which works more within the system than with a view to reforming it), and the type of journalistic engagement with the topic and the intended audiences (Birks 2010: p. 209). Attempts to cast light on the functioning of the media format configured around campaign journalism bring up several related points. What entitles the media to take on such a task and within what frame? How does it square with the mission and norms of the profession? In what ways do the transformations in political communication and the present-day context influence the practice of advocacy journalism and the emerging discursive articulations? The next sections examine these aspects more closely.

MEDIA ADVOCACY AT THE INTERSECTION OF JOURNALISTIC TRADITIONS AND ROLES

Romanian TV channels define their mission through the lens of ‘social responsibility’, touting the concept as the guiding force behind their engagement in advocacy campaigns. Most textbooks on journalism link social responsibility to the Hutchins Commission on Freedom of the Press in the United States (1947), which formulated the guidelines for the profession in response to a perceived decline in standards in the American press. Apart from the importance attached to “truthful”, “comprehensive” information, access and wide representation, the Hutchins Commission assigned to the press the function of forum for critical discussion of “the goals and values of society” (McQuail 2010: p. 170). These guidelines indicate two principal orientations: one built around the norms of objectivity, impartiality, fairness and balance as “responsible journalism”, which continues the tradition of liberalism, while insisting upon more regulation of the media (Ward 2011, among others); one that attaches importance to the media interpretation of events and positive intervention in society. In this second meaning, the concept has become central to “care-communitarian” theories of journalism, where “‘responsibly’ refers to specific aims such as helping to develop caring human relations and communities and fairly representing minorities and other disadvantaged groups” (Ward 2011: p. 68; see also Nerone 2002). Thus, the concept has come to uphold “an affirmative role [for journalism] in advocating social justice for citizens who are powerless” (Bunton 1998: p. 253; see also Christians et al. 2009). It is precisely this meaning of socially responsible journalism that gains prominence in the claims made by Romanian televisions about their mission, so as to justify their engagement in advocacy (Lazăr 2008). If most codes of ethics employed for self-regulation in the Romanian media bring into relief the classical liberal approach (see, for example, the Code of the Romanian Press Club), televisions, and especially the private channels, stipulate in their codes or mission statements concern for and involvement in society:

The public television is concerned with the Romanians' lives and with re-establishing a hierarchy of values. This is the reason why it constantly gets engaged – through media campaigns, image and humanitarian campaigns – in social life (“What makes us different”, TVR site; my translation).

Correct information includes the obligation to cover the most significant aspects in the life of society, including those that are relevant for its positive development (The ARCA Code of Ethics, September 2011 – code to which most Romanian commercial televisions adhere; my translation).

Within the frame of social responsibility, the moral obligations of the profession are conceived in terms of safeguarding democracy and exposing the abuses of the power-holders, in accordance with the liberal approach, *as well as* advancing social justice. The press resorts to investigative journalism to uncover abuse, but also to “rhetorical resources to move the public to act on these problems” (Christians et al. 2009: p. 57), which makes it amenable to “cater[ing] to populist political interests” (p. 56). The “interpretive and advocational” approach to the media (Ward 2011: p. 65–66) that fits in with this understanding of social responsibility does not entail, however, that principles having to do with the accurate presentation of facts go entirely by the board, only that greater store is set by opinion and the interpretation of facts, the pursuit of social causes, and the empowerment of the marginalised. Anticipated by a “revolutionary” form of journalism in the eighteenth century and subsequent developments, such as muckraking journalism in the United States, the tradition of activist media underwent in the 1990s a “more moderate reform” (Ward 2011: p. 65), evolving into “civic journalism” and an ideal of participatory democracy. In a similar vein, Christians et al. (2009) interpret advocacy as cutting across what they call the “facilitative role” and the “radical role” of journalism, from the viewpoint of normative theories of the media. Even though each role requires specific modes of communication, they can both be linked to “civic democracy”:

...elements of advocacy appear in relation to a facilitative role, since advocacy could not be fulfilled without a flow of articulated positions on controversial issues affecting community and society. Adequate information also implies the availability of diverse relevant standpoints and alternative choices and solutions for problems. Even more strongly, advocacy is central to the radical role of the media, since effective criticism is typically based not on evidence and expert analysis but rather on alternative visions of what is right and good (Christians et al. 2009: p. 127).

In their capacity as facilitators of “public life”, the media are expected to provide the conditions for the participation of an array of civil society representatives and for the expression of a diversity of worldviews, i.e. an arena where solutions can be found for issues on which there is substantial disagreement. Engagement in the democratic process presupposes, thus, a public space for

“interactive dialogue... on both practical matters and social vision” (Christians et al. 2009: p. 159), with journalists acting as “active community participants” and upholders of “citizen-based values” (p. 161). This type of journalism is considered paramount to supplying “the cultural conditions of democratic life” (Christians et al. 2009: p. 163), on the basis of moral values rooted in visions of the good, negotiated and shaped during the dialogue facilitated by the media. In her analysis of local press campaigns run in Scotland, Birks takes the same position, situating the role of journalists in the democratic corporatist model of media and politics (Hallin & Mancini 2004); participatory democracy and democratic pluralism are central to this model. The press campaigns she examines raise issues such as the journalists’ redefined mission, the access granted by newspapers to representatives of the civil society, the representation of marginalised groups, and the formation of active publics (Birks 2010: p. 211). Within this frame, Birks emphasises “[t]he distinction between press protest as a legitimate part of pluralist liberal society [...] and as manipulative populism” (Birks 2011: p. 131). It is a distinction that discloses the tension between the principles of participatory democracy in civic journalism and the wide popular base necessary for mobilisation in radical journalism (Christians et al. 2009). Both play a part in media advocacy.

The radical⁵ role of the press seems to have taken a step back at present, being mostly related to the identity projects of various groups that struggle for full access to rights, rather than to major revolutionary movements. While alternative and community media are the principal sites for radical journalism, forms of radical expression have been integrated into the mainstream media (with their bite reduced), especially those concerned with “fundamental issues, including social justice and human rights” (Christians et al. 2009: p. 190). Although such instances are rather exceptional in the mainstream press, their contribution is assessed by Christians et al. as essential to “the overall climate of opinion”, an aspect that also needs to be considered in the case of advocacy television campaigns in Romania. As the aims of radical journalism are persuasion and mobilisation for purposes of social justice, redistribution of power and, ultimately, profound societal transformation, the media involved in this mode of communication should be “*more participatory and dialogical* than the conventional media – even beyond the level reached by the facilitative role” (Christians et al. 2009: p. 181, my emphasis). The “adversary model” (Blumler & Gurevitch 1995) in political communication is, nonetheless, poorly regulated in general, no fast and hard rules being specified, except for a clearly oppositional relationship between journalists and politicians.

These traditions and models of journalism translate into particular discursive styles and forms. Speaking from a historical perspective, Marcel Broersma (2007) identifies two main journalistic styles: a “news style” and a “reflective style”. The

⁵ A distinction needs to be made here between “repressive” and “democratic” radicalism, depending on the orientation and the claims of the groups (Christians et al. 2009). I refer only to democratic radicalism.

“news style”, further subdivided into an “information” model and a “story” model, is associated by Broersma with the Anglo-American tradition of journalism. The “information model” is premised upon the objective, fair and balanced presentation of information, coupled with detached, rational argumentation, and is characteristic of quality newspapers. The “story model” favours the sensationalised, emotive narrative for commercial purposes and has largely negative connotations, derived from a negative view of tabloidization. The “reflective style”, on the other hand, “has its roots in partisan journalism, which wanted to *educate, instruct* and *persuade* its readers of certain political or sociocultural views” (Broersma 2007: xv, my emphases). Broersma locates it in the tradition of French journalism and underscores the role of journalistic interpretation as a mediator “between readers and reality”. According to him, this journalistic style has a “performative power” that serves to construct social reality. In a different context of analysis, the performative capacity of media formats, subject at present to a logic of the spectacle and the commercial, is similarly noted by Beciu (2009, 2011) and Lazăr (2008), who discuss the new communication conventions and interactions between journalists and their publics. Such developments cast a different light on the functions of subjective interpretation and emotions in advocacy journalism, aspects which I briefly address below.

Commenting on British local press campaigns, Temple (2005) feels positively inclined towards the journalists’ reliance on emotions and sensational overtones “to successfully attract and mobilise local sentiment” (p. 428), using for illustration the case of a campaign that failed because it was “too serious”. The example confirms the importance of emotions for mobilising publics in campaign journalism. Arousing the indignation of those who have been wronged is the first step in raising a type of awareness (“perception”) that is conducive to action (legal or political claim for reparation) and, in the case of groups, to solidarity. Kathryn Abrams (2011) explains how this mechanism works in legal claims for rights. The “moral shock” that results from the sudden realisation that one has been wronged is crucial in “ascribing responsibility” for the wrong-doing and “is often strongly mediated by emotion” (Abrams 2011: p. 557–558). In order for indignation to be aroused, notes Abrams, a common frame is needed, as well as shared moral values for assessing what “right” or “wrong” is. This is why some form of pre-existing popular consent on these matters is not problematic in itself. Social movement leaders understand the mechanism very well:

Movements may also seek to evoke emotions in their target audiences by the use of metaphor (or other figurative language), ritual, or drama (Abrams 2011: p. 565).

“The emotions of injustice and indignation” are necessary, alongside opinion and interpretation, in the formulation of an adversary position and the mobilisation of activists (see also Perpelea 2008). Luc Boltanski (2004[1999]) describes the

same process in what he calls “denunciation” by means of “enlightened” moral indignation. The denunciation of a wrong-doer as “a necessary mediation of the orientation to action” (p. 63) requires emotion to begin with, since “indignation cannot be impersonal” (p. 64), but this emotion has to be followed by detachment that allows a debate to be started around the matter of concern. For a member of the public, this means an intense shift from a position of sympathy or even identification with the victim, to one of debate, where evidence for the accusations has to be provided and a weighing of arguments has to be carried out: “The discourse of denunciation thus appears as at the same time indignant and meticulous, emotional and factual” (Boltanski 2004: p. 66).

Even when not linked directly to mobilisation strategies, genres such as emotionally intense media narratives, due to their emphasis on the plight of marginalised or suffering individuals, may contribute to a public culture that is more open, for example, to cosmopolitan understandings of the good life, as Martha Nussbaum (2013) has argued. A similar function is attributed to “thick journalism” by Simon Cottle (2005), who comments on the contribution of emotional coverage, if properly done, to a “mediatised social space that constitutes, to some imperfect degree, a ‘public sphere’ of common intercourse and shared public understanding” (2005: p. 110). In this context, hybrid media genres, configured around a mix of opinions and feelings, “act as a public interlocutor” and “help to produce rhetoric and explanation that are essential for ‘deliberative democracy’” (Cottle 2005: p. 112, drawing upon Dryzek and Benhabib).

One of the questions that take contour from a normative perspective is the extent to which the advocacy campaigns on Romanian televisions manage to include, in formulating an adversarial position towards the authorities, both stages that scholars point to: denunciation and detached debate on or problematisation of a public issue. Another question is whether the campaigns could be viewed, in broader terms, as part of a “deliberative system” (Krause 2008), inasmuch as the debate is picked up in other public arenas or invites critical reflection. Thus, placing television shows, advertising and movies in the same category as activist testimonials, Krause notes:

The symbolic expressions and testimonials of activists do more than merely lead to deliberation, then. They are themselves deliberative if they press (however implicitly) justice claims, or claims about the common good, and thereby contribute to individual and public reflection on matters of law and policy (Krause 2008: p. 1210).

Admittedly, many advocacy campaigns organised by the media may be “little more than flag-waving exercises”, lacking the necessary force to “engage with the formal system of politics” (Temple 2007: p. 423). Nevertheless, we may think of them, beyond the fulfilment or non-fulfilment of their specific objectives, as components of the “deliberative system” mentioned by Krause or as vehicles of a

“critical rhetoric” (Cox 2006: 247ff.) that proposes alternative social imaginaries, starting from the denunciation of existing states of affairs.

Such views, traditions and journalistic roles *co-exist* at present in media communication, resulting in the emergence of mixed models of journalism and discursive hybridity. The normative approaches to journalism outlined here legitimise a different interpretive frame for media advocacy, a frame that moves away from the dominant Anglo-American, liberal paradigm, and makes room for subjectivity, interpretation and emotion in the process of mediation (see also Lazăr 2008). Once we factor into the equation the transformations of media practices in late modernity, however, the lines become blurred again. Among them, the unprecedented market orientation of journalism is, perhaps, the most significant, as the drive towards commercialisation, supported by technological advancement, has come to dominate mediation, including of the public issues that are the focus of advocacy campaigns in Romania (Beciu 2009, 2011; Lazăr 2008). Equally importantly, the competition among media organisations is, beyond the expected economic benefits of ratings and audiences, a competition for political power, not only with other media organisations, but with elected officials (Aldridge 2003; Birks 2010, 2011; Richardson 2007; for the Romanian media see Beciu 2009, 2011). Neither influence on journalistic practices – of the market or of politics – is novel (quite to the contrary, one might say), but the commercialisation of the media at present has reached new levels of intensity.

MEDIA ADVOCACY CAMPAIGNS IN A COMMERCIAL REGIME

The conclusions drawn by the British scholars who have looked at local press campaigns in the UK tilt towards a “pessimistic” interpretation of such transformations. Birks (2010, 2011) demonstrates that Scottish press campaigns come short of achieving their objectives within the normative frame of civic democracy. Local Scottish newspapers claim to represent the categories for whom the campaigns seek redress, but, in fact, regard them as market segments rather than constituencies, which is at odds with the newspapers’ self-declared role of “civic organization or single issue pressure group” (Birks 2010: p. 216). It is a position that encourages the “reification of the audience” and “political passivity”, trust being used, according to Birks, “as a brand characteristic”, not as something earned by journalists (2010: p. 216). In other words, newspapers do not represent, but “speak for” their readers, and encourage only a minimum of participation (this may vary depending on the campaign and the newspaper). This triggers, says Birks, an “instrumentalisation” of readers, whose trust or agreement on the course of action is simply invoked, not obtained. In the same line, journalists rely on access to politicians for their choice of campaign topics (they choose topics they know from politicians that are likely to be passed into legislation), in spite of

claims of acting from outside the mainstream political system. The involvement of civil society organisations is limited to certain groups who do not engage in extensive opposition to the political system, such as “experts” or “charities” (Birks 2010). In contrast with the requirements of successful policy advocacy, Scottish newspapers fail to expose and analyse the systemic causes and conditions of the problems in question and prefer to focus on individual victims (see also Richardson 2007).

The tendency towards the reification and the instrumentalisation of readers, as well as towards exacerbated individualisation and sentiment – what Birks calls “the emotional ‘authenticity’ of ordinary people” (2011: p. 132) – is likely to foster populism. The lack of deliberation and public consultation, combined with a “redemptive rhetoric” levelled at the politicians in office and with “manufactured dissent” reinforces, to Birks (2011), the strategic treatment of audiences who are not enabled to become active citizens and publics. The literature on moral panics (Cohen 2002; Critcher 2003) similarly refers to strategies of sparking moral outrage by ‘othering’ particular categories that become easy targets of vilification. The issue of power is prominent here, given that newspapers employ forms of constructed consensus to reposition themselves as the true representatives of the publics’ interests against elected politicians. If not supported by the introduction of multiple viewpoints and situations, the use of emotions and sensationalism to legitimise the journalists’ advocacy goals may take newspapers away from what is understood to be the mission of civic, participatory journalism. In this sense, the democratic potential that can be attributed to press campaigns is wasted on newspaper branding projects and attempts to assert their power in the political game:

If political advocacy is to have a positive democratic role, then there needs to be a professional framework that can accommodate it. Key to a professional practice of campaign journalism would be a coherent and consistent notion of objectivity and truth, an understanding of ‘publics’ as politically active, a commitment to discussing what should be done (not just finding fault), and to empowering publics (not speaking for them) (Birks 2010: p. 221).

Even more negative conclusions are reached by Aldridge (2003) and Richardson (2007), who draws upon Aldridge’s work in this area. Aldridge (2003) is highly critical of the British local newspapers’ claims to take part “in change-making, as a strategy to attract readers” (2003: p. 499, my emphasis) because of the inevitable outcome: community identity is constructed “as a market imperative” (p. 492) and “the personal” is glorified to the detriment of the political (p. 501). What results is a homogenous, sentimentalised view of social groups that lends itself well to “an appeal to universals”. According to Aldridge, this approach puts readers in a position to identify with the categories targeted by the campaign on the grounds of sentiment, without rational debate and proper contextualisation (a view tributary to the strict separation between rational debate and emotions in the liberal

Anglo-American approach). At the same time, it invests newspapers with the power and authority that can be reclaimed on the basis of the “loyalty” of large numbers of readers. The newspapers may and occasionally do take a different path in carrying out advocacy, but the commercial orientation steers the course of campaigning and the ways in which public issues are construed:

When the systemic aetiology and the complexity of social problems and divisions are obscured, space is opened up for the banal definition of issues and grotesquely over-simplified solutions (Aldridge 2003: p. 506).

Richardson (2007) emphasises the power statements that a media organisation can make through press campaigns, the elements (aspects of the problem, participants etc.) that are left out of a campaign for the sake of reproducing certain configurations of social relations, the profits made, and the opportunities to reaffirm the newspaper’s participation in public life or to boast loyal readerships. The sensationalisation of topics, the suffusion in sentimentality and the preference for “symptoms, not cause” are viewed as serious drawbacks of present-day campaigning.

What all these studies reveal, even though some of them retain distinctions and norms characteristic of the classical liberal approach to journalism, is the negative impact of marketisation on media practices to the point of dramatically altering the functions of representation, legitimation and debate that advocacy should fulfil in view of policy-making. How can we distinguish between the legitimate use of emotions to mobilise publics and “manufactured dissent” (Birks 2011) or misguided “hyperadversarialism” (McNair 2000), under conditions of market pressure and power struggles in the journalistic field? An answer lies in whether or not denunciation is followed by a stage of detachment and generalisation from a case (Boltanski 2004[1999]; see also Beciu 2009, 2011). If this transition does not take place, will it still be possible to identify a positive contribution of media advocacy to formulating a public issue, achieved primarily in a mode of alert and interpellation (Beciu 2009, 2011; Lazăr 2008)? Since commercialisation is here to stay, the task of changing society assumed by campaign journalism becomes particularly challenging, even after investing interpretation and emotion with a different mission than the one they are typically assigned in the traditional Anglo-American model of journalism.

FINAL THOUGHTS

Starting from the visibility in the Romanian public sphere of media advocacy campaigns and the positive intervention in society that they claim, the present article has looked into existing models of journalism for the purpose of carving out a normative position on this emergent media format. By situating campaign

journalism at the intersection of the facilitative and the radical role of the press, several characteristics of media advocacy have been pinned down: the centrality of citizen representation and participation in debate (as well as of civil society overall); the popular base of radical-adversarial journalism and its role in the denunciation of wrong-doing; the crucial function of interpretation and subjectivity in the mediation of social reality, integrated into a performative dimension of journalism; the reassessment of emotions in public life, not only for mobilisation or for grounding goals and claims in particular sets of values, but also for the public culture in general; the different degrees of advocacy that may be encountered, reform being more likely than fully-fledged revolution, especially in the mainstream media; the presence of advocacy in different modes of public communication and normative views thereof, easy to correlate with the hybridisation of journalistic genres and styles, also manifest in the case of Romanian television campaigns.

Interpretive journalism from positions of partisan advocacy is more at home in continental Europe than in Anglo-American journalism with its liberal model (Christians et al. 2009, among others). Countries where a Mediterranean external pluralist model of media and politics is in place, but even countries such as France, have been traditionally more open to opinion journalism and partisanship. The Romanian media system in postcommunism is difficult to locate within the frame developed by Hallin and Mancini, even in their 2012 extended version. Most easily associated with the external pluralist system and partisan journalism, it presents characteristics of the other main systems, as well, especially in the lip service paid to the liberal model (“a mimetic orientation”, Jakubowicz 2012), without much foundation in practice. The neoliberal policies that favour commercialisation and the political control of the media (a “captive” public broadcaster, among other things), both forms of “instrumentalisation” of the media, are rampant in Romania, and find support and legitimation in the public culture (Coman & Gross 2012; Jakubowicz 2012; Mihelj & Downey 2012). Thus, media advocacy in view of policy-making is thoroughly integrated with a market-oriented, competitive journalism, where the strategies of mobilisation and raising public issues find themselves intertwined with the branding attempts of media organisations or personalities, profit-making imperatives, and a drive towards the spectacle (Beciu 2009, 2011; Lazăr 2008).

Under these circumstances, it is indeed likely that an analysis of Romanian television campaigns will reveal the negative transformations that the British scholars complain about in the case of British local press campaigns. On the other hand, a broader and, at the same time, more nuanced view of television advocacy campaigns may identify in them elements that have a positive contribution to the Romanian public culture and, in avowedly rare cases, even counteract some of these trends, inasmuch as they are directly shaped by them. One of the advantages of analysing campaign journalism within the frame of interpretive journalism lies

in the fact that it does not discard, from the outset, the possibility that advocacy in the media can be carried out in conformity with acceptable journalistic standards and can achieve at least some of its proposed goals, if not wholesale societal transformation: engaged, 'connected' publics, a space for positive moral sentiments in the public sphere and alternative social imaginaries.

REFERENCES

1. ABRAMS, KATHRYN (2011). Emotions in the Mobilization of Rights. *Harvard Civil Rights-Civil Liberties Law Review*, 46: p. 551–589.
2. ALDRIDGE, MERYL (2003). The Ties That Divide: Regional Press Campaigns, Community and Populism. *Media, Culture & Society*, 25(4): p. 491–509.
3. ARCA [Asociația Română de Comunicații Audiovizuale]. (2011, September). *Cod Deontologic ARCA*. Retrieved 25 January 2015, from <http://static.a1.ro/Cod-Deontologic.pdf>
4. BECIU, CAMELIA (2009). *Comunicare și discurs mediatic: O lectură sociologică*. București: Comunicare.ro.
5. BECIU, CAMELIA (2011). *Sociologia comunicării și a spațiului public*. Iași: Editura Polirom.
6. BIRKS, JEN (2010). The Democratic Role of Campaign Journalism: Partisan Representation and Public Participation. *Journalism Practice*, 4(2): p. 208–223.
7. BIRKS, JEN (2011). The Politics of Protest in Newspaper Campaigns: Dissent, Populism and the Rhetoric of Authenticity. *British Politics*, 6(2): p. 128–154.
8. BLUMLER, JAY G.; GUREVITCH, MICHAEL (1995). *The Crisis of Public Communication*. London and New York: Routledge.
9. BOLTANKSI, LUC (2004[1999]). *Distant Suffering: Morality, Media and Politics*. Trans. by G. Burchell. Cambridge: Cambridge University Press.
10. BROERSMA, MARCEL (2007). Form, Style and Journalistic Strategies. An Introduction. In Marcel Broersma (ed.). *Form and Style in Journalism: European Newspapers and the Representation of News, 1880–2005*, Leuven: Peeters, p. IX–XXIX.
11. BUNTON, KRISTIE (1998). Social Responsibility in Covering Community: A Narrative Case Analysis. *Journal of Mass Media Ethics: Exploring Questions of Media Morality*, 13(4): p. 232–246.
12. CHOULIARAKI, LILIE; FAIRCLOUGH, NORMAN (1999). *Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
13. CHRISTIANS, CLIFFORD G.; GLASSER, THEODORE L.; MCQUAIL, DENIS; NORDENSTRENG, KAARLE; WHITE, ROBERT A. (2009). *Normative Theories of the Media: Journalism in Democratic Societies*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
14. COTTLE, SIMON (2005). In defence of 'thick journalism'; or how television journalism can be good for us. In S. Allan (ed.). *Journalism: Critical Issues* (ed.). Berkshire: Open University Press, p. 109–124.
15. CRITCHER, CHAS (2003). *Moral Panics and the Media*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
16. COHEN, STANLEY (2002). *Folk Devils and Media Panics: The Creation of Mods and Rockers* (3rd ed.). London and New York: Routledge.
17. COMAN, IOANA; GROSS, PETER (2012). Uncommonly Common or Truly Exceptional? An Alternative to the Political System-Based Explanation of the Romanian Mass Media. *The International Journal of Press/Politics*, 17(4): p. 457–479.
18. COX, ROBERT (2006). *Environmental Communication and the Public Sphere*. London: Sage.
19. DOWNEY, JOHN; MIHELJ, SABINA (eds.). (2012). *Central and Eastern European Media in Comparative Perspective: Politics, Economy and Culture*. Surrey: Ashgate.

20. FAIRCLOUGH, NORMAN (1995). *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
21. FAIRCLOUGH, NORMAN (2003). *Analyzing Discourse: textual analysis for social research*. London and New York: Routledge.
22. HALLIN, DANIEL C.; MANCINI, PAOLO (2004). *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics* (Communication, Society and Politics). Cambridge: Cambridge University Press.
23. HALLIN, DANIEL C.; MANCINI, PAOLO (eds.). (2012). *Comparing Media Systems Beyond the Western World* (Communication, Society and Politics). Cambridge: Cambridge University Press.
24. JAKUBOWICZ, KAROL (2012). Post-communist Political Systems and Media Freedom and Independence. In John Downey and Sabina Mihelj (eds.). *Central and Eastern European Media in Comparative Perspective: Politics, Economy and Culture*. Surrey: Ashgate, p. 15–40.
25. KRAUSE, SHARON R. (2008). *Civil Passions: Moral Sentiment and Democratic Deliberation*. Princeton: Princeton University Press.
26. LAZĂR, MIRELA (2008). *Noua televiziune și jurnalismul de spectacol*. Iași: Editura Polirom.
27. MCNAIR, BRIAN (2000). *Journalism and Democracy: An Evaluation of the Political Public Sphere*. London and New York: Routledge.
28. MCQUAIL, DENIS (2010). *McQuail's Mass Communication Theory* (6th ed.). London: Sage.
29. NERONE, JOHN C. (2002). Social Responsibility Theory. In Denis McQuail (ed.). *McQuail's Reader in Mass Communication Theory*. London: Sage, p. 185–192.
30. NUSSBAUM, MARTHA C. (2013). *Political Emotions: Why Love Matters for Justice*. Cambridge, Massachusetts, London, England: The Belknap Press of Harvard University Press.
31. PERPELEA, NICOLAE (2008). *Imagini ale sociologiei contemporane: idei, concepte, metodologie*. București: Ars Docendi.
32. RICE, RONALD E.; ATKIN, CHARLES K. (eds.) (2001). *Public Communication Campaigns* (3rd ed.). Thousand Oaks: Sage.
33. RICHARDSON, JOHN E. (2007). *Analysing newspapers: an approach from critical discourse analysis*. London: Palgrave.
34. PAISLEY, WILLIAM J. (2001). Public Communication Campaigns: The American Experience. In Ronald E. Rice and Charles K. Atkin (eds.). *Public Communication Campaigns* (3rd ed.). Thousand Oaks: Sage, p. 3–21.
35. TEMPLE, MICHAEL (2005). Carry On Campaigning: The Case for 'Dumbing Down' in the Fight against Local Electoral Apathy. *Local Government Studies*, 31(4): p. 415–431.
36. TVR NEWS ONLINE. (2014, May 4). Legea voluntariatului se schimbă și datorită campaniei Știrilor TVR, Ajută România! STIRI.TVR.RO. Retrieved 19 March, 2015, from http://stiri.tvr.ro/legea-voluntariatului-se-schimba-si-datorita-campaniei-stirilor-tvr-ajuta-romania_44122.html
37. DESPRE TVR (n.d.) Retrieved 25 January 2015, from <http://www.tvr.ro/despre-tvr.html#view>
38. VASILE, ANDREEA (n. d.) Prin campaniile sale sociale, Pro TV a spus NU indiferenței din societatea românească. *Superlativele VIP: Oamenii schimbării!* Retrieved 5 February 2015, from <http://superlative.revistavip.net/2010/09/13/prin-campaniile-sale-sociale-pro-tv-a-spus-nu-indiferentei-din-societatea-romaneasca/>
39. WALLACK, LAWRENCE; DORFMAN, LORI (2001). Putting Policy into Health Communication: The Role of Media Advocacy. In Ronald E. Rice and Charles K. Atkin (eds.). *Public Communication Campaigns* (3rd ed.). Thousand Oaks: Sage, p. 389–401.
40. WARD, STEPHEN J. A. (2011). *Ethics and the Media: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

POVEȘTILE DE DINCOLO DE STATISTICI:
DESPRE COMPETENȚELE DIGITALE ALE COPIILOR
ȘI ADOLESCENȚILOR DIN ROMÂNIA

GYÖNGYVÉR TÖKÉS*
ANCA VELICU**

ABSTRACT

**THE STORY BEHIND THE STATISTICS: ON THE DIGITAL
COMPETENCES OF ROMANIAN YOUTH**

After a critical review of the „digital competences” concept (Lankshear, Knobel, 2008), and the argumentation of the importance of studying them in the context of the second level digital divide (Hargittai, 2001), in our study we aimed to analyze the digital competences of Romanian children and adolescents (9–16) as they emerged from the qualitative data of the EU Kids Online project (Smahel, Wright, 2014). Following the theoretical framework of the EU Kids Online project, we assessed the digital competences of Romanian Youth at three levels: as **1.** the range of online activities, **2.** the attitudes towards the internet and **3.** the self-efficacy perception (Sonck *et al.*, 2012).

The results of our study confirm in broad lines the statistical evidences of the EU Kids Online survey (Sonck *et al.*, 2011), also offering a contextual and in depth understanding of the phenomenon by showing that the passage from the repetitive and passive consumption of the internet to the more creative activities – which top the „ladder of opportunities” (Livingstone, Haddon, 2009) – requires parental and/or school active mediation (Velicu, Barbovschi, further-coming). It is obvious, that in default of useful advisement, Romanian youth generally acquires their digital competences on their own, by trial and error processes.

Keywords: digital competences, online activities, attitudes towards the internet, *EU Kids Online*, Romanian Youth.

* Universitatea Sapientia, str. Matei Corvin nr. 4, Cluj-Napoca, cod 400112, e-mail: gyongyvert@ms.sapientia.ro.

** Institutul de Sociologie al Academiei Române, Calea 13 Septembrie nr. 13, etajul 4, sector 5, București, România, Cod 050711; e-mail: anca.velicu@gmail.com.

1. INTRODUCERE

În actuala societate informațională, copiii și adolescenții¹ cresc într-o ambianță saturată mediatic, prezența computerelor, a internetului și a altor tehnologii digitale în locuințe fiind uzuală, comunicarea mediată devenind astfel parte a activităților zilnice (Livingstone, 2002). Tinerii dezvoltă stiluri de viață diferite de cele ale părinților, cu obiceiuri specifice privind utilizarea mass-media și a noilor tehnologii ale informării și comunicării (TIC), fiind de multe ori mai eficienți în folosirea lor decât adulții.

În același timp cercetătorii atrag atenția asupra decalajelor digitale de ordin secund existente între copii și adolescenți, fie ei români sau din alte țări europene (Buckingham, 2006; Neuman & Celano, 2006; Tőkés, 2014). Dacă într-o prima fază aceste inegalități au fost gândite în termeni de acces la respectiva tehnologie, în faza a doua, odată cu multiplicarea tehnologiilor și ameliorarea accesului, accentul a fost mutat pe inegalități în termeni de competențe (Hargittai, 2001; Helsper & Galacz, 2009). Buckingham (2008) apreciază că utilizarea noilor tehnologii media de către tineri nu mai ține de domeniul accesului, ci mai mult de cel al practicilor sociale și culturale, deoarece media digitală oferă noi forme de mediere și reprezentare a lumii, respectiv canale alternative pentru comunicare și interacțiune.

Analizele transnaționale (e.g., anchetele *EU Kids Online*, prescurtate EUKO pe parcursul acestui articol, care au avut loc în 2010 – faza de culegere a datelor prin chestionar – și în 2013 – faza culegerii datelor calitative prin focus-grupuri și interviuri) arată că diferențele la nivelul competențelor digitale în rândul tinerilor se datorează în mare parte caracteristicilor individuale ale acestora și mai puțin particularităților naționale, existând corelații semnificative între nivelul competențelor digitale, *pattern*-ul de utilizare a internetului și încrederea în competențele *online* deținute (Sonck *et al.*, 2012, 87).

În studiul de față urmărim nivelul competențelor digitale ale copiilor și adolescenților români, respectiv percepția lor despre acestea (*i.e.* gradul de încredere în competențele proprii), atât la nivel discursiv, cât și prin analiza practicilor de participare în spațiul *online*. Miza studierii problemei este să descoperim universul acelor cunoștințe și competențe privind media digitală care asigură tinerilor români statutul de literați digitali (Buckingham, 2008) și, ca urmare, capacitatea de a utiliza critic și eficient media digitală.

¹ În continuare, când ne referim atât la copii (9–12 ani) cât și la adolescenți (13–16 ani), cumulăm aceste categorii și îi numim „tineri”.

2. NATIV DIGITAL: CONCEPT, REALITATE SAU MIT?

O idee larg răspândită în societate, susținută uneori și de cercetători, este cea a existenței unui decalaj digital intergenerațional care îi face pe tinerii născuți în epoca internetului să fie „nativi digitali”, fapt tradus printr-o cunoaștere spontană a utilizării tehnologiei digitale, în vreme ce generațiile anterioare, care ar fi „imigrante din punct de vedere digital”, întâmpină dificultăți în stăpânirea acestor tehnologii (Prensky, 2001). Ideea diferenței dintre generații este o noțiune veche și mereu actuală, ea reflectând în mare parte temerile adulților privind ritmul accelerat al schimbărilor sociale și culturale provocate și de inovația tehnologică, schimbări cu care ei nu pot ține pasul întotdeauna. Însăși această idee este însă pusă sub semnul întrebării, Buckingham (2006) arătând că accelerarea ritmului schimbărilor socio-culturale duce la o îmbinare a granițelor dintre generații, devenind astfel superfluu să vorbești despre „generații” și „diferențe generaționale”.

În fapt, cercetările arată că nu există evidențe care să susțină decalajul generațional și că, deși tinerii pot deprinde repede să folosească tehnologiile comunicării (spre exemplu, mesageria instant sau *site*-urile de rețele sociale), aceștia întâmpină dificultăți în folosirea tehnologiilor digitale de tip creativ, ca de exemplu editarea de pagini web, editarea de imagini, muzică sau video etc. (Buckingham, 2006; Burn & Durran, 2007; Fieldhouse & Nicholas, 2008; Livingstone *et al.*, 2012; Tőkés, 2014).

Mai mult, nu se poate vorbi despre o repartiție uniformă a competențelor digitale nici printre tineri (Hague & Payton, 2011), existând intragenerațional un decalaj de participare (*participation gap*, Jenkins *et al.*, 2009). Arătând că, dincolo de vârstă sau generație, există o mulțime de factori care determină competențele digitale (genul, nivelul de educație, accesul la internet și gradul de folosire a acestuia), unii autori vorbesc despre un întreg „spectru al competențelor digitale” imposibil de redus dihotomic (Loos *et al.*, 2012).

Definind „nativitatea digitală” ca posibilitatea de a accesa o multitudine de tehnologii și încrederea în folosirea lor, corelate cu posibilitatea folosirii concomitente a tehnologiilor pentru diferite scopuri (*multitasking*) și utilizarea internetului ca prim mijloc de căutare a informațiilor, în special în context de educare și operând câteva distincții între „a face” și „a fi” pe internet și între *web 1.0* și *web 2.0*, Helsper și Eynon (2009) argumentează împotriva dihotomiei *digital nativ* versus *digital imigrant*, arătând că diversitatea activităților pe internet, experiența de utilizare, percepția asupra competențelor proprii, precum și educația sunt indicatori mai buni ai „nativității digitale” decât vârsta. Mai mult, această dihotomie bazată strict pe criteriul vârstei nu doar că este neproductivă, ci poate fi chiar dăunătoare în context educațional, de exemplu, prin faptul că **1.** profesorii pot asuma o cunoaștere egală din partea copiilor a utilizării internetului și pot da sarcini peste nivelul real de competență al unora dintre ei sau **2.** profesorii (și adulții în general) se autoetichetează ca mai puțin competenți digital în relație cu

copiii și nu le oferă acestora suportul necesar, deși, în fapt, „ar putea vorbi aceeași limbă dacă ar vrea” (Helsper & Eynon, 2009).

3. DESPRE CONCEPTUL DE „COMPETENȚE DIGITALE” (*DIGITAL LITERACIES*)

Dar ce sunt, până la urmă aceste „competențe digitale” pe care unii și le asumă, deși se pare că nu le au (sau nu în măsura în care și le asumă), iar alții și le neagă, deși se pare că, la fel ca Monsieur Jourdain, le utilizează fără să o știe?

Traducerea conceptului de *digital literacies* prin „competențe digitale” (în română dar și în alte limbi) îl plasează din start sub semnul unei instrumentalități de care conceptul în engleză este ferit prin contagiunea cu sfera semantică a lui *literacy*. Aceasta, făcând referire la media tipărită, aduce automat în discuție modul în care se petrece interacțiunea cu media în triada producător-text-audiență (Burn & Durran, 2007). Dar, așa cum arată unii autori (Burn & Durran, 2007; Lankshear & Knobel, 2008), această abordare funcționalistă este reducăționistă, marea provocare fiind de a înțelege *digital literacy* dincolo de o listă de abilități – care niciodată nu va putea fi exhaustivă și întotdeauna va fi depășită de tehnologie – ca fiind capacitatea de a utiliza media digitală într-un context socio-cultural dat.

Livingstone (2004, p. 12) consideră că termenul *literacy* se aplică întregii media și se referă la înțelegerea și interpretarea tuturor textelor, imaginilor și materialelor video, oricare ar fi nivelul de complexitate al acestora și oricare ar fi canalul prin care aceste materiale sunt difuzate (print, canale electronice sau digitale). În același timp, Livingstone atrage atenția că a vorbi de *literacy* implică înțelegerea relației între trei procese care sunt condiționate cultural și istoric. Este vorba de relația dintre 1. procesul de reprezentare simbolică a cunoștințelor, a culturii și a valorilor, 2. distribuția competențelor și a abilităților interpretative în rândul populației (stratificate) și 3. utilizarea instituțională și ideologică a competențelor în vederea susținerii controlului social. Aplicând acest înțeles conceptual al *literacy* asupra mediei digitale, asistăm la apariția unor noi întrebări, rămase încă fără răspuns. Astfel, pentru început, este greu să definim procesele de reprezentare simbolică atunci când este neclară aria de cuprindere a mediei digitale. De asemenea, competențele și abilitățile nu se dezvoltă independent, ci sunt legate de tehnologie și de caracteristicile mediatice, fiind rezultatul interacțiunilor dintre utilizator și media în cauză. Al treilea proces, cel al utilizării instituționale a competențelor digitale, provoacă de asemenea controverse: cei optimiști văd în prezența competențelor digitale calea democratizării și împuternicirii oamenilor, în timp ce pesimiștii văd în același proces o altă sursă a inegalității socio-culturale.

În continuare vom prezenta acele abilități care sunt cel mai adesea atribuite termenului *digital literacy*.

3.1. ABILITĂȚI TEHNICE

Plasându-se în paradigmă funcționalistă, Martin oferă (2005) o definiție suficient de largă pentru *digital literacy*, care ar fi „abilitatea de a te descurca cu succes în interacțiunea spontană cu infrastructura electronică sau instrumente specifice lumii în secolul XXI”. Alte definiții funcționaliste ale termenului specifică în plus anumite deprinderi tehnice de bază care ar fi necesare întreprinderii anumitor operațiuni în mediul electronic (Buckingham, 2008).

3.2. ABILITĂȚI INFORMAȚIONALE

La aceste abilități tehnice *sine qua non* de care vorbește Martin (2005), Fieldhouse și Nicholas (2008, p. 50) adaugă cerința de a fi *information savvy* sau *information literate*, care desemnează capacitatea de a identifica dacă și când o informație este necesară, de a o localiza și de a o utiliza eficient. Această cerință de a discerne între informații, de a le analiza critic pertinența și mai ales de a ști să le cauți apare ca fiind o latură esențială a *digital literacy* la mai mulți autori. Paul Glistner vorbește de pseudocăutările de informație care au loc *via* Google; deși larg răspândite, aceste căutări, care se limitează la introducerea unui termen cheie și obținerea a 30 000 informații, dovedesc de fapt o lipsă de competențe digitale, având o eficiență scăzută (Pool, 1997).

Buckingham (2008) semnalează că majoritatea discuțiilor despre competențele digitale sunt preocupate de manipularea informației și neglijează latura culturală a utilizării internetului. Chiar dacă mulți autori atrag atenția asupra importanței capacității de evaluare a informației, ei totuși tind să considere competențele digitale un *know-how* tehnic relativ ușor de acumulat. Puțini sunt cei care recunosc latura simbolică și persuasivă a mediei digitale, ceea ce depășește mult aspectul de conținut informațional.

3.3. ABILITĂȚI COGNITIVE/ALTE COMPETENȚE NECESARE

Astfel, alături de competențele tehnice și informaționale, un alt aspect adus în discuție se referă la procesele cognitive care apar atunci când este utilizată informația electronică. *Digital literacy* este, în viziunea lui Glistner din cartea cu același titlu, „abilitatea de a înțelege și utiliza informații în multiple formate, dintr-o multitudine de surse atunci când sunt prezentate *via* computer” (Glistner, 1997, p. 33). Punând accentul nu doar pe căutarea de informație, ci și pe utilizarea ei și pledând pentru importanța mai mare a abilităților de discriminare la nivelul procesării cognitive a informației în defavoarea abilităților tehnice, Glistner operaționalizează conceptul de *digital literacy* pe patru dimensiuni: **1.** asamblarea informației; **2.** căutarea pe internet; **3.** navigarea de tip hipertext și **4.** evaluarea conținutului (*idem*). Am putea spune că viziunea lui Glistner este o transpunere în

mediul digital a conceptului de *critical media literacy* (Buckingham, 2003; Alvermann & Hagood, 2000). Atât în viziunea lui Martin, cât și în cea a lui Glister, *digital literacy* ține mai degrabă de abilități generale, de viață, nefiind neapărat asociată cu educația formală (Bawden, 2008).

3.4. DIGITAL LITERACY CA PRACTICĂ SOCIALĂ

Dincolo de deschiderea pe care celebra formulă a lui Glister – „a stăpâni idei și nu taste” – a introdus-o, un alt aspect de care s-a ținut seama în definirea *digital literacy* este dimensiunea socio-culturală implicată. Astfel, mai mulți autori arată că *literacy* nu se reduce la a ști să scrii și să citești, ci presupune adecvarea la medium, adică a înțelege informații în orice formă ar fi ele prezentate, altfel spus, a ține cont de triada medium-informație-audiență (Lanham, 1995, *apud* Lankshear & Knobel, 2008).

A vorbi despre *literacy* în sine este greșit; având de-a face cu „citirea”, de fiecare dată ea va fi exercitată ca practică socială, care implică un text concret cu determinări concrete, care impune un tip anume de lectură pentru a ajunge la scopul final, anume înțelegerea critică a „textului” (Gee *et al.*, 1996, *apud* Lankshear & Knobel, 2008).

În opinia lui Powell (2007) *literacy* reprezintă un set de practici sociale, care capătă relevanță în contextul cultural în care se manifestă. Aceste practici nu sunt statice, ci dinamice și în continuă dezvoltare; ele se acumulează pe parcursul utilizării tehnologiei, întemeindu-se pe cunoștințele și capacitățile deja existente. Diferențele între utilizatori apar mai ales la nivelul acestor practici, deoarece tehnologia este doar un mijloc care va fi exploatat în viața de zi cu zi în funcție de competențe, obișnuințe, valori culturale și convingeri prealabile.

Într-o definiție exhaustivă a competențelor digitale, Martin arată că acestea sunt „conștientizarea, atitudinile și abilitatea indivizilor de a utiliza în mod corespunzător instrumentele și facilitățile digitale în vederea identificării, accesării, gestionării, integrării, evaluării, analizării și sintetizării resurselor digitale, construirii de cunoștințe noi, respectiv exprimării cu ajutorul mediei, și a comunica cu ceilalți în contexte cotidiene, în vederea întreprinderii unor interacțiuni sociale constructive și reflectării asupra acestor procese” (Martin, 2008, 167).

Astfel, așa cum se poate vedea din definiția dată de Martin (2008), a fi competent din punct de vedere digital înseamnă a avea abilitatea de a desfășura cu succes acțiuni digitale în viața cotidiană, fie că este vorba de practicarea profesiei, petrecerea timpului liber sau orice alte activități. Ca urmare, nivelul concret al competențelor digitale variază pe de o parte în funcție de situația de viață în care mediile digitale sunt folosite și, pe de altă parte, poate fi considerat într-o schimbare continuă, date fiind evoluția tehnologiei dar și etapele de dezvoltare personală ale utilizatorului. Competența digitală presupune dobândirea și aplicarea cunoștințelor, tehnicilor, atitudinilor și calităților personale, respectiv include

abilitatea de a planifica, executa și evalua acțiuni digitale pentru a rezolva sarcinile vieții. De asemenea, *utilizatorul digital literat* este conștient de această calitate și reflectează asupra dezvoltării propriului nivel de competență digitală.

4. MĂSURAREA COMPETENȚELOR DIGITALE

Bawden (2008) atrage atenția că vom înțelege mai bine „competențele digitale” dacă distingem între conceptualizare și operaționalizare. Până acum am pus accentul pe conceptualizarea termenului. Operaționalizarea se face în general printr-o listă de itemi care măsoară diferite lucruri (înțelegerea componentelor și funcționării PC-ului, utilizarea de aplicații și capacitatea de navigare *online* etc.) și este, de obicei, utilizată în măsurarea nivelului de competențe digitale în vederea elaborării de politici publice stimulative. Or, o neînțelegere a acestei distincții sau, mai mult, o reducere a competențelor digitale la o listă de abilități tehnice nu face decât să adâncească decalajul digital de ordin secund (Neuman & Celano, 2006; Gee, 2007).

Cadrul conceptual delimitează deci acele aspecte esențiale ale competenței digitale care se impun dezbaterii. În vederea măsurării însă, avem nevoie de descompunerea și operaționalizarea conceptului, care este o problemă la fel de dificilă ca și definirea termenului.

Bowden (2008) consideră competența digitală un concept cadru care integrează patru componente esențiale. Prima componentă este setul competențelor clasice, respectiv cele tehnice (*e.g.*, a înțelege componentele unui calculator, a ști butonul pornit/oprit). A doua componentă ține de lumea informațiilor și a cunoștințelor despre lumea digitală în genere, cunoștințe *sine qua non* pentru un utilizator competent (*e.g.*, gândirea binară, cum se navighează, cum arată un meniu etc.). A treia componentă însumează competențele esențiale, cum ar fi citirea și înțelegerea textelor digitale și non-digitale, crearea de conținuturi, evaluarea informațiilor, competențe informaționale și competențe media (înțelegerea amprentei pe care mediumul în sine o dă în cadrul mesajului; cum anume cadrulul poate influența mesajul etc.). A patra componentă este setul de atitudini și perspectivele utilizatorilor, care leagă competențele digitale de restul competențelor și permit utilizatorului literat să se folosească în propriul avantaj de aceste competențe (Bowden, 2008, p. 29).

Dacă la debutul termenului în literatura de specialitate înțelesul lui era vag, în prezent sunt numeroase studii (Media Literacy, 2007; EAVI, 2009, p. 117) care au operaționalizat riguros conceptul. Considerând competența digitală ca o formă a competenței media și pornind de la operaționalizarea conceptului de *critical media literacy*, putem identifica trei dimensiuni de bază ale competenței digitale (Bowden, 2008; Scheibe & Rogow, 2012, p. 25; EAVI, 2009, p. 34):

1. competența tehnică: reprezintă abilitatea de a utiliza tehnologiile digitale în general. Odată cu generalizarea internetului și cu convergerea TIC spre *online*, aceste competențe tehnice devin din ce în ce mai complexe, ele rămânând cu toate acestea doar baza, necesară dar nu și suficientă, pentru accesarea cu succes a acestor tehnologii.

2. competența cognitivă: reprezintă abilitatea de a înțelege în mod critic mesajele digitale. Pentru înțelegerea critică a acestora este nevoie de gândire critică și autonomie în decodarea, evaluarea și interpretarea lor. Gândirea critică presupune ridicarea conștientă a întrebărilor critice privind conținutul prelucrat, precum și abilitatea de-a răspunde la aceste întrebări. În cazul gândirii critice se manifestă o atitudine curioasă, sănătos sceptică, privind mesajele *online*. Deoarece mesajele *online* sunt multimedia, decodarea acestor mesaje presupune în același timp abilități de decodare a textului, a imaginii, a sunetului și a conținutului audiovizual.

3. competența socială: reprezintă abilitatea de a interacționa prin comunicare și participare în spațiul *online*. Tot de competențele sociale ține și crearea de conținuturi (formale și informale) *online*, prin care se realizează interacțiunea, care include și prezentarea de sine, construirea de identități și comunități *online*. Interactivitatea este specifică internetului 2.0, ca urmare, competențele sociale – contactarea altor persoane, crearea de relații și rețele sociale, crearea de identități și comunități *online*, crearea de conținuturi proprii – sunt esențiale în cadrul competențelor digitale.

Ca o a patra componentă specifică competenței digitale, cercetătorii enumeră atitudinile și perspectivele personale. Conform acestei idei, competența digitală înseamnă mai mult decât o serie de abilități și se referă și la un anumit mod de gândire, la prezența unor atitudini și convingeri privind funcționarea și conținutul spațiului *online* (Bawden, 2008, p. 18). Astfel, competențele digitale devin valoroase doar dacă sunt fundamentate într-un context social și cultural, fiind un element nou care îmbogățește capitalul cultural al posesorului (Bawden, 2008, p. 30).

5. CONTEXTUL ROMÂNESC

5.1. POLITICI ȘI TEHNOLOGII

În ultimii ani România a intrat, urmând în bună măsură politicile europene, într-o epocă a digitalizării școlii. Legea Educației vorbește despre competențele digitale pe care tinerii trebuie să le capete în timpul școlii în cadrul orelor de TIC (din păcate, nu este privilegiată o abordare transversală a predării mediei în școală, așa cum o arată Vos, 2013), despre obligativitatea creării unei platforme educaționale și a unei biblioteci digitale (Legea Educației Naționale, nr. 1/2011). De asemenea, diferite programe guvernamentale au făcut ca școlile să fie, în mare

măsură sau în totalitate, conform unor declarații mai optimiste, conectate la internet și dotate cu calculatoare (vezi și raportul SchoolNet, 2013). De asemenea, diferite întreprinderi (Intel sau Microsoft) sau ONG-uri (ActiveWatch sau „Salvați Copiii”) au dezvoltat și acreditat cursuri de formare profesională pentru profesori, cursuri care vizau creșterea competențelor digitale ale acestora.

În ceea ce privește nivelul competențelor digitale ale copiilor și adolescenților români, cunoștințele sunt mai accesibile. În 2010 și în 2013 a avut loc faza a doua și a treia a cercetării transnaționale *EU Kids Online*, faze care s-au desfășurat în mai multe țări europene, printre care și în România. Scopul proiectului a fost îmbogățirea cunoștințelor despre oportunitățile și riscurile pe care copiii europeni (9–16 ani) le întâlnesc *online*. Astfel, între 2009–2011 s-a realizat în 25 de țări o anchetă amplă cu copii și părinții acestora, cu scopul de a obține date despre utilizarea internetului, riscurile întâlnite și tehnicile de mediere folosite. În următoarea fază (2011–2014) s-a realizat, în cadrul aceluiași proiect, o anchetă calitativă în care au fost explorate înțelesurile de risc *online* pentru copii. Ancheta calitativă a fost realizată doar în 9 țări europene și în Australia (pentru amănunte metodologice și raportul pentru cele nouă țări europene, vezi Smahel & Wright, 2014).

În continuare vom prezenta succint datele cantitative obținute în rândul copiilor români în faza a doua a cercetării internaționale *EU Kids Online*, iar apoi vom analiza mai amply datele calitative obținute în faza a treia a proiectului.

5.2. COMPETENȚELE DIGITALE ALE TINERILOR ROMÂNI ÎN OGILINDA DATELOR CANTITATIVE

Având în vedere toată complexitatea problemei, în cadrul proiectului *EU Kids Online* măsurarea competențelor digitale ale copiilor s-a făcut în trei pași: **1.** printr-o abordare explicită care presupune măsurarea prin autoraportare a unor abilități digitale (în număr de 8, specifice atât siguranței pe internet, cât și abilității de navigare și evaluare critică a conținutului – *critical media literacy*); **2.** printr-o abordare implicită care viza analiza diversității activităților *online* (17 activități) și **3.** printr-o abordare holistică, care viza autoevaluarea privind competențele avute (Livingstone *et al.*, 2012; Sonck *et al.*, 2011).

Deși raportate în logica cercetării cantitative pentru o primă plasare în context, merită să amintim rezultatele obținute. Astfel, pe o scală de la 1 la 10, pentru primul indicator media europeană a fost 5,19 (iar pentru România 4,26), pentru al doilea indicator media europeană a fost 4,67 (în timp ce în România a fost 4,69), iar pentru al treilea România a obținut 5,96, în timp ce la nivel european scorul a fost 6,35. Factorii discriminanți par să fie vârsta, genul și educația părinților, după cum putem urmări în tabelul de mai jos (Livingstone *et al.*, 2012; Sonck *et al.*, 2011).

Tabelul nr. 1

Diferențele în competențele *online* ale copiilor europeni (2010)

	Competențe <i>online</i> specifice (0–10)	Diversitatea activităților <i>online</i> (0–10)	Încrederea în competențele <i>online</i> (0–10)
Media europeană	5,19	4,67	6,35
Media românească	4,26	4,69	5,96
Gen*			
Masculin	5,37	4,87	6,62
Feminin	5,02	4,48	6,08
Vârsta*			
11–12	3,52	3,80	5,32
13–14	5,41	4,79	6,43
15–16	6,55	5,37	7,24
Educația părinților*			
General	4,11	4,00	6,06
Liceal	4,94	4,69	6,45
Postliceal	5,36	4,74	6,41
Universitar	5,91	4,98	6,36

Sursa: Sonck *et al.*, 2011, p. 91.

(*Segmentările pentru gen, vârstă și educația părinților se referă la media europeană)

Dincolo de rezultatele factuale obținute, o discuție asupra metodologiei folosite în măsurare arată că cea mai mare asociere (pozitivă) apare între activități și abilități specifice ($r=0,55$), în timp ce autoaprecierea eficacității este mai slab asociată și cu activitățile desfășurate ($r=0,36$) și cu abilitățile declarate ($r=0,43$) (Sonck *et al.*, 2011).

Faptul că evaluarea holistică a încrederii în competențele digitale avute nu este cea mai bună măsurătoare a acestora poate avea implicații care depășesc sfera academicului și se regăsesc la nivelul politicilor publice. Astfel, deși, așa cum arătam mai sus, autoevaluarea globală a competențelor poate duce la inhibarea adulților în relația cu copiii, la oferirea unei false încrederi copiilor și la o percepție nivelată asupra competențelor acestora, neconformă cu realitatea, care este mult mai diversă (Helsper & Eynon, 2009), această metodă a fost folosită la ultimul raport la nivel european privind TIC în școli (SchoolNet, 2013).

Mai mult decât atât, implicațiile la nivel de politici publice ale considerentelor legate de metodologia măsurării sunt, așa cum arătam și mai sus, profunde în context școlar și educațional. Totuși, datele arată necesitatea educării formale (în context școlar) pentru dobândirea acestor competențe, dat fiind că, deși ele apar în timp (prin modalitatea încercare-eroare sau *peer-to-peer learning*), totuși, deoarece vârsta accesării internetului e în continuă scădere (Mascheroni & Olafsson, 2014), este preferabil ca acești copii din ce în ce mai mici să fie educați în *online* încă de la primii pași (Sonck *et al.*, 2011).

Analizând datele empirice din proiectul *EU Kids Online II* (2010), găsim verificată ipoteza celor pesimiști, care atrag atenția asupra inegalităților digitale existente între copii și adolescenți, fie ei români sau din alte țări europene. S-a arătat că există relații pozitive strânse între nivelul competențelor *online* specifice, activitățile *online* efectuate și încrederea în abilitățile *online* proprii. Cei cu un nivel mai ridicat al competențelor digitale specifice desfășoară mai multe activități *online* și au încredere mai mare în abilitățile *online* proprii (Sonck *et al.*, 2012, 87).

Copiii europeni efectuează în general 7,2 activități *online* (din totalul de 17), ceea ce arată popularitatea acestor activități. Sunt mai răspândite activitățile de informare, comunicare și de divertisment și mai reduse activitățile de participare (Sonck *et al.* 2011, 2). Conceptual, competențele *online* specifice pot fi împărțite în abilități tehnice sau instrumentale, cognitive sau informaționale și sociale. Copiii europeni au în medie 4,2 abilități *online* (din totalul de 8), care se referă mai ales la operarea TIC și administrarea informației. În ceea ce privește perceperea abilităților *online* proprii, doar o treime din copiii europeni consideră că știu mult mai mult despre internet decât părinții lor și tot o treime consideră că știu foarte mult despre internet.

Activitățile *online* cel mai des întreprinse de adolescenții români sunt cele legate de consumul de conținut, cel mai frecvent ei căutând informații pentru rezolvarea temelor de casă. Alt motiv evident pentru care adolescenții recurg la utilizarea internetului este distracția și petrecerea timpului liber sau chiar evadarea din viața de zi cu zi. Astfel, ei se uită la videoclipuri, joacă jocuri video (dar mai mult împotriva calculatorului și nu în rețea cu alți jucători), comunică folosind diferite aplicații și platforme *online* etc. Dacă tinerii români depășesc media europeană în ceea ce privește practicarea activităților *online* distractive, sunt în schimb în josul acestei medii în utilizarea internetului pentru dezvoltarea cunoștințelor generale sau pentru dezvoltarea carierei. Pentru ei internetul oferă noi modalități și ocazii de divertisment, fără a atrage cheltuieli materiale – descarcă mai multă muzică și filme, joacă mai multe jocuri cu calculatorul sau *online* cu alte persoane, dar, în același timp, ei rămân în urmă cu aplicările creative, participative, generatoare de conținut (Tőkés, 2014, 64).

În privința nivelului competențelor digitale la nivel european, se poate observa avantajul băieților și al celor mai în vârstă, precum și al celor care provin din familii cu status socio-economic (SSE) mai ridicat. În cazul percepției abilităților *online* proprii, copiii cu SSE mai scăzut se pronunță mai favorabil asupra volumului cunoștințelor lor despre internet comparativ cu cel al părinților.

Copiii români sunt sub media europeană la capitolul nivelul competențelor digitale specifice și numărul activităților *online*, precum și încrederea lor în abilitățile *online* proprii. În continuare vom căuta răspuns la această situație, evaluând modul de percepere subiectivă a competențelor *online* proprii.

5.3. COMPETENȚELE DIGITALE ALE TINERILOR ROMÂNI ÎN OGILINDA DATELOR CALITATIVE

În vara anului 2013 s-a desfășurat a treia etapă a proiectului *EU Kids Online*, în cadrul căreia s-au cules date empirice calitative în 9 state europene (Belgia, Italia, Spania, Grecia, Malta, Portugalia, Marea Britanie, România, Republica Cehă). În fiecare țară s-au realizat câte 6 focus-grupuri (3 cu fete și 3 cu băieți, pe următoarele segmente de vârstă: 9–10 ani, 11–13 ani și 14–16 ani) și 12 interviuri individuale semistructurate.

6. METODOLOGIE

6.1. COLECTAREA DATELOR

În acest studiu ne-am bazat pe datele calitative culese în cadrul proiectului internațional *EU Kids Online III*, referitoare la copiii și adolescenții români. În România s-au cules următoarele date empirice calitative:

Tabelul nr. 2

Colectarea datelor pentru EUKO III pentru eșantionul cercetat în România (2013)

Focus-grupuri (număr participanți)		
Vârsta	Băieți	Fete
9–10 ani	1 (4)	1 (4)
11–13 ani	1 (5)	1 (5)
14–16 ani	1 (6)	1 (5)
Total	3 (15)	3 (14)
Interviuri semistructurate		
Vârsta	Băieți	Fete
9–10 ani	2	1
11–13 ani	1	2
14–16 ani	2	3
Total	5	6

Sursa: *EU Kids Online III*, date culese de grupul de cercetare al României din care, alături de autoarele prezentei lucrări, au mai făcut parte: dr. Monica Barbovschi și dr. Bianca Balea.

6.2. PROBLEMA DE CERCETARE

Chiar dacă studiul *EU Kids Online III* s-a centrat pe perceperea înțelesului de risc *online* de către copii, în discuțiile purtate cu aceștia au apărut frecvent tematici adiacente, precum activitățile *online*, motivațiile și consecințele acestora, locul *online*-ului în viața școlară și familială a copiilor, ce știu să facă în *online* și cum au ajuns la această cunoaștere etc. Studiul de față urmărește această ultim enunțată

problematică, focusându-se asupra autopercepției competenței digitale a copiilor și adolescenților români.

Așa cum arătam mai sus, la nivelul discursului public și nu numai, tânăra generație este considerată a fi în mod nativ competentă digital. Pentru că am dorit să vedem în ce măsură această presupunere își găsește acoperirea în realitate, ne-am oprit asupra următoarele aspecte care au luat uneori forma unor întrebări de cercetare:

1. Ce fac copiii români *online*? Altfel spus, care sunt activitățile lor *online*, cum se raportează la ele, în ce context au loc acestea, care este istoricul acestor activități în viața copiilor? Urmându-l pe Buckingham (2006, 3), care vorbește despre autosocializarea tinerei generații, punând accentul pe *peer learning*, am considerat deosebit de importantă cunoașterea modului în care copiii au început aceste activități și cum anume au evoluat în practica lor.

2. Cât de mult din ceea ce fac copiii români *online* este rodul unei utilizări mimetice și/sau intuitive și cât se datorează unei cunoașteri mai aprofundate a unui limbaj specific sau se exprimă ca judecăți evaluative ale posibilităților oferite de internet?

3. Așa cum arătam și atunci când ne refeream la măsurarea statistică a competențelor digitale (vezi mai sus, Sonck *et al.*, 2011), un aspect important este autoevaluarea competențelor proprii prin raportarea la competențele altor persoane semnificative din viața copilului. Astfel, am explorat și la nivelul discursului liber felul în care copiii evaluează propriile competențe digitale în raport cu cele ale părinților, profesorilor și prietenilor. Ehrlinger *et al.* (2008) arată că lipsa cunoștințelor face imposibilă o apreciere corectă a competențelor și abilităților proprii, ceea ce duce în rândul celor mai puțin competenți la o evaluare optimistă asupra abilităților proprii. Ceea ce ne poate îngrijora este faptul că cei cu abilități modeste nu sunt capabili să realizeze ceea ce le lipsește și nici nu-și dau seama că ar trebui să se dezvolte (Ehrlinger *et al.*, 2008).

4. Pe urmele lui Bawden (2008, p. 24 și p. 30), care arată importanța atitudinii pozitive și a competențelor sociale în folosirea internetului, am căutat să vedem în ce măsură copiii români manifestă alte competențe decât cele tehnice, informaționale și cognitive (*i.e.* sociale), competențe atât de necesare participării cu succes la mediul digital.

5. Nu în ultimul rând, am urmărit și universul social în care internetul este plasat. În viața *offline* copiii interacționează zilnic cu prieteni și frați, părinți și alte rude, profesori și alți adulți, în timp ce în universul lor *online* majoritatea adulților lipsesc (Buckingham, 2006, p. 4; Mesch, 2009). Astfel încât, dacă de obicei copiii urmăresc modelul adulților în viața de zi cu zi, în ceea ce privește universul digital de multe ori ei nu au exemple (pertinente) de urmat (Tökés, 2014).

Pentru a obține răspuns la aceste întrebări, am selectat părțile aferente din focus-grupuri și interviuri semistructurate, apoi am realizat o analiză tematică și am interpretat rezultatele.

7. REZULTATELE CERCETĂRII CALITATIVE

7.1. CE FAC COPIII ONLINE?

Copiii și adolescenții români au la dispoziție mai multe instrumente de pe care pot utiliza internetul și pot fi *online*. În ultimii ani s-au răspândit tabletele și *smartphone*-urile, care dobândesc o utilizare tot mai largă. Laptopurile și-au păstrat însă popularitatea, având unele funcții care le avantajează comparativ cu tableta sau *smartphone*-ul. Cercetarea calitativă *Net Children Go Mobile* (2014) atrage atenția asupra ecologiei media, arătând beneficiul oferit de *smartphone*-uri, cum ar fi faptul că este permanent „la îndemână”, mobilitatea și utilizarea personalizată (Mascheroni & Cuman, 2014, p. 7). Ca imagine de ansamblu, la nivel european s-a constatat o corelație între utilizarea *smartphone*-ului, respectiv a laptopului, și SSE al familiei, „copiii cu SSE mai ridicat utilizând *smartphone*-ul zilnic în mai mare măsură decât cei cu SSE scăzut” (Mascheroni & Cuman, 2014, p. 8).

Așa cum arătam mai sus, analizele cantitative au arătat că nivelul competențelor digitale se corelează pozitiv cu numărul activităților *online* efectuate. De aceea, în acest subcapitol prezentăm activitățile *online* întreprinse de copiii și adolescenții români. Datele calitative confirmă datele cantitative, conform cărora cele mai populare activități *online* în rândul grupului țintă sunt comunicarea și utilizarea rețelelor sociale *online*, distracția și jocurile, respectiv folosirea internetului pentru școală și informare.

7.1.1. COMUNICAREA ȘI UTILIZAREA PAGINILOR DE SOCIALIZARE; UNDE? PLATFORMA FOLOSITĂ

Între copiii și adolescenții români este foarte populară utilizarea *Facebook*-ului, aceasta fiind valabilă chiar și pentru copiii care nu au atins vârsta limită de 13 ani. În 2013 78% dintre copiii români foloseau *Facebook* (Mascheroni & Cuman, 2014, p. 16), printre care și o treime a copiilor sub 9–12 ani, deci sub limita de vârstă admisă (Tőkés, 2014, p. 96).

Facebook oferă multe moduri de distracție. Copiii și adolescenții, pe lângă faptul că sunt prezenți, ceea ce justifică existența lor în ochii grupurilor de referință, se joacă și comunică intens prin acest canal *online*. „Sunt obsedați... de *Facebook*” spune un băiat de 14 ani. Pe lângă *Facebook*, pentru convorbiri se utilizează și *Skype*, iar cei care joacă *online* folosesc doar rareori *chat*-urile de pe paginile de jocuri.

Unii dintre ei au utilizat la vârste mai mici pentru comunicare *Yahoo Messenger*, în timp migrând însă pe alte platforme de comunicare; astfel, chiar și în momentul culegerii datelor, unii adolescenți aveau conturi de *Yahoo Messenger*, dar multe dintre ele erau abandonate, lăsate în „adormire”, ei nefolosindu-le sau folosindu-le foarte rar. Acest mod de trecere de la o platformă de comunicare

online la alta, care apare la tineri, a mai fost documentat în alte cercetări, termenul folosit atunci fiind cel de „traietorie comunicatională”, care denumea amestecul dintre dezvoltarea personală a copilului și evoluția tehnologică (Velicu, 2009). Datele EUKO arată astfel că, la vârstele fragede (9–10 ani), pe *Yahoo Messenger* copiii aveau puține contacte, între care membrii familiei și rudele, cărora încep să li se adauge mai târziu (11–12 ani) prieteni și chiar necunoscuți. Cei care comunică intens *online* folosesc *Facebook*, unde au mai multe contacte decât pe *Yahoo Messenger*. Trecerea de pe *Yahoo Messenger* pe *Facebook* este însoțită uneori de negocierea cu părinții, deoarece unii părinți nu permit necondiționat crearea unui cont în *Facebook*. Cei mai mulți copii folosesc date false pentru crearea contului, cel puțin în ceea ce privește vârsta lor, fie pentru că nu au încă vârsta limită să înființeze în mod legal un cont, fie pentru că nu știu care este acea vârstă (13 ani) și, chiar dacă o au, declară preventiv o vârstă mai mare de 18 ani pentru a fi siguri că li se permite accesul. Pe *Facebook* constituirea rețelei este rapidă și umflată până la limita gestionabilului.

7.1.1.1. Cu cine? prieteni în rețele sociale

În prima etapă copiii intră în contact cu colegii de clasă și prietenii din viața reală (*offline*), însă în rândul copiilor români este destul de acceptabilă (18% dintre respondenți în proiectul NCGM) și conectarea cu necunoscuți având aceeași vârstă (Mascheroni & Cuman, 2014; Velicu *et al.*, 2014), de obicei ei acceptând invitația celor din aceeași școală sau a celor cu care își petrec timpul liber după școală.

„Dacă sunt prieteni pe care îi cunosc eu așa, i le accept... am dat cereri de prietenie la copiii care îi cunosc eu...” (băiat, 12 ani, rural).
„Îi accept și pe cei pe care-i cunosc din vedere” (fată, 11 ani).

Printre motivele care stau la baza împrietenirii sau intrării în contact cu cunoscuți sau necunoscuți pe *Facebook*, putem menționa interesul și preocuparea comună. De exemplu, o fată de 15 ani, fan Lala Band, acceptă invitația altor fani sau un băiat de 14 ani spune: *„și mie îmi place să cânt muzică populară, la vioară, știți?... și mai sunt de ăștia, cântăreți pe Facebook, și i-am adăugat acum, recent.”*

Un alt motiv care duce la conectarea *online* este activitatea comună *offline*, cum ar fi frecventarea acelorași cluburi sportive, *hobby*-urile comune sau participarea la aceleași cursuri de limbi străine.

Majoritatea copiilor menționează existența unui prag „de siguranță” și verifică în felul lor identitatea celor cu care se conectează *online*. De exemplu, acceptă cererea de prietenie a celor cu care au deja prieteni comuni: *„Păi mă uit dacă-s prieteni comuni, dacă sunt câțiva... nu să fie unu-doi, să fie mai mulți, le dau accept”* (băiat, 14 ani). Câteodată se conectează cu persoane sugerate de *Facebook*, dacă au suficienți prieteni comuni, și verifică dacă îi „recunosc”.

Mai ales la începutul construcției contului de *Facebook*, tinerii români sunt mai dornici să înființeze o rețea de prieteni cât mai mai numeroasă, acesta fiind și un semn al apartenenței și popularității printre *peers* (Velicu *et al.*, 2014). Astfel, mai ales adolescenții care au trecut prin perioada comunicării prin *Yahoo Messenger* au povestit despre construirea rețelei de prieteni care se desfășura prin schimb de „liste de prieteni” (vezi și Velicu, 2009). După un timp, apare însă selectivitatea în acceptarea cererilor de conectare și chiar ștergerea unor „prieteni” prea lesne acceptați inițial.

De multe ori putem observa lipsa oricăror criterii pe baza cărora copiii români decid să accepte cererea de conectare din partea necunoscuților; alții sunt menționate criterii personale pe care le percep ei a fi „sigure”. De exemplu, pentru un băiat de 14 ani era important ca prietenii pe care și-i face pe *Facebook* să fie români: „dacă văd că-s români le dau, dacă nu, nu. Fix acuma, era ceva arab și i-am dat mai demult accept la cererea de prietenie și a început să mă sune pe *Facebook*. L-am refuzat... pe urmă i-am răspuns... am început să-mi bat joc de el și vorbeam și eu ce știam, așa la întâmplare. (...) La nimereală, cuvinte care nici nu există (râzând)... și după aia m-a înjurat în engleză” (băiat, 14 ani). „Impresia bună” inițială joacă și ea un rol important, contribuind în unele cazuri la a accepta sau a nu accepta un necunoscut în lista de prieteni: „Mi-au trimis ei cerere de confirmare și m-am uitat pe pagina lor... și am văzut că nu prea-s agresivi sau ceva de genu’ și dac-o să am probleme... dar înainte mă uit să văd cine este ... nuu, nu confirm din prima” (băiat, 14 ani).

Întâlnirile online repetate dau senzația cunoașterii reciproce: „nu le-am întâlnit în realitate, dar le cunosc pentru că comunicăm și pe net sau pe *Facebook* mai mult...” (fată, 16 ani).

Copiii la vârste mai mici diferențiază încă și mai vag, separând „copiii răi de copiii buni”, cei răi fiind cei agresivi verbal; un băiat de 10 ani (sub limita de vârstă acceptată de *Facebook*) spunea că „pe cei care înjură ...nu mi i-am adăugat... am auzit de la cei care au... înjura tare mult... și am zis că nu are rost.”

Datele calitative confirmă că majoritatea contactelor din rețeaua de prieteni sunt cunoscuți de vârsta lor din viața offline. Copiii români invită foarte rar în rândul rețelei de prieteni părinții sau profesorii (Tőkés, 2014, p. 92). Rețeaua de prieteni reprezintă spațiul lor social unde se pot manifesta liber.

7.1.1.2. Construcția „persoanei”/identității

Am amintit mai înainte că pentru tânăra generație prezența pe *Facebook* este o formă de afirmare socială. Pe *Facebook* ei își construiesc propria persoană/identitate digitală, pe de o parte prin întocmirea profilului personal, pe de altă parte prin formarea rețelei de prieteni (boyd, 2008).

În construcția propriei persoane, o decizie importantă este cantitatea și felul informațiilor postate online. La copiii români se poate observa o ambivalență a „dezvăluirilor” între considerente legate de siguranță, judecăți morale și gratificații.

De cele mai multe ori, aceștia realizează pericolul expunerii informațiilor personale, totuși aleg interacțiunea socială gratificantă: „*am șters anul nașterii. [Am expus] doar ziua, să-mi zică La mulți ani când e ziua mea*” (fată, 15 ani). Astfel, la copiii români putem observa respingerea, cel puțin la nivel declarativ, a unui exhibiționism exagerat: „Intervievator: *Dar poze cu tine ai, nu? Fata (15 ani): Da, dar nu pun așa, nu postează ca alții, în fiecare zi, poze*”.

7.1.1.3. Semnificația like-ului

Like-ul, alături de numărul de prieteni, este una dintre „cărțile de vizită” care spun cât de popular este cineva. „*Dacă ai multe Like-uri, ești popular; și de aia accepți persoane – să primești Like-uri sau... devii dependent, adică mereu simți nevoia să primești Like-uri, să postezi ca... toată lumea să te aprecieze*”, spune o fată de 15 ani, explicând mecanismul care leagă fără drept de apel numărul de prieteni și aprecierea acestora de creșterea stimei de sine.

Câteodată adunarea *like-urilor* pare să fie scopul final, intervenind conflicte atunci când accidente sau reaua voință a prietenilor duc la „pierderea” acestor *like-uri*:

„Băiat (14 ani): *Mai dau like la poze. Am și eu pagina personalizată de Facebook. Am 3 000 de like-uri, cred, sau 4 000 (...). Anul trecut, în septembrie parcă, i-am dat unui baiat admin; și este o opțiune ca să nu poată da like decât persoanele care au o anumită vârstă sau trec de o anumită vârstă. Și a modificat acolo, care persoane mi-au băgat [like], peste nu-știu-câți ani, și am ajuns, de la 900 de like-uri, atunci când am început, la 10 like-uri.*

Cercetător: *Deci ai mers în jos?*

Băiat (14 ani): *Da. Mi s-au șters toate like-urile persoanelor care mi-au dat și nu au fost la vârsta pe care mi-a pus-o ăla.*

Cercetător: *Și ce i-ai zis băiatului?*

Băiat (14 ani): *M-am enervat pe el... Mai am un prieten, eram admin eu cu prietenul, ne-am enervat amândoi, am început să-l înjurăm, cum fac copiii și... atât”.*

Totuși, atitudinea este, așa cum spuneam, una duală, copiii și adolescenții bucurându-se când primesc acest semn de apreciere care este *like-ul*, dar pe de o parte având în general o atitudine critică față de „goana după *like-uri*” care îi determină (întodeauna pe alții, nu pe ei) să încalce anumite norme de morală publică:

„Fată (12 ani): *Am văzut cazuri, fete pe care nu le cunosc și au fetele alea în jur de 10, 9, maximum 12 ani, care-și pun poze pe Facebook aproape dezbrăcate, doar să obțină like-uri.*

Cercetător: *Și cum ți se pare asta?*

Fată (12 ani): *Mi se pare... mie mi-ar fi rușine, în primul rând că sunt profesori și persoane care văd pozele alea... doar pentru like-uri și chestii de astea...”*

Dincolo de încălcarea unor norme sociale pentru obținerea *like*-urilor, acestea mai sunt judecate și din perspectiva lipsei de autenticitate a semnificației lor, din nou, mai ales dacă este vorba de alții: „*Mi se pare o pierdere de timp, că like-urile nu-ți arată ce fel de persoană ești, doar sunt niște like-uri, să vadă lumea că ai și tu niște prieteni*” (fată, 12 ani).

Dar *like*-ul capătă o importanță deosebită și pentru cel care îl dă, nu doar pentru cel care îl primește, atâta timp cât poate să strice imaginea cuiva, fiind un indiciu al gustului și astfel al identității. „*Era o poză de pe un site și nu am știut de ce o am eu acolo și de ce i-am dat like ... sau că-mi place ... și am șters, cum am putut, am șters de acolo...*” (fată, 16 ani).

Dincolo de a fi gratificant, ajutând uneori la creșterea stimei de sine, *like*-ul poate să fie și un element de risc în mediul *online*. Astfel, *like*-ul dat de prietenii din rețea expune automat copilul la acel conținut, care poate fi dăunător:

„Cercetător: *Ce nu îți place la internet?*...

Fată (10 ani): *Când profu' de matematică dă like la multe porcării. Păi... de la înjurături la bancuri ciudate... chestii despre fotbal, oameni dezbrăcați*”.

În rezumat, putem spune că prezența pe rețelele de socializare și mai ales pe *Facebook* este un semn al existenței, conformității și popularității în lumea tinerilor. *Facebook*-ul este un spațiu social unde gratificațiile sunt instantanee, iar asumarea responsabilității nu pare să fie necesară. Aceste activități *online* devin obișnuite, făcând parte din rutina zilei; mai mult, odată cu răspândirea dispozitivelor mobile, care sunt foarte individualizate (Mascheroni & Olafsson, 2014), această expunere a tinerilor pe mediile sociale crește și mai mult: „*tinerii folosesc internetul pentru că-i mișto. Să știe toată lumea. Pentru că știu că toată lumea folosește internetul și știrile se răspândesc repede. Se răspândește că mergi la sală sau că ți-ai cumpărat un pantalon nou*” (fată, 16 ani).

7.1.2. ENTERTAINMENT ȘI JOCURI

Datele cantitative ne-au atras atenția că internetul este utilizat în mare parte de copiii și adolescenții români pentru distracție și petrecerea timpului liber. Acest lucru este confirmat și de datele calitative unde jocul și activitățile de tip *loisir* sunt frecvent menționate.

„*Mă joc pe diverse jocuri, intru pe Facebook*” (fată, 10 ani).

„*Pe Youtube ascult muzică... dacă descopăr un film fain la televizor, îmi place să-l revăd de mai multe ori și mă uit pe calculator*” (fată, 16 ani).

„*Mă uit online la filme, muzică*” (băiat, 14 ani).

„*Mă uit la Youtube, ascult muzica cântăreților cunoscuți, dansez pe ea...*” (fată, 11 ani).

„*Postez videoclipuri mai amuzante...*” (băiat, 14 ani).

A sta în fața calculatorului poate fi și o evadare din viața și problemele de zi cu zi, cum spune o fată de 11 ani: „câteodată stau la calculator să mă lase în pace frații sau mama”.

7.1.2.1. Jocurile online

Când este vorba de evadare, jocurile *online* sunt la îndemână, acestea fiind ușor accesibile, interesante, distractive, oferind o stare de bine și în același timp și posibilitatea activităților sociale (Messerlian *et al.*, 2004). Fiind un tip de divertisment gratuit și fără angajamente, fără prezentarea identității reale, popularitatea jocurilor *online* este ridicată (Tőkés, 2014, p. 64; Skinner *et al.*, 2004, p. 266). De obicei, când discutăm problema utilizării în exces a internetului, intră în discuție și jocurile *online*, deoarece gratificațiile sunt mari (Wong & Tong So, 2014).

„Nu, se bagă el primul, să zicem, și pe urmă mă lasă și pe mine, și pe urmă îl las și eu să se joace, și eu seara mă mai joc, mereu”, spune un băiat din rural, având vârsta de 12 ani.

„Sunt genul de băiat pe care îl pasionează jocurile” (băiat, 14 ani).

„Mă joc pe tabletă... descarc de pe Google Play și mă joc” (fată, 11 ani).

7.1.2.2. Gendrificarea jocurilor

Jocurile sunt percepute ca fiind mai degrabă făcute pentru băieți decât pentru fete. În focus-grupurile cu copii mai mici, apăreau clar specificate formulările: „jocuri de băieți” și „jocuri de fete”. Mai mult, chiar în cazul celor mai „digitalizate” fete cu competențe și activități multiple, în general ele nu admit că ar juca sau chiar nu joacă jocuri „de fete”, care cer competențe sociale (să îmbraci, să coafezi, să creezi relațiile sociale pentru avatarul construit) și mai puțin competențe tehnice sau dexteritate (cum sunt jocurile de acțiune, de exemplu). A juca jocuri mai grele și dedicate băieților oferă un statut special fetelor, care, astfel, se simt mai deosebite.

7.1.2.3. Segmentarea „activităților” pe vârstă

Se poate observa o diferențiere după vârstă în ceea ce privește participarea la jocurile *online*: copiii mai mici joacă „jocuri de pe site-urile pentru copii”, în timp ce copiii mai mari preferă jocurile de pe site-urile de *networking*, mai ales *Facebook*. Jocurile de pe *Facebook* sunt foarte atractive, unii își creează contul de *Facebook* inițial pentru joacă.

Totuși, copiii percep riscul utilizării excesive a jocurilor *online*, evaluând deseori negativ timpul prea îndelungat petrecut cu aceste activități pe internet: La aceste activități *online* nu întotdeauna benefice putem observa angajamentul mai serios al băieților și al copiilor mai mari (Wong & Tong So, 2014). Popularitatea jocurilor *online* provine din faptul că sunt ușor accesibile, confortabile, de cele mai

multe ori gratuite, anonime și permit evadarea din fața problemelor sau doar din viața obișnuită de zi cu zi. În spațiul *online* sunt mai ușoare renunțarea la inhibiții, interacțiunea cu ceilalți parteneri de joacă cu interese similare și este stimulativ succesul repetat (Griffiths, 2003).

7.1.3. ȘCOALĂ ȘI INFORMARE

Printre cele mai răspândite activități *online* efectuate de copiii și adolescenții români amintim căutarea informațiilor pentru școală:

„*Mai caut chestii pentru școală pe Wikipedia*” (fată, 10 ani).

„*Când trebuie să fac o lucrare, folosesc dicționarele*” (fată, 11 ani).

„*Îl folosesc foarte des, mai ales la română, engleză, franceză*” (băiat, 12 ani).

Activitățile școlare includ căutarea informațiilor pe internet, însă câteodată aceste sarcini sunt greșit înțelese și copiii preiau lucrările altora și le predau ca fiind ale lor, fără nicio grijă etică, ci având cel mult doar griji legate de corectitudinea conținutului:

„Cercetător: *Descarci referatul și îl dai?*

Băiat (12 ani): *Mai întâi mă uit dacă-i corect*”.

Fenomenul plagierii este evidențiat și în cercetarea NCGM, care enumeră printre posibilele cauze: lipsa regulilor de accesare a informațiilor *online* pentru școală, nivelul scăzut al competențelor digitale ale profesorilor și educatorilor (care, de multe ori, nu știu să verifice autenticitatea textelor produse de copii, dar care, pe de altă parte, ar trebui să formeze noi atitudini legate de căutarea și utilizarea informațiilor (Mascheroni & Cuman, 2014; Velicu *et al.*, 2014).

Există o confuzie în delimitarea acelor activități care sunt pentru școală sau care sunt considerate educaționale. Este interesant că diferite activități de *entertainment online* sunt plasate de către copii sub semnul „educativului”, probabil și pentru a le face „acceptabile” pentru ochii adulților (părinți, dar și cercetători). De exemplu, băieții de la o școală dintr-un sat apreciau drept activitate educațională jocurile de tip *quizz*, în timp ce o fată vorbea despre „seriale educative cu adolescenți”.

Utilizarea mai degrabă simplistă a internetului pentru studiu atrage atenția asupra insuficienței cunoștințelor despre digital precum și asupra rolului școlii în dezvoltarea competențelor digitale. Felul în care școala și profesorii se raportează la universul virtual, respectiv sarcinile școlare și soluțiile *online* oferite devin exemple pentru copiii și adolescenții români, dat fiind faptul că majoritatea părinților nu utilizează internetul în mod educativ. Copiii îi imită pe părinți sau pe colegi în activitățile *online* de divertisment, dar nu au modele autentice privind folosirea internetului în scopul dezvoltării personale și profesionale.

7.2. COMPETENȚELE DIGITALE ȘI AUTOEVALUAREA

Bazându-ne pe corelația dintre diversitatea activităților *online* și nivelul competențelor digitale (Sonk *et al.*, 2011), în secțiunea anterioară am prezentat în profunzime activitățile *online* ale copiilor și adolescenților români. S-a putut astfel observa că, deși la prima vedere par diverse, aceste activități sunt realizate mai degrabă în cheie pasivă, atât informația școlară, cât și conținuturile de divertisment fiind consumate pasiv, rareori existând o implicare a copiilor în universul digital ca inițiatori sau participanți activi.

Una dintre cauze, care se amintește tot mai rar, dar care există, este bariera lingvistică, de multe ori existând o viziune trunchiată asupra competențelor digitale precum lista de abilități tehnice, ele fiind socotite singurele răspunzătoare de succesul copilului în activitățile *online*. La copiii mai mici sau la cei din medii mai dezavantajate, stăpânirea limbii engleze este de multe ori una dintre condițiile unei experiențe pozitive pe internet, căci, așa cum o arată și studiile calitative, copiii din țările de limbă engleză sunt în general mai mulțumiți de conținuturile *online* decât cei din alte spații (Livingstone *et al.*, 2012; Mascheroni & Olafsson, 2014; Velicu *et al.*, 2014). Astfel, așa cum spunea un băiat (12 ani), nu calculatorul în sine prezenta dificultăți, ci limba în care apăreau mesajele pe calculator: „*mama mă ajută, mai ales când eram mai mic, cu engleza*”. Rămân astfel limitate oportunitățile de interacțiune și comunicare cu copiii din alte spații culturale, vorbitori nativi sau nevorbitori de engleză:

„Cercetător: *Povestești și cu ceilalți care joacă?*

Băiat (10 ani): *Mă mai întrebă câte ceva, dar nu prea știu să le răspund, pentru că nu mă descurc chiar așa de bine la engleză*”.

Pentru a analiza nivelul competențelor digitale ale copiilor și adolescenților români, am urmărit modul în care se raportează la TIC, dacă sunt familiarizați cu tehnologiile digitale, respectiv dacă pot opera efectiv cu ele. Așa cum o arată citatele de mai jos, majoritatea copiilor și adolescenților români au învățat mânăuirea calculatorului și efectuarea activităților *online* pe cont propriu, prin încercare și eroare, sprijinul exterior, în caz că a existat, venind de la prieteni, frați sau rude puțin mai mari sau de vârste similare cu a lor, dar rareori de la adulții semnificativi din viața lor (*i.e.* părinții sau profesorii).

„Cercetător: *Cine te-a învățat?*

Băiat (12 ani): *Eu singur. Am învățat de la unu', de la vărul meu, că el le are cu calculatorul și am învățat singur-singurel...*”

„... Știu tot ce-i în calculator, tot ce mișcă, instalez, dezinstalez... Descărcați jocuri prin torrent și, înainte de a le instala sau descărca, îi dați o scanare ... la Facebook... când crești un cont... tre să fii... tre să fii pusă-n temă, să știți la ce vă expuneți... Asta e din propria experiență” (băiat, 14 ani).

„Eu am un unchi care lucrează, e specialist în calculatoare... și când am vreo problemă, îl chem, vine imediat la mine și îmi instalează ce programe îi spun eu...” (băiat, 11 ani).

A învăța din propria experiență nu este întotdeauna benefic, deoarece în situații de risc copiii nu pot face față problemelor *online* și apare o oarecare mistificare a situațiilor „periculoase” care pot să apară în spațiul *online*:

„Fată (16 ani): Nu, nu mă deranjează că totuși nu ar fi bine să comentez; și sunt tot felul de concursuri organizate [la] care dai like și com și gata: primești un telefon sau...”

Cercetător: Și crezi în concursurile ăstea?

Fată (16 ani): Nu...

Cercetător: Dar dai like, share, comentezi?

Fată (16 ani): Dau like dar nu scriu com. Tre’ să dai like și să scrii, comentezi. Sau particip și intru în concursul respectiv, dar mă gândesc că ar putea fi ceva șmecherie în asta... dacă scrii, pentru că cere diferite date personale.

Cercetător: Așa! Și nu practici așa ceva?

Fată (16 ani): Nuuu! Mi-am pus doar pentru prieteni, pentru că nu-mi convine să vadă oricine imaginile, datele și toate alea”.

„Am învățat pe propria mea piele. Mi-au zis să nu descarc foarte multe jocuri... Păi, dacă de exemplu caut un joc și îmi apare ceva în afară de jocul respectiv, instantaneu dau din instinct X și ies...” (fată, 16 ani).

Mai mult, a învăța prin încercare și eroare nu se potrivește oricui și poate fi destul de inefficient, așa încât nevoia de ajutor este deschis recunoscută, mai ales în rândul fetelor care au abilități tehnice foarte modeste.

„Cercetător: Ce nu-ți place la internet?

Fată (16 ani): Nu prea mă pricep la actualizarea softurilor. Tot timpul trebuie să cer ajutorul cuiva, să actualizăm...”

„Am făcut o pagină [pe Facebook], dar, pe care am șters-o din greșeală” (fată, 10 ani).

În ceea ce privește abilitățile informaționale și cognitive, copiii mai mici nu sunt conștienți de nevoia de selectare a informației, însă odată cu vârsta crește și capacitatea de recunoaștere a informațiilor corecte: *„verific mai multe surse și informația care este mai abundentă și se repetă, pe aceea o consider corectă” (fată, 16 ani).*

Abilitățile sociale sunt o componentă importantă a competențelor digitale dar de multe ori copiii le importă direct din lumea *offline*, ajustarea la *online* fiind minimă: *„când afișezi ceva despre tine, poți să alegi, să vadă toți, numai prietenii sau numai eu” (fată, 16 ani).*

Ca o concluzie pentru această secțiune, am spune că asistăm nu doar la foarte reduse abilități tehnice și informaționale ale copiilor din România, dar mai ales, așa cum arătau și Ehrlinger și colegii (2008), asistăm la o lipsă semnificativă de conștientizare a abilităților cognitive și sociale necesare succesului în acest univers *online*.

7.3. ATITUDINI FAȚĂ DE INTERNET

Nu în ultimul rând, un alt factor care influențează succesul activităților din universul digital este atitudinea pozitivă față de acesta. Atitudinile influențează ceea ce gândim, modul în care evaluăm și interacționăm cu un obiect; acestea se formează din convingeri, impresii, sentimente și din experiențele avute cu un obiect (Smith & Mackie, 2002). În lumea digitală, atitudinile sunt într-un proces bidirecțional de condiționări, ele fiind în primă instanță influențate de interacțiunea cu lumea digitală și influențând la rândul lor comportamentul utilizatorului în această lume digitală, prin mijlocirea competențelor specifice.

Atitudinile copiilor și adolescenților români față de internet sunt ambivalente, reflectând atitudinea uneori negativă a părinților și în general a adulților, care derivă de multe ori din necunoaștere, care, la rândul ei, generează lipsă de siguranță. „Numai atunci încerc lucruri noi pe internet când îi cunosc bine pe cei care recomandă și știu că au bun gust, sau dacă părinții îmi permit” spune o fată de 11 ani, a cărei atitudine pare marcată de nesiguranță. De asemenea, o altă sursă a atitudinilor negative este media tradițională, în speță televizorul, care de multe ori induce un sentiment de panică în rândul populației, cu privire la potențialul de risc al internetului: „pentru că eu am văzut cazuri negative [legate de Facebook] la televizor” spune o fată de 13 ani, justificându-și anxietatea legată de a nu deveni victima *grooming*-ului [activitate inițiată de un adult care se ascunde în spatele unui profil de internet nereal, în care se declară copil sau adolescent, în încercarea de a ademeni alți copii sau adolescenți pentru a se întâlni ulterior cu ei în realitate], la fel ca o fată de 10 ani, care nu-și dorea Facebook, deși colegii ei aveau, fiindcă a auzit despre el știri neplăcute la televizor.

Copiii au preluat de la adulți și temerile legate de folosirea în exces sau dependența de calculator și internet; în unele cazuri copii recunosc că aceste riscuri pot fi reale, chiar și în cazul lor (dar mai ales în cazul altora): „cam pierd timpul [pe internet]” (fată, 15 ani), sau „unii găsesc toată fericirea în internet, pentru că nu au altceva în viață, se joacă, dar totuși este mai important să trăiești în viața reală” (fată, 11 ani), sau: „internetul este ceva cu care poți petrece timpul foarte repede. Cel puțin, așa pare că trece mai repede timpul... Nu poți să-ți rezolvi toate nevoile cu internetul. (...) Nici nu observi, și rămâi lipit de virtual. Pierzi contactul cu realitatea, cu prietenii tăi reali... începe să-ți placă mai mult în spațiul virtual. Pentru că satisfacerea este imediată. De exemplu dacă joci sau discuți cu prietenii...” (fată, 16 ani).

Prin faptul că recunosc riscurile nu înseamnă că au o atitudine defetistă; tot ei oferă și soluții la riscurile internetului, una dintre acestea fiind clasificarea și consumarea conținuturilor media în funcție de vârstă: „*Copiii să aibă acces la diferite informații în funcție de vârsta lor. Copiii de o anumită vârstă să aibă acces la un anumit gen de informații, copiii de vârsta mea, la un anumit gen de informații, iar cei mai mari mai mult...*” (fată, 16 ani).

Pe lângă temerile amintite, copiilor și adolescenților le place internetul, mai ales pentru funcția de escapism a acestuia: „*îmi place internetul, pentru că, atunci când mă joc, sunt un pic altundeva și nu acasă*” (fată, 11 ani).

Dar, chiar dacă le place în forma actuală, este totuși loc pentru mai bine. Internetul ideal ar fi astfel: „*...să ai tot ce-ți trebuie pentru la școală, după ce faci toate temele să ai și jocuri, frumoase, nu din astea (...) ci jocuri de activitate, de inteligență... Trebuie să găsim totul pe internet*” (băiat, 12 ani).

Cercetările (Durnell & Haag, 2002) arată o corelație pozitivă între atitudinile pozitive față de internet și stima de sine ridicată, anxietatea redusă în utilizarea calculatorului, respectiv un istoric de utilizare mai îndelungată a internetului. Datele calitative susțin în mare parte atitudinea pozitivă a copiilor și adolescenților față de universul digital, această atitudine fiind mai vizibilă la băieți decât la fete. Ceea ce ne-a atras atenția este atitudinea ambivalentă față de internet și riscurile acestuia, pe care adulții o transmit copiilor și adolescenților. Astfel, copiii români sunt protejați acasă restrictiv, deși lejer, fără a fi inițiați în acest univers prin exemplul de bune practici oferit de către părinți (Helsper *et al.* 2013; Mascheroni & Cuman, 2014; Velicu *et al.*, 2014).

8. CÂTEVA CONCLUZII

Urmând cadrul teoretic al proiectului *EU Kids Online* (Livingstone *et al.*, 2011), în studiul de față am urmărit competențele digitale ale copiilor și adolescenților români prin analiza activităților pe care le efectuează – mai specific, a modului în care se angajează în aceste activități, a modului în care ajung la ele și cu ce beneficii sau riscuri (percepute sau reale) –, a atitudinilor pe care le manifestă față de internet, precum și prin percepția pe care o au ei asupra competențelor lor. Discursul public susține că există un nivel ridicat al competențelor digitale al tinerei generații, deși cercetările cantitative nu par să confirme acest fapt. Pornind din datele calitative ale proiectului internațional *EU Kids Online III* (2013), am pus accent pe perspectiva copiilor și adolescenților români în ceea ce privește abilitățile lor digitale și pe analiza în profunzime a acestora.

Așa cum am arătat în introducere, definirea termenului de competențe digitale nu este univocă, acoperind o plajă largă de înțelesuri, de la liste cu cele mai simple abilități, până la un stil de viață sau un habitus în sensul dat de Bourdieu. Ceea ce este comun însă în noile încercări de definire este latura socială a

competențelor, caracterul reflexiv al acestora, utilizarea creativă, precum și adaptarea utilizării tehnologiei digitale la scopul avut în vedere (Martin, 2008, p. 167).

Operaționalizarea se face în general printr-o listă de itemi care măsoară diferite lucruri (înțelegerea componentelor și funcționării PC-ului, utilizarea de aplicații și capacitatea de navigare *online*) și este de obicei utilizată în măsurarea nivelului de competențe digitale în vederea elaborării de politici publice stimulative.

Copiii și adolescenții români utilizează internetul acasă și, mai puțin și majoritar, de pe dispozitive proprii; la școală, tehnologia digitală conectată la internet devenind o prezență cvasipermanentă în viața lor de zi cu zi. În ultimii ani mediile mobile și convergente (*e.g.* tablete, *smartphone*-uri) s-au răspândit, în special în rândul copiilor provenind din familii cu SSE ridicat. Copiii aparținând familiilor cu SSE mai modest accesează internetul predominant de pe laptopuri (Velicu *et al.*, 2014).

Așa cum a arată și ancheta cantitativă, datele calitative confirmă faptul că cele mai populare activități *online* sunt utilizarea paginilor de socializare, comunicarea prin diverse aplicații, jocurile *online* și alte forme de divertisment, respectiv colectarea de informații pentru școală.

Ca și în alte domenii ale învățării, nivelul competențelor digitale ale copiilor crește prin exersarea și repetarea unor activități *online*; ceea ce este specific competențelor *online* ale copiilor români este faptul că sunt lăsați singuri în acest proces de învățare. Părinții și profesorii sunt prezenți mult prea puțin (și în general ineficient) în viața *online* a copiilor, alternativa fiind învățarea prin încercare și eroare. La unii dintre copii, această metodă este benefică, în timp ce la alții duce la rezultate negative (*e.g.*, scăderea stimei de sine, lipsa încrederii în sine și retragerea din universul digital). Astfel, se poate explica de multe ori nivelul diferit al competențelor copiilor: competențele tehnice sunt mai dezvoltate la băieți și la copiii mai mari, competențele sociale sunt mai dezvoltate la fete și la adolescenți și competențele cognitive sunt mai dezvoltate la copiii mai mari. De asemenea, din discursul copiilor din România, am observat că aceștia sunt mai degrabă consumatori și participanți pasivi în lumea digitală, lipsindu-le inițiativa de a crea conținut propriu.

Chiar și în aceste condiții, copiii și adolescenții români sunt foarte prezenți în universul digital, pe care îl percep ca un spațiu social distinct de cel al adulților, unde ei se pot retrage și unde își pot satisface nevoile de comunicare, informare (nu pe teme școlare de cele mai multe ori, ci la întrebări care îi preocupă), *loisir* etc. Universul digital este pentru ei un spațiu special, în care se bucură de recunoașterea prietenilor și a colegilor, unde obțin gratificații imediate (prin *like*-uri pe *Facebook* sau prin victorii la jocuri), în care comunică și se distrează, având sentimentul apartenenței și al legitimității.

Totuși, așa cum arătam, situația este departe de a fi ideală. Implicarea modestă a părinților și profesorilor în lumea digitală a copiilor are un impact asupra nivelului competențelor digitale ale acestora. De asemenea, faptul că atunci când

intervin o fac preponderent restrictiv, împreună cu faptul că acești adulți sunt, în mare parte, lipsiți la rândul lor de competențe digitale și că au o atitudine ambivalentă față de tehnologie, nu sunt de natură să crească nivelul competențelor digitale ale copiilor. Dimpotrivă, de multe ori, prin inducerea acestei atitudini negative și la nivelul copiilor le oferă unora justificarea pentru starea de incompetență în care se află, ținându-i în continuare departe atât de dorința de a folosi tehnologia, cât și, implicit, de a deveni competenți în măriuirea ei, în timp ce altora le oferă un fals sentiment asigurator cu privire la propriile lor competențe, pe care le judecă însă doar prin raportare la slabele competențe ale adulților din preajmă.

BIBLIOGRAFIE

1. ALVERMANN, D.; HAGOOD, M. (2000). *Critical media literacy: Research, theory, and practice in 'new times'*. „Journal of Educational Research”, 93, p. 193–205.
2. BAWDEN, DAVID (2008). Origins and Concept of Digital Literacy. În: Lankshear, Colin, Knobel, Michele (editori): *Digital Literacies*. Peter-Lang, p. 17–33.
3. BOYD, D. (2008). Why youth (heart) social network sites: the role of networked publics in teenage social life. În: D. Buckingham (ed.): *Youth, identity and digital media*. Cambridge, MA: MIT Press, p. 119–142.
4. BUCKINGHAM, D. (2003). *Media education: Literacy, learning, and contemporary culture*. Cambridge, UK: Polity.
5. BUCKINGHAM, D. (2006). Is there a digital generation? În: Buckingham, D., Willett, Rebekah (editori). *Digital Generations: Children, Young People and New Media*. Erlbaum, Mahwah, NJ.
6. BUCKINGHAM, DAVID (2008). Defining Digital Literacy – What Do Young People Need to Know About Digital Media? În: Lankshear, Colin, Knobel, Michele (editori). *Digital Literacies*. Peter-Lang, p. 73–91.
7. BURN, A., & DURRAN, J. (2007). *Media literacy in schools*. London: Paul Chapman Publishing.
8. DURNELL, ALAN; HAAG, ZSOLT (2002). Computer self efficacy, computer anxiety, attitudes towards experience with the internet by gender, in an East European sample. *Computer in Human Behavior*, 18.5. p. 521–535.
9. EAVI (2009). *Study Assessment Criteria for Media Literacy Levels*. Final Report edited by EAVI for European Commission. http://ec.europa.eu/culture/library/studies/literacy-criteria-report_en.pdf
10. EHRLINGER et al. (2008). <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2702783/>
11. FIELDHOUSE, M.; NICHOLAS, D. (2008). „Digital Literacy as Information Savvy: The Road to Information Literacy”. În Lankshear, C.M.; Knobel, M. (editori). *Digital Literacies*. Peter Lang. (p. 43–72).
12. GEE, J. (2007). *Good video games + good learning: Collected essays on video games, learning and literacy*. New York: Peter Lang.
13. GILSTER, P. (1997). *Digital literacy*. New York: John Wiley & Sons Inc.
14. GRIFFITHS, MARK (2003). Internet Gambling: Issues, Concerns, and Recommendations. *CyberPsychology & Behavior*, 6.6., p. 557–568. <http://online.liebertpub.com/doi/abs/10.1089/109493103322725333>
15. HAGUE, C.; PAYTON, S. (2011). *Digital Literacy Across the Curriculum*. Futurelab. http://www2.futurelab.org.uk/resources/documents/handbooks/digital_literacy.pdf
16. HARGITAI, ESZTER (2001). *Second-Level Digital Divide: Mapping Differences in People's Online Skills*. <http://arxiv.org/ftp/cs/papers/0109/0109068.pdf>

17. HELSPER, E. J.; EYNON, R. (2009). Digital natives: where is the evidence? *British Educational Research Journal*, 36. 3. p. 503–520. DOI: 10.1080/01411920902989227
18. HELSPER, E.; GALACZ, A. (2009). The links between digital engagement and social inclusion in Europe. În: Cheong, A.; Cardoso, G. (editori) *World Wide Internet: Changing Societies, Economies and Cultures*. http://www.lini-research.org/np4/?newsId=11&fileName=WWI_WIPBook.pdf
19. HELSPER, E.J., KALMUS, V., HASEBRINK, U., SAGVARI, B.; DE HAAN, J. (2013). *Country classification: Opportunities, risks, harm and parental mediation*. EU Kids Online, The London School of Economics and Political Science.
20. JENKINS, H.; CLINTON, K.; PURUSHOTMA, R.; ROBISON, A.J.; WEIGEL, M. (2006). *Confronting the challenges of participatory culture: Media education for the 21st century*. The John D. and Catherine T. MacArthur Foundation. http://digitallearning.macfound.org/site/c.enJLKQNIiG/b.2029291/k.97E5/Occasional_Papers.htm.
21. LANKSHEAR, C.; KNOBEL, M. (2008). Introduction. Digital Literacies, Concepts, Policies and Practices., In: Lankshear, C., Knobel, M. (ed.). *Digital Literacies*. Peter Lang.
22. LIVINGSTONE, SONIA (2002). *Young people and new media*. Sage, London.
23. LIVINGSTONE, S. (2004). *Media literacy and the challenge of new information and communication technologies*. London: LSE Research Online. <http://eprints.lse.ac.uk/1017/>.
24. LIVINGSTONE, S.; HADDON, L.; GÖRZIG, A. (2012). <Children, risks and safety on the internet>. *Research and policy challenges in comparative perspective*. Bristol: The Policy Press.
25. LOOS, E.; HADDON, L.; MANTE-MEIJER, E. (editori) (2012). *Generational Use of New Media*, Ashgate: Farnham, UK and Burlington.
26. MARTIN, A. (2005). DigEuLit – a European framework for digital literacy: A progress report. *Journal of eLiteracy*. 2(2), p. 130–136. Disponibil la: http://www.jelit.org/65/01/JeLit_Paper_31.pdf (accesat 21 Sept 2015).
27. MARTIN, A. (2008). Digital Literacy an the Digital Society. In: Lankshear, Colin, Knobel, Michele (eds.): *Digital Literacies*. Peter-Lang, p. 151–177.
28. MASCHERONI, GIOVANNA; OLAFSON, K. (2014). *Net Children Go Mobile*. Risks and Opportunities. Net Children Go Mobile, London, UK.
29. MASCHERONI, GIOVANNA; CUMAN, ANDREA (2014). *Net Children Go Mobile*. Final report. Milano: Educatt.
30. MEDIA LITERACY (2007). *Media Literacy*. European Commission. http://ec.europa.eu/avpolicy/media_literacy/docs/studies/ex_sum.pdf
31. MESCH, G.S. (2009). Internet and Youth Culture. <http://www.iasc-culture.org/THR/archives/YouthCulture/Mesch.pdf> (Accessed on: 2014-08-27).
32. MESSERLIAN, CARMEN; BYRNE, M. ANDREA; DEREVENSKY, L. JEFFREY (2004). Gambling, Youth and the Internet: Should We Be Concerned? <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2533814/>
33. NCGM: *Net Children Go Mobile*. (2014). <http://netchildrengomobile.eu/>
34. NEUMAN, SUSAN B.; CELANO, DONNA (2006). The knowledge gap. Implications of leveling the playing field for low-income and middle-income children. *Reading Research Quarterly*, 2. p. 176–201. <http://www.u.arizona.edu/~lnr/The%20Knowledge%20gap.pdf>.
35. POOL, C.R. (1997). A new digital literacy a conversation with Paul Gilster. *Educational Leadership*, 55, p. 6–11.
36. POWELL HARRIS, ANETTE (2007). Access(ing), habits, attitudes, and engagements: Re-thinking access as practice. *Computers and Composition*, 24. p. 16–35.
37. PRENSKY, MARK (2001). *Digital natives, digital immigrants*. <http://www.marcprensky.com/>
38. SCHEIBE, CYNDY; ROGOW, FAITH (2012). *The Teacher's Guide to Media Literacy*. Critical Thinking in a Multimedia World. Corwin, Sage.
39. SCHOOLNET (2013). *Survey of Schools: ICT in Education*. European Schoolnet, p. 1–163. DOI:10.2759/94499.

40. SKINNER, HARVEY; BISCOPE, SHERRY; MURRAY, MARTHA; KORN, DAVID (2004). *Dares to Addiction*. <http://journal.cpha.ca/index.php/cjph/article/viewFile/239/239>.
41. SMAHEL, D.; WRIGHT, M.F. (Eds.). (2014). *The meaning of online problematic situations for children* (p. 1–171). London: *EU Kids Online*, London School of Economics and Political Science.
42. SMITH, ELIOT R.; MACKIE, DIANE M. (2002). *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris.
43. SONCK, N.; LIVINGSTONE, S.; KUIPER, E.; DE HAAN, J. (2011). Digital Literacy and Safety Skills. <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20%282009-11%29/EUKidsOnlineIIReports/DigitalSkillsShortReport.pdf>
44. SONCK, N.; KUIPER, E.; DE HAAN, J. (2012). Digital skills in the context of media literacy. În S. Livingstone; L. Haddon; A. Görzig (editori), *Children, risk and safety on the internet. Research and policy challenges in comparative perspective* (p. 87–98). The Policy Press, Bristol.
45. TÖKÉS, GYÖNGYVÉR (2014). Social Networking Practices of Young Romanians. „Acta Universitatis Sapientiae Communicatio”, 1, p. 87–106. <http://www.acta.sapientia.ro/acta-comm/C1/comm1-7.pdf>
46. VELICU, A. (2009). „De la communication par chat. Entre compétences techniques et compétences relationnelles. Etude de cas sur les adolescents de Roumanie”. I, în: Beciu, C.; Drăgan, I.; Popescu-Jourdy, D.; Riondet, O. (editori) *Cultures et communication. Regards croisés sur les pratiques*, Bucharest: comunicare.ro, p. 225–240.
47. VELICU, A.; MASCHERONI, G.; ÓLAFSSON, K. (2014). *Riscuri și oportunități în folosirea internetului mobil de către copiii din România*. Raportul proiectului *Net Children Go Mobile*. București: Ars Docendi.
48. VOS, I. (2013). *Charting Media and Learning in Europe*. MEDEAnet Report.
49. WONGLAI KUEN, IRENE; TONG SO; MOON, ERNEST (2014): *Internet Gambling Among High School Students in Hong Kong*. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4141147/>

PROBAȚIUNEA ÎN ROMÂNIA, REZULTATELE UNEI CERCETĂRI EMPIRICE EVALUATIVE*

AURA PREDĂ**

ABSTRACT

PROBATION IN ROMANIA. THE RESULTS OF EMPIRICAL EVALUATIVE RESEARCH

This article presents the significant changes on sanctions and non-custodial measures applicable under the new codes (criminal and criminal procedure).

These changes have as consequences, on the one hand, the expansion of alternatives to custodial sentences, on the other hand, the increasing workload at the level of some probation services. So, the author wants to highlight the effects of these changes in the probation system from our country, by conducting an empirical research. The main instruments to investigate this new reality were questionnaires and semi-structured interviews. Therefore, are presented and analyzed the opinions of probation counselors from Bucharest and Ilfov, opinions that reflect the main legislative and administrative difficulties generated by the new legislative framework, and solutions found to overcome them. The paper ends with some conclusions that emphasize the need for action in this matter.

Keywords: probation, new criminal executional legislation, empirical research, questionnaires, semi-structured interviews, probation services, difficulties, solutions.

1. CONSIDERAȚII INTRODUCTIVE

Originea probațiunii o găsim în numeroasele tentative făcute de-a lungul timpului de a aduce îmbunătățiri reacției represive, mai ales în sistemul *common law*. Astfel, curentul clinic și doctrina apărării sociale – arată prof. R.M. Stănoiu¹ – readuc în actualitate ideea unor alternative la pedeapsa închisorii, care răspund unui

* Lucrarea a beneficiat de suport financiar prin proiectul cu titlul „Studii doctorale și postdoctorale Orizont 2020: promovarea interesului național prin excelență, competitivitate și responsabilitate în cercetarea științifică fundamentală și aplicată românească”, număr de identificare contract POSDRU/159/1.5/S/140106. Proiectul este cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013. Investește în Oameni!

** Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu”, Academia Română, e-mail: aurapreda7@yahoo.ro.

¹ R.M. Stănoiu, *Introducere în criminologie*, Editura Academiei, 1989, București, p. 169.

curent nonrepresiv în sistemul justiției penale, delimitându-se două opțiuni: una represivă, cealaltă nonrepresivă.

Din punct de vedere etimologic, termenul de probațiune provine din limba latină, respectiv *probatio*, care însemna încercare, iertare.

În opinia unor autori americani², originile probațiunii nu constituie rezultatul unui proces legislativ, deliberativ, creativ, ci mai degrabă rezultatul unui proces gradual și aproape imperceptibil de modificare a unor practici legale existente deja.

Conform Asociației Corecționale Americane³ acest concept este susceptibil de mai multe definiții, respectiv, prin raportare la sentință, la instituție (organizație) și la proces.

Astfel, prin *raportare la sentință*, probațiunea reprezintă o dispoziție judiciară care stabilește statutul legal al celui acuzat, adică libertatea lui în comunitate este asigurată în continuare, dar devine un subiect aflat, pentru supervizare, în evidența unui serviciu de probațiune și, totodată, subiect aflat într-o condiționare impusă de o instanță⁴.

Ca *instituție*⁵, probațiunea vizează o agenție de servicii desemnată să „asiste”/să deservească o instanță și să execute anumite servicii în administrarea justiției penale.

Ca *proces*⁶, probațiunea implică o investigare anterioară pronunțării unei hotărâri judecătorești, pentru instanță, dar și monitorizarea persoanelor în comunitate.

Statul Massachussetts din SUA și Anglia au incontestabilul merit de a fi generat sistemul probațiunii în lume, pe parcursul primei jumătăți a sec. al XIX-lea, în încercarea de a umaniza sistemul justiției penale.

Atragem atenția asupra unei confuzii de concepte întâlnite chiar și printre specialiști: probatoriu, ansamblul mijloacelor de probă, și probațiune, cu accepțiunile arătate.

2. REPERE ISTORICE PRIVIND SISTEMUL DE PROBAȚIUNE DIN ROMÂNIA

2.1. PERIOADA EXPERIMENTALĂ: 1996–2000

Ministerul Justiției a început să promoveze probațiunea, în sens instituțional, din 1997, prin crearea unui centru experimental de probațiune la Arad⁷. Acest experiment a presupus eforturi conjugate ale societății civile, Direcției Generale a Penitenciarelor, instanțelor locale, precum și ale autorităților locale.

² Robert M. Carter, Leslie T. Wilkins, *Probation, Parole and Community Corrections*, 2nd ed., John Wiley&Sons, Inc., 1976, p. 82.

³ *Ibidem*, p. 78.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ OMJ nr. 510/C/18 aprilie 1997.

Intenția a fost de a testa câteva dintre elementele de probațiune⁸ în contextul penal și social al României. Inițial, grupul-țintă al acestui experiment a fost reprezentat de minorii care săvârșeau fapte penale și erau menținuți în stare de libertate de către instanță, cu domiciliul în municipiul Arad. Ulterior, grupul-țintă s-a extins și la majori și a acoperit întreg județul Arad. Echipa Centrului experimental din Arad a devenit formată, inițial, din voluntari ai Asociației Europa pentru Europa, care au devenit ulterior angajați ai Penitenciarului Arad⁹.

Următorul centru experimental de probațiune a fost cel de la Centrul de reeducare Găești din mai 1997.

Seria de centre înființate a continuat, iar în august 1997 s-a extins cu noul Centru experimental de probațiune Focșani, ce reunea personal din Penitenciarul Focșani și din Fundația „Oameni pentru Oameni”.

În 1998 au fost înființate centrele experimentale de probațiune Gherla, Dej și Cluj, cu sprijinul Penitenciarului Gherla, al Spitalului Penitenciar Dej și al Fundației Prison Fellowship din Cluj. Odată cu înființarea acestor centre experimentale de probațiune a fost inițiat și primul program postuniversitar de probațiune în cadrul unei universități.

Spre sfârșitul anului 1998, a fost înființat Centrul experimental de probațiune din Iași, în cadrul Asociației „Alternative Sociale”. Ulterior, în anul 1999 au fost înființate centrele experimentale de probațiune din Pitești, Târgoviște, în parteneriat cu Ministerul Justiției-GRADO, și Timișoara (în parteneriat cu Ministerul Justiției-Asociația Umanitară „Sf. Petru și Pavel”).

Cel mai recent înființat (în anul 2000) centru experimental de probațiune este cel din București, într-un parteneriat mai larg: Ministerul Justiției-GRADO-Fundația pentru Ocrotirea Familiei și Copilului.

Precizăm faptul că toate centrele experimentale de probațiune au fost înființate prin ordin al ministrului justiției și au fost coordonate tehnic la început de către un compartiment din Direcția Generală a Penitenciarelor și, mai târziu, de către Serviciul de probațiune din Ministerul Justiției. Cele mai multe dintre aceste centre au fost finanțate de către Fundația pentru o Societate Deschisă sau de către Comisia Europeană, prin Fondul Phare.

Din punct de vedere financiar și al asistenței tehnice, experimentul a fost suportat inițial de către Know How Fund, organism al Guvernului Marii Britanii. Din 1998, asistența tehnică oferită de guvernul britanic s-a concretizat într-un proiect pe cinci ani, numit *Probațiunea în România*, care avea ca scop crearea unui sistem de probațiune la nivel național. De aceea, perioada 1996–2000 poate fi considerată faza experimentală a probațiunii în România¹⁰.

⁸ De exemplu, referatele de evaluare, supravegherea în comunitate etc.

⁹ Valentin Schiaucu, Rob Canton, *Manual de probațiune*, Proiect de înfrățire între România și Marea Britanie, București, Euro Standard, 2008, p. 18.

¹⁰ *Ibidem*, p. 19.

2.2. PERIOADA DE DEZVOLTARE ȘI CONSOLIDARE (2000–2014)

La începutul anului 2000, în România existau 11 centre experimentale de probațiune (Arad, Găești, Cluj, Dej, Gherla, Iași, Pitești, Târgoviște, Focșani, Timișoara și București). Din septembrie 1998, acestea au fost coordonate tehnic de către Serviciul de probațiune din Ministerul Justiției.

Rezultatele foarte bune obținute în cadrul centrelor-pilot au condus în septembrie 2000 la adoptarea de către Guvern a Ordonanței Guvernului nr. 92/2000 privind organizarea și funcționarea serviciilor de reintegrare socială și supraveghere a executării sancțiunilor neprivative de libertate¹¹.

Hotărârea Guvernului nr. 1239/2000 de punere în aplicare a O.G. nr. 92/2000 a completat cadrul juridic al activității serviciilor de probațiune care a fost punctul de plecare pentru cea de-a doua etapă în dezvoltarea instituției probațiunii în România, concentrată pe dezvoltarea graduală a infrastructurii la nivel național.

Astfel, în august 2001, erau înființate 28 de servicii de reintegrare socială și supraveghere în tot atâtea județe (aproximativ 60% din România), având angajați un număr de 106 consilieri de reintegrare socială și supraveghere¹². În decembrie 2002 au mai fost înființate 23 de servicii, cu 80 de consilieri de reintegrare socială și supraveghere, astfel încât la sfârșitul acestui an exista o infrastructură națională a sistemului de probațiune.

Chiar dacă inițial originea instituției probațiunii a fost situată în sistemul penitenciar, iar mai apoi în comunitate, prin intermediul ONG-urilor, din anul 2000 dezvoltarea sistemului de probațiune s-a bazat pe infrastructura tribunalelor.

Serviciile de reintegrare socială și supraveghere (denumirea serviciilor de probațiune din acele vremuri) au fost organizate pe lângă tribunale, având un statut independent față de acestea, cu subordonare directă Ministerului Justiției – Direcția de reintegrare socială și supraveghere. Totuși, neavând personalitate juridică și, implicit, nici buget propriu, serviciile de probațiune se aflau într-o formă de subordonare administrativă față de președintele tribunalului. Cheltuielile Serviciului de probațiune erau suportate de tribunale, fără însă a fi prezentate diferențiat.

S-a observat o evoluție a volumului de activitate la nivelul serviciilor de probațiune, pe fondul descreșterii numărului total de persoane condamnate¹³.

O altă observație utilă în ceea ce privește impactul activității serviciilor de probațiune asupra practicii judiciare este aceea că proporția pedepselor cu închisoarea a

¹¹ Ordonanța Guvernului nr. 92/2000 privind organizarea și funcționarea serviciilor de reintegrare socială și supraveghere publicată în M. Of. nr. 423/1 septembrie 2000, abrogată prin Legea nr. 252/2013 privind organizarea și funcționarea sistemului de probațiune, publicată în M. Of. nr. 512/14 aug. 2013 modificată prin Ordonanța de urgență nr. 3 din 5 februarie 2014 pentru luarea unor măsuri de implementare necesare aplicării Legii nr. 135/2010 privind Codul de procedură penală și pentru implementarea altor acte normative, publicată în M. Of. nr. 98/7 feb. 2014.

¹² Valentin Schiaucu, Rob Canton, *op. cit.*, p. 20.

¹³ Practic, de la 75 407 persoane condamnate în 2000 la 69 397 de persoane condamnate în 2004 – sursa: Consiliul Superior al Magistraturii, nepublicat.

scăzut de la 51,8% în 1999 la 37,4% în 2004. În același interval de timp, proporția suspendării sub supraveghere a crescut de la 1,4% în 1999 la 2,4% în 2004.

Pin urmare, este rezonabilă presupunerea că prezența și performanțele sistemului de probațiune din România au contribuit la amplificarea încrederii magistraților în măsurile și sancțiunile neprivative de libertate și, implicit, la scăderea ratei încarcerării și creșterea numărului de sancțiuni comunitare aplicate.

În anul 2002, Ordonanța Guvernului nr. 92/2000 privind organizarea și funcționarea serviciilor de reintegrare socială și supraveghere a fost aprobată și completată de Legea nr. 129/2002¹⁴.

Această lege a inițiat o principală modificare legată de competența serviciilor de reintegrare socială și supraveghere de a întocmi referate de evaluare și la solicitarea organelor de urmărire penală, dar numai pentru inculpați. De asemenea, legea prevede că aceste servicii sunt competente să acorde asistență și consiliere persoanelor a căror pedeapsă a fost grațiată total sau parțial.

La 1 ianuarie 2005 a intrat în vigoare Legea nr. 211/2004 privind unele măsuri pentru protecția victimelor infracțiunilor¹⁵, care la art. 8 prevede că serviciile de probațiune (denumite – potrivit acestui act normativ – servicii de protecție a victimelor și reintegrare socială a infractorilor) oferă gratuit, la cerere, consiliere psihologică și alte forme de asistență victimelor unor categorii de infracțiuni.

La momentul intrării în vigoare a acestei legi, serviciile de probațiune nu dispuneau de personal specializat și nici de procedurile necesare oferirii acestor servicii. Mai mult, identitatea profesională a consilierului de probațiune era una construită în jurul conceptului de infractor, și nu în jurul noțiunii de victimă.

Anul 2006 a fost un an de reper pentru conturarea statutului consilierului de probațiune, respectiv:

- a reprezentat anul consolidării statutului personalului din serviciile de probațiune, prin adoptarea a două legi de maximă importanță: Legea nr. 123/2006 privind statutul personalului din serviciile de probațiune și Legea nr. 327/2006 privind salarizarea și alte drepturi ale personalului din serviciile de probațiune;
- s-au mai concretizat și o serie de noi competențe materiale, trecute în sarcina consilierului de probațiune. Una dintre cele mai importante astfel de atribuții a fost cea prevăzută în Legea nr. 275/2006 privind executarea pedepselor și a măsurilor dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal, care instituie obligativitatea participării consilierului de probațiune la comisia de individualizare a regimului de executare a pedepsei cu închisoarea. Această prevedere a avut un impact semnificativ asupra volumului de activitate din serviciile de probațiune, unul sau doi consilieri de probațiune din fiecare

¹⁴ Legea nr. 129/2002 pentru aprobarea Ordonanței Guvernului nr. 92/2000 privind organizarea și funcționarea serviciilor de reintegrare socială a infractorilor și de supraveghere a executării sancțiunilor neprivative de libertate, publicată în M. Of. nr. 190/20 mar. 2002.

¹⁵ Legea nr. 211/2004 privind unele măsuri pentru protecția victimelor infracțiunilor, publicată în M. Of. nr. 505/4 iun. 2004.

serviciu petrecându-și o mare parte din timp în penitenciar. Mai mult chiar, finalitatea activității acestui consilier în Comisia de individualizare a regimului este încă destul de neclară, în condițiile în care acesta nu poate oferi informații suplimentare despre deținut decât în cazuri izolate¹⁶.

Ulterior, la 1 aprilie 2007 a intrat în vigoare Legea nr. 356/2006 pentru modificarea și completarea Codului de procedură penală, precum și pentru modificarea altor legi, prin care s-a introdus obligativitatea întocmirii referatului de evaluare de către Serviciul de probațiune în toate cazurile cu minori.

Până la adoptarea Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 31/2008 privind modificarea art. 482 din Codul de procedură penală, această prevedere a blocat activitatea serviciilor de probațiune, acestea fiind obligate să întocmească în 12 luni nu mai puțin de 18 508 referate de evaluare.

Se poate estima că importanța serviciilor de probațiune va crește de la an la an. Teoretic, în opinia unor specialiști, serviciile de probațiune vor evolua în următoarele direcții: regândirea misiunii și responsabilităților serviciilor de probațiune, reorganizarea sistemului de probațiune ca entitate de sine stătătoare, continuarea profesionalizării sistemului și reforma sistemului sancționator prevăzut de Codul penal¹⁷.

Pentru o dezvoltare durabilă, sistemul de probațiune trebuie să își cristalizeze o identitate în jurul ideii de supraveghere și reintegrare socială a infractorilor. Chiar dacă majoritatea consilierilor de probațiune sunt specializați în domeniul comportamentului infracțional, totuși e foarte dificil ca un consilier de probațiune să consilieze în aceeași zi și infractori și victime, și adulți și minori.

Reorganizarea sistemului de probațiune reprezintă o necesitate, ca urmare a acestei duble subordonări – către Ministerul Justiției și către președintele tribunalului. Pentru a oferi sistemului de probațiune capacitatea de planificare pe termen mediu și lung, acesta trebuie să dispună de un buget propriu. Pentru a dispune de un buget propriu, serviciile sau măcar Direcția de Probațiune din Ministerul Justiției trebuie să capete personalitate juridică. Forma juridică prin care se împlinește acest deziderat are o importanță secundară. Ceea ce primează este finalitatea: existența unei capacități de decizie și a unui buget clar determinate.

În căutarea unui răspuns cât mai potrivit la comportamentul antisocial, cercetătorii testează noi metode sau chiar noi paradigme de lucru. În prezent, paradigma dominantă de lucru în probațiune este cea cognitiv-comportamentală. Este posibil ca, în câțiva ani, această paradigmă să fie înlocuită sau completată cu o alta – cea a desistării. Este foarte important ca practica serviciilor să valorifice progresele din științele comportamentale¹⁸.

¹⁶ De obicei, în cazul în care a fost întocmit un referat de evaluare pentru acel deținut sau în situația în care acesta s-a aflat în trecut în evidența serviciilor de probațiune.

¹⁷ Valentin Schiaucu, Rob Canton, *op. cit.*, p. 23.

¹⁸ Ioan Durnescu, *Probațiunea: teorii, legislație și practică*, Iași, Editura Polirom, 2011, p. 32.

2.3. PERIOADA REORGANIZĂRII (FEBRUARIE 2014 – PREZENT)

Această evoluție a sistemului de probațiune a culminat cu intrarea în vigoare a Legii nr. 252/2013 privind organizarea și funcționarea sistemului de probațiune.

Subsecvent modificării legislației în materie penală, Direcția de Probațiune a fost reorganizată în Direcția Națională de Probațiune, dobândind calitatea de structură cu personalitate juridică, în cadrul Ministerului de Justiție. În acest context, serviciile de probațiune sunt coordonate metodologic, dar și subordonate administrativ, respectiv financiar, Direcției Naționale de Probațiune.

Sistemul a fost reconfigurat începând cu 1 februarie 2014, atunci când au intrat în vigoare noul Cod penal (NCP) și noul Cod de procedură penală (NCPD). Concret, documentul stabilește că sistemul național de probațiune este format din Direcția Națională de Probațiune (DNP), care funcționează la nivel central, și structuri teritoriale, care includ serviciile de probațiune, precum și sediile secundare ale acestora. De asemenea, este prevăzut și numărul maxim de posturi aferent noilor organisme¹⁹.

Mai mult, Guvernul a adoptat și Regulamentul de aplicare a noilor reglementări, acesta fiind aprobat prin Hotărârea de Guvern nr. 1079/2014²⁰, intrată în vigoare la aceeași dată.

Conform acesteia din urmă, Direcția Națională de Probațiune poate avea maximum 90 de posturi la nivel central și 370 de posturi în cadrul structurilor teritoriale.

Soluțiile pronunțate în dosarele penale conform noii legislații penale, care implică declanșarea unor proceduri specifice de către serviciile de probațiune²¹, sunt:

- amânarea aplicării pedepsei;
- suspendarea executării pedepsei sub supraveghere;
- eliberarea condiționată, dacă restul de pedeapsă rămas neexecutat la data liberării este de 2 ani sau mai mare;
- măsuri educative neprivative de libertate;
- pedeapsa amenzii prin prestarea unei munci neremunerate în folosul comunității.

¹⁹ Mirela Oprea, *Sistemul de probațiune, reconfigurat la 1 februarie 2014. Noi structuri în domeniu funcționează la nivel național*, articol din 14 februarie 2014 – http://www.avocatnet.ro/content/articles/id_35735/Sistemul-de-probatiune-reconfigurat-la-1-februarie-2014-Noi-structuri-in-domeniu-functioneaza-la-nivel-national.html accesat la data de 20.05.2015.

²⁰ H.G. nr. 1079/2014 pentru aprobarea Regulamentului de aplicare a dispozițiilor Legii nr. 252/2013 privind organizarea și funcționarea sistemului de probațiune, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 5, din 7 ianuarie 2014.

²¹ Art. 49 din Legea nr. 252/2013.

3. PREZENTAREA CERCETĂRII EMPIRICE

Având în vedere schimbările semnificative cu privire la sancțiunile și măsurile neprivative de libertate aplicabile conform noilor coduri (penal și procesual penal), am dorit să evidențiez efectele acestor schimbări la nivelul sistemului de probațiune din țara noastră. În acest sens, sunt prezentate și analizate opiniile unor consilieri de probațiune din București și Ilfov, ca rezultat al unei cercetări empirice.

Pentru identificarea dificultăților și soluțiilor privind aplicarea legislației execuțional-penale am efectuat o cercetare empirică la nivelul consilierilor de probațiune din cadrul serviciilor de probațiune București și Ilfov. Opiniile acestora au fost prezentate și analizate în secțiunile ce urmează.

Constatările precedente sunt completate cu o parte din rezultatele acestei cercetări, în cadrul căreia au fost urmărite mai multe obiective:

- evidențierea volumului de muncă al consilierilor de probațiune după aplicarea noii legislații execuțional-penale;
- identificarea dificultăților cu care se confruntă consilierii de probațiune în aplicarea dispozițiilor din sentințele penale;
- identificarea modului în care activitatea instituțiilor din comunitate influențează procesul de supraveghere;
- formularea unor soluții pentru depășirea dificultăților identificate privind aplicarea legislației execuțional-penale.

În acest scop, am stabilit un eșantion, format din consilieri de probațiune de la Serviciile de Probațiune București și Ilfov, căruia i-a fost administrat un chestionar tematic. Numărul consilierilor de probațiune din cadrul Serviciului de probațiune București este de 23, în timp ce Serviciul de probațiune Ilfov numără 6 consilieri. Chestionarul a fost distribuit tuturor consilierilor de probațiune, dar, întrucât în luna martie a avut loc un concurs de promovare la Direcția Națională de Probațiune, de la Serviciul de probațiune București mi-au fost restituite doar 15 chestionare, în timp ce de la celălalt serviciu mi-au fost returnate toate chestionarele distribuite.

Răspunsurile la una dintre întrebările semnificative față de contextul menționat a arătat că recente schimbări legislative au determinat modificări esențiale în privința volumului de muncă al consilierilor de probațiune. Principalele argumente vizează următoarele aspecte:

- din punct de vedere cantitativ paleta sancțiunilor din Noul cod penal care implică serviciile de probațiune este mai largă;
- unele dispoziții nu se coroborează;
- instituțiile cu care colaborează direct nu sunt pregătite suficient pentru aplicarea dispozițiilor din sentințe etc.

Astfel, există consilieri de probațiune în serviciul de probațiune București, cu vechime de 8 ani în sistem, care gestionează un număr de 195 de dosare de supraveghere, în timp ce consilierii care sunt de un an și se află în supervizare ajung la peste 60 de dosare (la vârsta de 24–25 ani).

Același aspect al supraaglomerării consilierilor de probațiune de la intrarea în vigoare a noilor coduri (penal și procesual-penal) este subliniat și de Sindicatul Național al Consilierilor din Serviciile de Probațiune, care avertizează că:

„Activitatea serviciilor de probațiune a intrat în blocaj ca urmare a prevederilor legislative în vigoare la momentul actual, care, pe lângă volumul de muncă sporit..., au condus la probleme majore, legate de reformarea structurală a sistemului, de lipsa regulamentelor de punere în aplicare a legilor specifice, de deficitul unei rețele comunitare viabile de servicii sociale în România, aptă să susțină eforturile serviciilor de probațiune, de lipsa asigurării serviciilor elementare, necesare bunei funcționări (de pază, igienă, sistem de instalații, poștă, secretariat etc.”²²

O altă problemă vizează colaborarea cu instanțele de judecată, respectiv măsura în care serviciul de probațiune este sau nu eficient în activitatea concretă de supraveghere.

Din răspunsurile obținute aplicând chestionare consilierilor de probațiune reies diferite probleme cu care se confruntă aceștia în aplicarea hotărârilor judecătorești:

- sancțiunile neprivative de libertate dispuse de instanțele judecătorești nu includ toate măsurile și/sau obligațiile prevăzute în actualul Cod penal;
- în unele hotărâri judecătorești apar erori materiale (de exemplu, numele persoanei condamnate diferă de numele din dispozitivul sentinței);
- lipsa dispozițiilor privind munca neremunerată în folosul comunității acolo unde Codul penal prevede obligativitatea acesteia;
- lipsa dispozițiilor privind cele două instituții în care cel condamnat poate fi obligat la muncă neremunerată în folosul comunității;
- nu toate obligațiile dispuse în sentințe pot fi puse în practică, unele nefiind realiste (de exemplu, a fost obligată la un curs de calificare o persoană care este analfabetă, sau la muncă neremunerată în folosul comunității o persoană care are grave probleme de sănătate, justificate cu acte medicale, deja anexate dosarului penal);
- lipsa unor mijloace concrete de verificare a aplicării măsurilor educative neprivative de libertate (precum supravegherea și asistarea zilnică), mai ales când acestea implică și concursul părinților (uneori, chiar ei sunt cei care nu au știut să-i educe pentru a nu ajunge la statutul de delincvenți minori);
- obligarea de a urma un curs școlar în situația în care se dispune această măsură în mijlocul anului școlar.

²² <http://probațiune.blogspot.ro/2015/01/serviciile-de-probațiune-in-blocaj.html>.

Măsura educativă încetează până la începerea anului școlar, când nu mai există baza legală pentru ca minorul să fie verificat dacă s-a înscris la școală și o și frecventează.

Față de aceste dificultăți, precizate anterior, consilierii de probațiune au identificat, cu ajutorul colegilor și al șefului serviciului de probațiune, câteva soluții, cum ar fi: contestația la executare, lămurire/clarificare dispozitiv, îndreptare erori materiale etc.

În cazul în care instanțele sunt sesizate în legătură cu dificultățile practice în aplicarea sentințelor, de puține ori se primesc răspunsurile adecvate, care să contribuie la ieșirea din impas. Răspunsurile instanțelor nu sunt de natură a soluționa dificultățile. De cele mai multe ori, se invocă lipsa calității procesuale active a serviciilor de probațiune de a promova în instanță aceste acțiuni, autoritatea de lucru judecat, sau se dispune aplicarea sentinței așa cum este redactată etc.

În situațiile în care instanțele înțeleg să modifice obligațiile sau măsurile, atunci consilierul de probațiune trebuie să refacă toate actele întocmite anterior (proces-verbal, planul de supraveghere etc., ceea ce înseamnă alt timp alocat unor documente pentru care a mai investit timp, în defavoarea unor interviuri/vizite la persoanele supravegheate) și, ulterior, să-l mai convoace încă o dată pe beneficiar pentru a semna aceleași tipuri de acte pe care le-a mai semnat o dată.

Un alt aspect analizat se referă la cooperarea cu instituțiile din comunitate (DGAPSC, ADP, ONG-uri), respectiv dacă aceasta conduce sau nu la creșterea calității procesului de supraveghere.

Din răspunsurile consilierilor de probațiune se desprind următoarele dificultăți cu privire la acest aspect:

- lipsa unor instituții din comunitate în care să se efectueze concret munca neremunerată în folosul comunității;
- lipsa locațiilor pentru prestarea muncii neremunerate în folosul comunității corespunzătoare pregătirii profesionale ridicate a unor persoane condamnate (de exemplu, persoane cu studii superioare, doctorale), a căror experiență ar putea fi valorificată altfel;
- lipsa unei comunicări directe, eficiente cu reprezentanții instituțiilor din comunitate, mai ales a celor din categoria instituțiilor publice;
- din vizitele inopinate efectuate de către consilierii de probațiune pe teren pentru a verifica modul în care se aplică munca neremunerată în folosul comunității s-a constatat că, de multe ori, aceste tipuri de activități sunt tratate marginal de reprezentanții autorităților, iar obligațiile și măsurile nu-și ating scopul, devenind simple formalități, activități bifate scriptic.

În opinia consilierilor de probațiune s-ar impune următoarele *soluții*:

- informarea instituțiilor din comunitate cu privire la atribuțiile și rolul pe care acestea le au prin prisma noii legislații;
- convocarea unor întâlniri periodice între acești reprezentanți, consilierii de probațiune și judecătorii de la secțiile penale;

- organizarea mai multor ONG-uri de tipul Fundației pentru promovarea sancțiunilor comunitare, întrucât persoanele repartizate aici sunt implicate în diverse activități și supravegheate prin diferite mijloace;
- lărgirea și totodată diversificarea bazei instituțiilor din comunitate și urgentarea procedurilor de abilitare din partea Ministerului Justiției;
- desemnarea de către aceste instituții a unor reprezentanți cu care să se poate comunica în timp real, fără corespondență excesivă, respectiv reducerea procedurilor birocratice.

ÎN LOC DE CONCLUZII

Principalele *concluzii* care se desprind din cele expuse anterior sunt:

- studiile de fezabilitate care au stat la baza adoptării actualei legislații execuțional-penale au fost fie insuficiente, fie lipsite de o fundamentare solidă;
- au fost „importate” instituții fără aplicabilitate în contextul socio-economic și cultural național;
- se impun ședințe comune, periodice, între consilierii de probațiune și judecătorii de la secțiile penale ale instanțelor din subordinea curților de apel;
- este necesară stabilirea în sentințe a unor obligații realiste, obiective, în funcție de situația economico-financiară, profesională și nivelul de instrucție ale celui condamnat;
- este necesară includerea în sentință a numărului de telefon al condamnatului, pentru a fi contactat mai ușor de către consilierii de probațiune și a se evita pierderea timpului cu corespondența, precum și mobilizarea polițiștilor de proximitate;
- se impune luarea în considerare într-o mai mare măsură a recomandărilor consilierului de probațiune de către judecător în individualizarea pedepsei;
- se va tinde către eliminarea birocrăției sub toate formele, mai ales în relațiile cu instanțele, cu instituțiile din comunitate etc.;
- e necesară corelarea obligațiilor cu circumstanțele agravante și cu factorii de risc prezentați de consilierii de probațiune în referatele de evaluare;
- se remarcă inexistența unor practici unitare pentru aceleași tipuri de infracțiuni, aspect despre care persoanele supravegheate poartă aprinse discuții.

Același sindicat al consilierilor de probațiune²³ propune o altă soluție: *„blocajul instituțional poate fi depășit doar prin reglementări legislative judicios adoptate, pentru a preveni un colaps al unei instituții care și-a dovedit eficiența*

²³ <http://probatune.blogspot.ro/2015/01/serviciile-de-probatune-in-blocaj.html>.

chiar și în condiții extrem de sinuoase, pentru ca, în caz contrar, să nu se desprindă concluzia eronată că ceea ce funcționează în România este direcționat către eșec de înșiși factorii decidenți”.

Mai mult decât atât, deși Legea nr. 253/2013 privind executarea pedepselor, a măsurilor educative și a altor măsuri neprivative de libertate dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal²⁴ a intrat în vigoare odată cu codurile penal și de procedură penală, adică în februarie 2014, încă nu s-a adoptat Regulamentul de aplicare al acesteia, până în luna iunie 2015.

Altfel spus, în practică se lucrează cu o lege nouă în domeniul probațiunii, dar cu regulamentul aferent legii anterioare, o situație care accentuează disfuncționalitățile deja prezentate în sistemul de probațiune. Remarcăm însă o inițiativă neconcretizată până acum, respectiv Hotărârea Consiliului Superior al Magistraturii, nr. 146 din 10 februarie 2015, prin care acest for avizează favorabil proiectul de Hotărâre a Guvernului pentru aprobarea Regulamentului de aplicare a dispozițiilor Legii nr. 253/2013 privind executarea pedepselor, a măsurilor educative și a altor măsuri neprivative de libertate dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal²⁵.

Tabloul poate fi completat cu riscurile medicale, de siguranță și profesionale la care sunt expuși consilierii de probațiune, atât în sediile lor (fără pază, fără camere de luat vederi, cu tipologii ale beneficiarilor diverse și, unele, periculoase), cât și în munca de teren pe care o desfășoară fie individual, fie cu câte un coleg (la fiecare dintre serviciile de probațiune sunt angajați câte 2 bărbați, în timp ce 85% din persoanele supravegheate sunt bărbați).

BIBLIOGRAFIE

1. STĂNOIU, RODICA MIHAELA (1989). *Introducere în criminologie*, București, Editura Academiei.
2. CARTER, ROBERT, M.; WILKINS, LESLIE T. (1976). *Probation, Parole and Community Corrections*, 2nd ed., John Wiley&Sons, Inc.
3. OANCEA, GABRIEL (2012). *Probațiunea în România*, București, Editura C.H. Beck.
4. DURNESCU, IOAN (2011). *Probațiunea: teorii, legislație și practică*, Iași, Editura Polirom.
5. SCHIAUCU, VALENTIN; CANTON, ROB (2008). *Manual de probațiune*, Proiect de înfrățire între România și Marea Britanie, București, Euro Standard.
6. OPREA, MIRELA (2014). Sistemul de probațiune, reconfigurat la 1 februarie. Noi structuri în domeniu funcționează la nivel național, articol din 14 februarie 2014.
7. <http://www.avocatnet.ro/content/articles/.html>
8. <http://probațiune.blogspot.ro/2015/01/serviciile-de-probațiune-in-blocaj.html>
9. http://www.csm1909.ro/csm/linkuri/20_02_2015__72604_ro.PDF

²⁴ Publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 512 din 14 august 2013.

²⁵ http://www.csm1909.ro/csm/linkuri/20_02_2015__72604_ro.PDF.

PROBLEMA SOCIALĂ A SĂRĂCIEI ENERGETICE ÎN ROMÂNIA*

ADELA ȘERBAN**

ABSTRACT

THE SOCIAL PROBLEM OF ENERGY POVERTY IN ROMANIA

The article describes and analyzes the energy poverty existing in Romania, highlighting the context and characteristics of social vulnerabilities generated or aggravated by the lack of inclusive policies for energetic development and by the inefficient functioning of national energy system.

Keywords: energy poverty, human right to universal energy access, vulnerable consumer, rural areas.

Temă exprimată într-un mod tot mai pronunțat în discursul european și mondial de astăzi, accesibilitatea energetică tinde să fie înțeleasă nu doar ca o condiție indispensabilă generării de bunăstare, cât mai ales ca un ingredient indispensabil asigurării unei vieți sociale echitabile, în care să fie garantate drepturi fundamentale ale omului, de la cele primare: hrană gătită, locuință încălzită, condiții de menținere a igienei personale și locative ș.a., până la drepturi social-culturale esențiale integrării durabile în societate: accesul la educație, la sănătate, la informare, la libera circulație. Inegalitatea, marginalizarea și excluziunea socială sunt, cel mai adesea, însoțite și adâncite de privarea accesului la surse de energie. Ideea completării drepturilor fundamentale ale omului cu un *drept universal la energie* a apărut și s-a dezvoltat în acest context de înțelegere, pe fondul conștientizării nevoii acute de implicare instituțională organizată pentru combaterea și eradicarea sărăciei energetice¹.

* Material redactat în cadrul proiectului „Eficiența energetică – prioritate națională pentru reducerea sărăciei energetice, creșterea calității vieții și siguranța consumatorilor de energie”, coordonat de către Institutul pentru Cercetarea Calității Vieții, iunie-septembrie 2015, beneficiar Autoritatea Națională pentru Reglementarea Energiei.

** Institutul de Sociologie al Academiei Române, Calea 13 Septembrie nr. 13, etajul 4, sector 5, București, România, cod 050711; e-mail: adela.serban@gmail.com

¹ A se consulta în acest sens declarația Secretarului General ONU Ban Ki-moon în cadrul *Clean Energy Ministerial Meeting*, Seul, 12–13 Mai 2014, ca urmare a lansării inițiativei „Sustainable Energy for All”. (<http://www.un.org/press/en/2014/sgsm15839.doc.htm>).

Conceptul *sărăcie energetică* desemnează imposibilitatea unei persoane sau unei gospodării de a-și acoperi nevoile energetice minimale, ca urmare a unui nivel scăzut al veniturilor și/sau a absenței infrastructurii și tehnologiilor necesare. În practica instituțională europeană, sărăcia energetică este înțeleasă în relație cu condiția de *consumator vulnerabil*, adică persoana sau gospodăria aflată în risc de sărăcie energetică și care necesită sprijin din partea autorităților publice, prin politici și instrumente de protecție socială dedicate².

La nivelul anului 2013, 14,3% din populația României se găsea în sărăcie energetică severă, aflându-se în imposibilitatea de a-și asigura o încălzire adecvată a locuinței (a se vedea *Graficul nr 1*). Riscul sărăciei energetice afectează însă un procent mult mai ridicat din populația țării, confruntată cu o situație de fragilitate și de vulnerabilitate deopotrivă financiară și infrastructurală în raport cu asigurarea nevoilor energetice primare:

În 2013, 30,5% din totalul populației se găsea în dificultatea de a-și putea achita costurile locative (rată la bancă sau chirie) și facturile la utilități, de trei ori mai mulți subiecți decât în urmă cu șase ani, reprezentând un procent total triplu față de media europeană (a se consulta *Tabelul nr. 8* și *Tabelul nr 9*). La nivelul anului 2012, 19,6% din populația României se afla în risc persistent de sărăcie³.

Sistemul național de producere și furnizare a energiei termice, care deservea în 1992 2 885 000 de locuințe și aproape 8,5 milioane de persoane, s-a înjumătățit în 22 de ani⁴, lăsând, prin debranșare, în afara sistemului de servicii energetice moderne, un segment semnificativ de populație aflată permanent la limita subzistenței energetice a gospodăriei.

85% dintre gospodăriile rurale (cu excepția utilizării energiei electrice pentru iluminat și radiodifuziune) se află în afara sistemului energetic al țării, sursa lor principală de încălzire fiind asigurată prin formula de subzistență arhaică a sobei cu lemne de foc, un procent extrem de redus dintre localitățile rurale din România fiind bransate la rețelele naționale de conducte de gaze naturale sau la sistemele centrale de termoficare, în timp ce sursele alternative de energie sunt aproape integral absente.

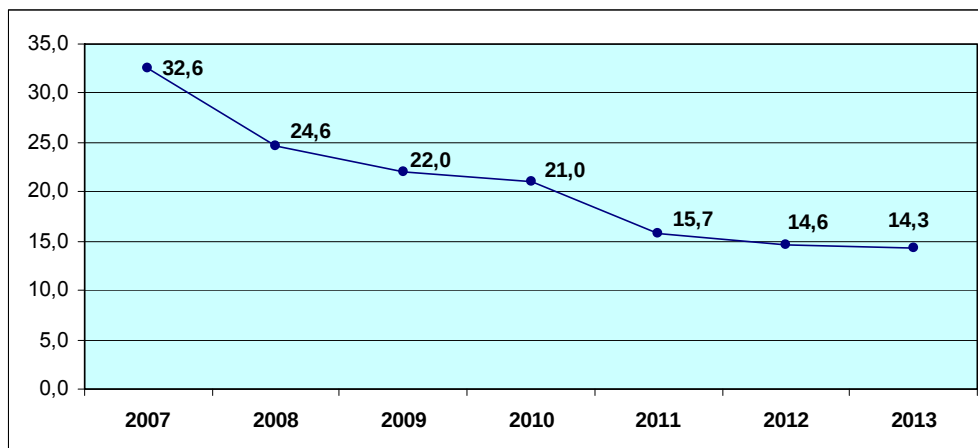
² Directivele 72/2009 și 73/2009 ale Comisiei Europene.

³ Eurostat, EU-SILC, cod indicator *ilc_li23*.

⁴ Conform unui studiu efectuat în 2014 de către Autoritatea Națională de Reglementare pentru Serviciile Comunitare de Utilități Publice (ANRSC), <http://www.anrsc.ro/documents/cabinet/Analiza%20serviciului%20de%20alimentare%20cu%20et.pdf>.

Graficul nr. 1

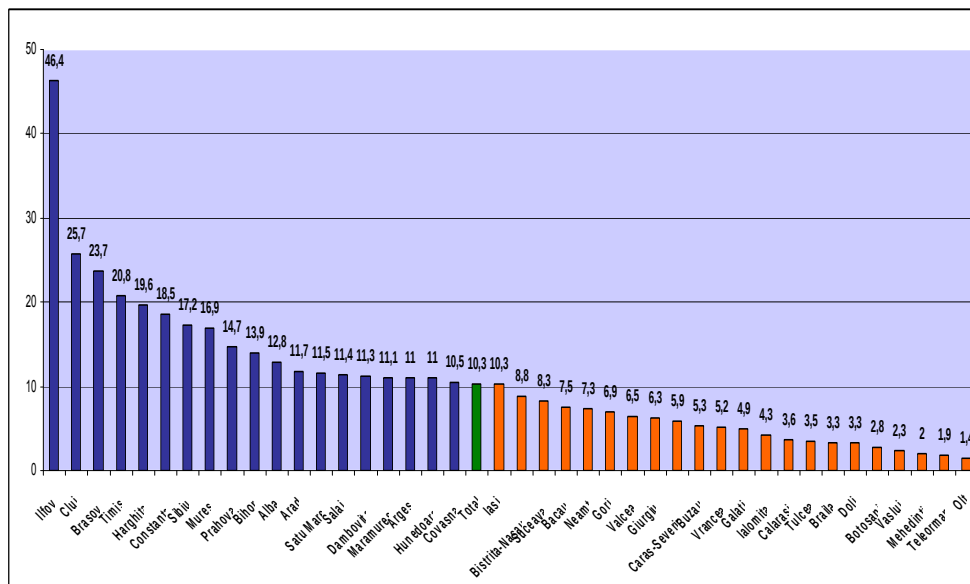
Ponderea populației României aflată în imposibilitatea de a-și încălzi în mod adecvat locuința.
Evoluție între anii 2007–2013.

* Sursa: Eurostat, EU-SILC, cod indicator *ilc_mdes01*.

Graficul nr. 2

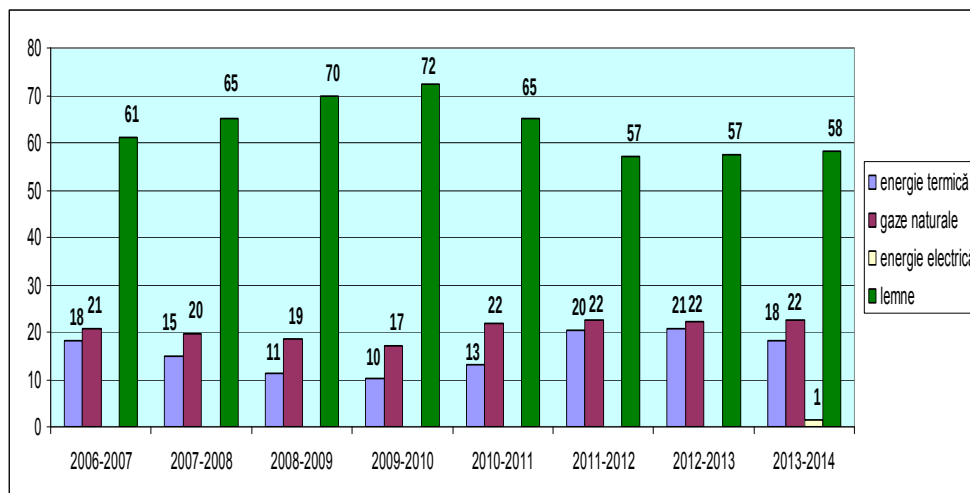
Ponderea gospodăriilor din mediul rural cu încălzire centrală (termoficare și centrală termică proprie).
Date la nivel județean.

* Sursa: Recensământul populației și locuințelor, INS, 2011.

Graficul nr. 3

Ponderea ajutoarelor pentru încălzire acordate de către stat gospodăriilor din România, în funcție de sursa de energie utilizată. Evoluție.

* Sursa: Date furnizate de către Ministerul Energiei.

În legislația națională, *consumatorul vulnerabil* este definit ca fiind „persoana singură/familia care nu își poate asigura menținerea locuinței în condiții adecvate de temperatură, respectiv la 21° C”, ca urmare a unui cuantum redus de venituri⁵. Pe lângă suvenționarea prețului facturat populației pentru energia termică furnizată în sistem centralizat, pentru consumatorii vulnerabili cu venituri sub un barem stabilit și care nu dețin anumite bunuri mobile sau imobile, legislația prevede ca măsură de protecție suplimentară acordarea de ajutoare lunare pentru încălzirea locuinței. Sunt avute în vedere toate formele de energie prin care poate fi asigurat un confort termic (energie termică, gaze naturale, energie electrică lemne, cărbuni și combustibili petrolieri), deși există plafoane și sume de ajutor diferențiate⁶ (a se consulta *Tabelul nr. 1*).

⁵ OU nr. 70/31.08. 2011 privind măsurile de protecție socială în perioada sezonului rece, cap. II, art. 6.

⁶ OU nr. 70/31.08. 2011, cap. II, art. 7-11; Ordonanța Guvernului nr. 27/29.08.2013 pentru modificarea și completarea OU nr. 70/2011 privind măsurile de protecție socială în perioada sezonului rece.

Tabelul nr. 1

Schema de acordare a ajutorului lunar de stat pentru încălzirea locuinței consumatorului vulnerabil, în funcție de tipul de energie utilizat

Barem de venit realizat de o persoană singură sau pe membru de familie (RON)	Compensare lunară – energie termică (% din costul facturii)		Cuantum lunar ajutor – gaze naturale (RON)	Cuantum lunar – ajutor energie electrică (RON)	Cuantum lunar ajutor – lemne, cărbuni, combustibili petrolieri (RON)
	Familii	Persoane singure			
0–155	90%	100%	262	240	54
155,1–210	80%	90%	162	216	48
210,1–260	70%	80%	137	192	44
260,1–310	60%	70%	112	168	39
310,1–355	50%	60%	87	144	34
355,1–425	40%	50%	62	120	30
425,1–480	30%	40%	44	96	26
480,1–540	20%	30%	31	72	20
540,1–615	10%	20%	19	48	16
615,1–786	5%	15%	–	–	–
786,1–1082	–	10%	–	–	–

* Conform OU 70/ 2011 și OG nr. 27/2013.

Prin modul în care sunt configurate, măsurile de sprijin prevăzute prin legislația națională operează cu patru bazine distincte de consumatori de energie, fiecare confruntându-se cu un ansamblu de vulnerabilități particulare. Aceste bazine sunt reprezentate de către patru segmente distincte ale populației țării:

1. *segmentul racordat la sistemul central de termoficare*, reprezentând 17,87% din populația totală, grupată în mod covârșitor în mediul urban. El înglobează 33,18% din populația urbană a țării și numai 0,15% din cea rurală⁷;

2. *segmentul care își încălzește locuința prin instalații funcționând pe bază de gaze naturale*, reprezentând 26,12% din totalul populației. În 2011, 42,3% din locuitorii mediului urban și doar 7,36% din cei al mediului rural își încălzeau locuința utilizând gaze naturale⁸;

3. *segmentul care folosește ca modalitate principală de încălzire aparate electrice*. Acest segment este mai puțin numeros, încorporând doar 0,82% din totalul populației României: 1,44% din populația urbană și 0,13% din cea rurală⁹;

4. *segmentul care utilizează pentru încălzire combustibili solizi și petrolieri*, reprezentând 53,51% din populația totală, grupată în mod covârșitor în mediul rural. În acest mod se încălzesc 91,03% dintre locuitorii mediului rural și 21,12% din cei ai mediului urban¹⁰.

⁷ Conform datelor *Recensământului populației și locuințelor, 2011*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

Consumatorul de energie termică vulnerabil tipic este locatarul blocurilor de locuințe din mediul urban, captiv în rețeaua de distribuție termică (pentru care trecerea la un alt sistem de încălzire presupune costuri pe care nu și le poate permite), confruntat cu un preț ridicat al facturii la încălzire din cauza pierderilor și ineficienței sistemului de termoficare local. Prețul ridicat al gigacaloriei și lipsa pe termen lung a unei perspective fezabile de eficientizare a sistemului de termoficare a generat un fenomen de debranșare în masă, responsabil de declanșarea unui cerc vicios de creștere anuală a costurilor de încălzire, urmată apoi de un nou val de debranșare, generalizând și adâncind astfel continuu vulnerabilitatea consumatorilor rămași în rețea. Diferențele mari de prețuri între localități pentru o gigacalorie și puterea financiară diferită a autorităților locale de a subvenționa prețul de facturare către populație au creat în timp adevărate pungi teritoriale de sărăcie energetică.

Debranșarea selectivă a apartamentelor unui condominiu generează inevitabil inechitate energetică și o eficiență energetică scăzută. Apariția unor apartamente ineficient sau parțial încălzite determină pierderi de energie calorică și un consum mai ridicat de energie pentru menținerea temperaturii adecvate în apartamentele cu pereți comuni cu acestea. De asemenea, locuind împreună într-un sistem interconectat, vulnerabilitatea locatarilor aflați în imposibilitatea de plată a facturilor se răsfrânge asupra întregii comunități de locatari, punând în pericol accesul la energie pentru un grup social mai larg decât o singură familie sau o singură locuință.

Din 1990 până în 2014, în 245 de localități (din cele 315 conectate) serviciul public de alimentare centralizată cu energie termică s-a dezintegrat, ca urmare a valului de debranșări, reprezentând 77,78% din numărul de localități conectate inițial la sistem¹¹. La nivelul anului 2009, din cele 24,04% dintre locuințele care mai dispuneau la nivel național de un sistem de încălzire centralizat pe condominii, doar 1,87% erau racordate la o centrală termică de bloc¹², marea masă a locuințelor debranșate optând pentru o asigurare a încălzirii în sistem autonom, ineficient energetic în condiții de locuire la comun (a se consulta *Tabelul nr. 2*).

Tabelul nr. 2

Evoluția numărului locuințelor și persoanelor racordate la sistemul central de termoficare

	1992	2001	2004	2007	2009	2011	2012	2013	2014
Nr. de apartamente	2 885 012	2 485 295	1 920 000	1 689 616	1 595 175	1 488 293	1 412 014	1 364 354	1 331 435
Populație totală branșată	8 463 550	6 900 000	5 500 000	4 849 198	4 562 200	4 256 500	4 038 400	3 902 000	3 822 000

* Conform ANRSC, 2014.

¹¹ Conform Autorității Naționale de Reglementare pentru Serviciile Comunitare de Utilități Publice (ANRSC), studiu accesibil <http://www.anrsc.ro/documents/cabinet/Analiza%20serviciului%20de%20alimentare%20cu%20et.pdf>, p. 1.

¹² *Ibidem*, p. 4.

O parte din consumatorii debransați de la sistemul central de încălzire au rămas în afara oricărei soluții optime de încălzire, numărul lor exact și identificarea profilului lor social și teritorial rămânând deocamdată necunoscute, ca urmare a lipsei efortului statistic de colectare a informațiilor relevante privitoare la acest subiect. Pentru a preîntâmpina mărirea numerică a acestei categorii, statul a decis alocarea unor ajutoare, ca o formă de compensare a costului facturii, care pot ajunge și până la 100% pentru categoriile cele mai vulnerabile și dezavantajate social¹³. Este indiscutabil că rezolvarea vulnerabilității persistente a consumatorilor rămași în sistemele centrale de termoficare nu se poate rezolva decât prin investiții majore într-o reorganizare de infrastructură, printr-o completă regândire și recalibrare a acestor sisteme de termoficare, de la structuri masive la unități teritoriale ce vor putea fi gestionate în mod optim, sub aspectul eficienței și mentenanței tehnice. Soluția subvențiilor și ajutoarelor pentru încălzire, singură, nu constituie o cale de devulnerabilizare a consumatorilor aflați în situație de risc energetic și social, ci doar o formă de amânare a unui colaps inevitabil al sistemelor de termoficare existente.

Gravitatea impactului social pe care l-ar produce prăbușirea acestei infrastructuri energetice critice a făcut ca măsurile de protecție socială să fie canalizate preponderent pentru susținerea masei critice de consumatori vulnerabili ai energiei termice, prin mobilizarea unor resurse financiare net superioare celor mobilizate pentru sprijinirea celorlalte segmente afectate de sărăcia energetică.

Foarte adesea, consumatorii debransați de la sistemul de termoficare central ca urmare a costurilor ridicate de facturare, prin trecerea la sistemul de încălzire a locuinței cu centrale de apartament pe gaze naturale își păstrează condiția de vulnerabilitate. În Bârlad, de exemplu – localitate cu un grad de deconectare de la rețeaua de termoficare de 35%, între 2009–2014, rămânând, în consecință, cu mai puțin de 11% din populație racordată la sistemul central –, în 2015 au primit ajutoare pentru căldură doar 6% dintre locuitorii orașului, 4,75% utilizând pentru încălzire gazele naturale¹⁴.

Studiile în domeniul eficienței energetice au arătat că un sistem de încălzire centralizat al locuinței are o eficiență energetică a consumului superioară unuia necentralizat. Sistemul necentralizat de încălzire oferă însă posibilitatea unei încălziri neomogene a locuinței și a realizării unei relative economii de cost (provenită din opțiunea asigurării unei temperaturi optime doar într-o singură încăpere), cu prețul unei eficiențe energetice scăzute și a unei risipe de energie. El este un indicator al gândirii consumului energetic în termeni de risc prezumtiv de sărăcie energetică. În România, doar 45,71% din locuințele țării dețin un sistem

¹³ Persoane singure, cu venituri de sub 155 de lei pe lună. A se consulta *Tabelul nr. 1*.

¹⁴ Conform datelor publicate pe *site-ul oficial al primăriei Bârlad*.

centralizat de încălzire (termoficare sau centrală termică proprie), 75,39% din locuințele urbane și doar 9,98% dintre cele rurale, 89,1% din gospodăriile din rural fiind pregătite în avans pentru reducerea confortului termic al locuinței la un spațiu minimal, ca formă de reacție în fața riscului resimțit de sărăcie energetică¹⁵.

Legislația discriminează între diferite categorii de consumatori vulnerabili, cu o favorizare a consumatorului urban, captiv în sistemele neperformante de termoficare și cu o defavorizare puternică a consumatorului de energie din ruralul sărac. 85% dintre gospodăriile rurale își asigură încălzirea locuinței în regim necentralizat, folosind sobe cu lemne (a se consulta *Tabelul nr. 3*). Spre deosebire de gospodăriile din satele aflate în imediata apropiere a unor păduri, marea majoritate a gospodăriilor rurale din câmpie depind de achiziționarea de lemne de la mare distanță și din timp, neavând nicio altă sursă de energie alternativă la dispoziție pentru încălzirea locuinței pe timp de iarnă. Dacă pentru cel mai vulnerabil consumator urban, care se încălzește utilizând energie termică, legea prevede o compensare integrală a costului facturii, pentru corespondentul său din ruralul de câmpie, dependent de încălzirea cu lemne care trebuie achiziționate prin cumpărare, ajutorul pentru încălzire acoperă mai puțin de jumătate din costurile necesare. Conform schemei de ajutor prevăzută prin lege, o familie sau o persoană cu un venit lunar de sub 155 lei și care se încălzește printr-un sistem necentralizat de încălzire primește un ajutor de doar 54 lei lunar pentru achiziționarea de lemne de foc. Conform estimărilor noastre – utilizând informații colectate prin studii de caz în teritoriu – pentru încălzirea optimă a unei singure camere de 12 m² dintr-o locuință rurală¹⁶ este necesar, pentru patru luni de iarnă, un volum de 4m³ de lemne de foc cu putere calorică crescută¹⁷, având un cost estimat de 500 lei, plafonul de ajutor prevăzut prin lege acoperind doar 216 lei, deci mai puțin de jumătate din costurile necesare asigurării unei încălziri minimale.

Materialul de construcție al casei reprezintă de asemenea un aspect important al eficienței încălzirii unei locuințe rurale, care nu beneficiază de avantajul apartamentelor urbane de a prezerva temperatura ambientală ca urmare a existenței pereților interiori și a învecinării cu alte apartamente încălzite. Interesului pentru creșterea prin anvelopare a eficienței termice a clădirilor de locuințe din urban nu îi

¹⁵ Cele mai reprezentative județe pentru acest tip de comportament energetic sunt Botoșani, Vaslui, Mehedinți, Teleorman, Olt, unde procentul locuințelor încălzite centralizat este de sub 3 % (pentru distribuția județeană a se consulta *Graficul nr. 2*).

¹⁶ Conform *Recensământului populației și locuințelor, 2011*, suprafața medie a camerelor de locuit pentru casele convenționale rurale din România este de 15,7 m². Am calculat costurile necesare pentru încălzirea unei gospodării vulnerabile la o suprafață mai redusă a camerei decât cea medie, de doar 12 m², pe baza unei estimări a raportului mediu dintre suprafața totală a casei și situația economică a gospodăriei.

¹⁷ Cum este, de exemplu, lemnul de fag.

corespunde un interes similar pentru optimizarea termică a caselor convenționale de locuit din rural. 36,92 % din casele rurale sunt construite integral din chirpici și paianță, iar 12% din lemn. Doar 11% au pereții exteriori din zidărie de cărămidă cu planșee din beton, în timp ce în urban 80,5% dintre locuințe sunt construite din beton armat, unități prefabricate sau zidărie din B.C.A. (a se consulta *Tabelul nr. 6*). Ajutoarele acordate pentru încălzire nu urmăresc în prezent o corelație între necesarul de combustibil sau de energie pentru o încălzire optimă, tipul de combustibil sau de energie utilizate și materialul din care este construită locuința.

Tabelul nr. 3

Ponderea locuințelor, gospodăriilor și persoanelor după modalitatea de încălzire a spațiului locativ.
Date la nivel național și pe medii de rezidență.

Modul de încălzire	Procent locuințe			Procent gospodării			Procent persoane		
	Total țară	Urban	Rural	Total țară	Urban	Rural	Total țară	Urban	Rural
ÎNCĂLZIRE CENTRALĂ	45,71	75,39	9,98	48,02	77,03	10,62	45,53	74,97	11,45
– termoficare	19,59	35,72	0,17	20,55	36,35	0,16	17,87	33,18	0,15
– centrală termică proprie:	26,12	39,67	9,81	27,48	40,68	10,45	27,66	41,79	11,29
– cu gaze din rețea publică	22,16	36,92	4,39	23,27	37,78	4,56	22,75	38,33	4,71
– cu gaze lichefiate (butelie)	0,16	0,18	0,13	0,14	0,16	0,12	0,14	0,17	0,11
– cu combustibil solid	3,60	2,33	5,12	3,86	2,50	5,62	4,56	3,05	6,32
– cu combustibil lichid	0,16	0,07	0,08	0,07	0,07	0,07	0,08	0,08	0,08
– cu alt tip de energie	0,14	0,17	0,10	0,14	0,17	0,09	0,13	0,18	0,08
FĂRĂ ÎNCĂLZIRE CENTRALĂ,									
ÎNCĂLZIREA SE FACE CU:	51,89	22,33	87,47	51,31	22,07	89,01	54,00	24,35	88,33
– aragaz:	0,67	0,93	0,35	0,67	0,90	0,37	0,64	0,89	0,35
– cu gaze din rețea publică	0,56	0,79	0,27	0,56	0,76	0,29	0,53	0,75	0,27
– cu gaze lichefiate (butelie)	0,11	0,14	0,08	0,11	0,14	0,08	0,11	0,14	0,08
– sobă (șemineu):	49,63	18,87	86,65	49,16	18,83	88,28	52,02	21,28	87,63
– cu gaze din rețea publică	2,85	3,27	2,35	2,97	3,31	2,53	2,84	3,22	2,40
– cu gaze lichefiate (butelie)	0,20	0,13	0,28	0,19	0,13	0,28	0,19	0,13	0,26
– cu combustibil solid	46,29	15,32	83,56	45,72	15,25	85,01	48,70	17,76	84,52
– cu combustibil lichid	0,29	0,14	0,46	0,27	0,14	0,45	0,29	0,16	0,45
– energie electrică	0,95	1,59	0,18	0,94	1,55	0,14	0,83	1,44	0,13
– alt mod de încălzire	0,64	0,94	0,28	0,55	0,80	0,23	0,50	0,74	0,23

* Sursa: Prelucrări după datele Recensământului populației și locuințelor, INS, 2011.

Tabloul general al modalităților, posibilităților și oportunităților energetice ale gospodăriilor din România indică un spațiu social puternic eterogen și polarizat sub aspectul accesului populației deopotrivă la sursele de energie necesare nevoilor de subzistență și posibilităților de bunăstare, cât și la serviciile moderne de asigurare a nevoilor energetice. În timp ce trei sferturi din gospodăriile urbane sunt conectate la rețeaua națională de distribuție a gazelor naturale (76%), 60% dintre gospodăriile din rural depind pentru gătit de butelii pe bază de gaze lichefiate furnizate prin transport rutier, starea drumurilor, izolarea geografică a localității, condițiile meteorologice din timpul iernii, absența utilajelor de dezăpezire constituind elemente de vulnerabilitate a unei părți însemnate a locuitorilor rurali. 28,76% dintre gospodării încă utilizează lemnul ca sursă principală de combustibil pentru gătit, indicând gradul de deconectare a ruralului în momentul de față de la realitățile energetice moderne (a se consulta *Tabelul nr. 4*).

Dacă în mediul urban 86,43% dintre gospodării sunt dotate cu instalație de alimentare cu apă caldă în locuință, 39,17% din rețeaua publică și 46,32% prin boiler electric sau centrală de apartament, în mediul rural doar 29,76% dintre gospodării au acces la o asemenea instalație, 28,56% în sistem propriu. Restul de 68,27% nu au deloc apă caldă în locuință (a se vedea *Tabelul nr. 5*).

Toate aceste exemple sunt indicatori ai gradului de vulnerabilitate energetică, în raport cu standardele moderne, a unui segment important de populație aflat în afara sistemului energetic, subzistând prin formule primitive (singurele accesibile financiar și infrastructural) de asigurare a nevoilor energetice indispensabile.

Tabelul nr. 4

Ponderea locuințelor, gospodăriilor și persoanelor după combustibilul folosit pentru gătit.
Date la nivel național și pe medii de rezidență.

Combustibilul folosit pentru gătit	Procent locuinte			Procent gospodarii			Procent persoane		
	Total țară	Urban	Rural	Total țară	Urban	Rural	Total țară	Urban	Rural
GAZE	83,09	95,72	67,88	85,17	96,54	70,50	84,48	95,97	71,18
– din rețea publică	45,27	74,84	9,67	47,30	76,00	10,27	44,39	73,78	10,35
– lichefiate (butelie)	37,82	20,87	58,21	37,87	20,54	60,22	40,10	22,19	60,83
COMBUSTIBIL SOLID	15,43	3,25	30,09	14,22	2,95	28,76	14,97	3,55	28,20
ENERGIE ELECTRICĂ	0,34	0,39	0,28	0,28	0,32	0,23	0,26	0,30	0,22
ALTUL	1,14	0,64	1,75	0,34	0,20	0,51	0,28	0,18	0,40

* Sursa: Prelucrări după datele Recensământului populației și locuințelor, INS, 2011.

Tabelul nr. 5

Ponderea locuințelor, gospodăriilor și persoanelor în funcție de dotările cu instalații. Date la nivel național și pe medii de rezidență.

Dotarea cu instalații	Procent locuințe			Procent gospodării			Procent persoane		
	Total țară	Urban	Rural	Total țară	Urban	Rural	Total țară	Urban	Rural
Instalație de alimentare cu apă curentă	78,96	96,22	58,18	81,81	97,03	62,18	81,62	96,54	64,35
– în locuință	68,45	93,07	38,83	71,26	93,93	42,03	70,62	92,94	44,78
– din rețea publică	58,40	89,69	20,74	60,84	90,58	22,48	58,59	88,86	23,53
– din sistem propriu	10,06	3,38	18,09	10,43	3,35	19,55	12,03	4,07	21,25
– în afara locuinței	10,50	3,16	19,35	10,55	3,10	20,16	11,00	3,60	19,57
– în interiorul clădirii	1,43	0,65	2,37	1,51	0,66	2,60	1,60	0,75	2,58
– din rețea publică	0,80	0,46	1,21	0,85	0,46	1,34	0,89	0,51	1,34
– din sistem propriu	0,63	0,19	1,16	0,66	0,20	1,26	0,70	0,23	1,25
– în afara clădirii	9,07	2,51	16,97	9,04	2,44	17,55	9,41	2,86	16,99
– din rețea publică	4,31	1,43	7,77	4,43	1,42	8,32	4,68	1,68	8,15
– din sistem propriu	4,77	1,08	9,20	4,61	1,02	9,24	4,73	1,18	8,84
Instalație de alimentare cu apă caldă	59,47	84,69	29,11	62,54	86,43	31,73	61,54	85,17	34,17
– în locuință	58,16	83,76	27,33	61,15	85,49	29,76	60,00	84,15	32,03
– din rețea publică	21,73	38,81	1,17	22,58	39,17	1,19	19,80	35,91	1,15
– din sistem propriu	36,43	44,96	26,16	38,57	46,32	28,57	40,19	48,23	30,88
– în afara locuinței	1,31	0,93	1,78	1,39	0,94	1,96	1,54	1,03	2,14
– în interiorul clădirii	1,17	0,86	1,55	1,24	0,87	1,72	1,38	0,95	1,89
– din rețea publică	0,11	0,16	0,06	0,11	0,15	0,06	0,11	0,14	0,07
– din sistem propriu	1,06	0,70	1,49	1,13	0,72	1,66	1,28	0,81	1,82
– în afara clădirii	0,14	0,07	0,23	0,15	0,07	0,24	0,16	0,08	0,25
Instalație de canalizare	68,45	93,07	38,83	71,26	93,93	42,03	70,62	92,94	44,78
– la o rețea publică	48,78	84,79	5,45	50,57	85,45	5,57	47,05	82,87	5,57
– la un sistem propriu	16,87	6,79	29,01	17,75	6,96	31,68	20,29	8,27	34,20
– altă situație	2,80	1,49	4,37	2,94	1,52	4,78	3,28	1,80	5,00
Instalație electrică	98,85	99,59	97,97	99,48	99,81	99,04	99,43	99,77	99,03
Instalație de aer condiționat	6,56	11,30	0,85	7,24	12,16	0,89	7,28	12,71	0,99

* Sursa: Prelucrări după datele Recensământului populației și locuințelor, INS, 2011.

Tabelul nr. 6

Ponderea locuințelor, gospodăriilor și persoanelor după materialul de construcție al pereților exteriori. Date la nivel național și pe medii de rezidență.

Materialul de construcție al pereților exteriori	Procent locuințe			Procent gospodării			Procent persoane		
	Total țară	Urban	Rural	Total țară	Urban	Rural	Total țară	Urban	Rural
BETON ARMAT	17,21	30,73	0,94	17,78	30,88	0,89	16,29	29,56	0,91
UNITĂȚI PREFABRICATE	24,68	33,27	14,34	25,04	33,23	14,48	25,1	33,51	15,36
ZIDĂRIE DIN CĂRĂMIDĂ, PIATRĂ SAU B.C.A. cu planșee din:	24,6	21,48	28,36	24,12	21,04	28,09	25,08	21,71	28,99
– beton armat (grinzi metalice)	13,97	16,45	10,99	13,84	16,08	10,94	14,21	16,15	11,96
– lemn	10,63	5,03	17,37	10,28	4,96	17,15	10,88	5,56	17,03
LEMN (bârne, scânduri etc.)	6,61	2,09	12,05	6,02	1,69	11,25	6,15	2,21	10,71

Tabelul nr. 6 (continuare)

PAIANTĂ, CHIRPICI	20,38	6,64	36,92	20,15	6,75	37,43	21,57	8,03	37,25
ALTE MATERIALE (P.F.L., O.S.B., sticla etc.)	0,24	0,2	0,28	0,22	0,19	0,26	0,24	0,21	0,27
MATERIALE MIXTE	3,59	2,4	5,01	3,53	2,35	5,05	3,86	2,65	5,26
Informație nedisponibilă	2,69	3,17	2,11	3,14	3,59	2,56	1,72	2,13	1,25

* Sursa: Prelucrări după datele Recensământului populației și locuințelor, INS, 2011.

Tabelul nr. 7

Ponderea populației aflată în imposibilitatea de a-și putea încălzi în mod adecvat locuința.
Date la nivelul țărilor UE. Serii de date 2007–2013

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
UE 27	10,8	10,1	9,3	9,5	9,8	10,8	10,8
Belgia	14,6	6,4	5,1	5,6	7,1	6,6	5,8
Bulgaria	67,4	66,3	64,2	66,5	46,3	46,5	44,9
Cehia	6,1	6,0	5,2	5,2	6,4	6,7	6,2
Danemarca	10,3	1,7	1,5	1,9	2,6	2,6	3,9
Germania	5,4	5,9	5,5	5,0	5,2	4,7	5,3
Estonia	3,6	1,1	1,7	3,1	3,0	4,2	2,9
Irlanda	3,5	3,7	4,1	6,8	6,8	8,5	10,0
Grecia	13,8	15,4	15,7	15,4	18,6	26,1	29,5
Spania	8,0	6,0	7,2	7,5	6,5	9,1	8,0
Franța	4,6	5,3	5,5	5,7	6,0	6,0	6,8
Croația	:	:	:	8,3	9,8	10,2	9,9
Italia	10,4	11,3	10,6	11,2	18,0	21,2	19,1
Cipru	34,6	29,2	21,7	27,3	26,6	30,7	30,5
Letonia	20,9	16,8	16,4	19,1	22,5	19,9	21,1
Lituania	22,4	22,6	24,1	25,2	36,2	34,1	29,2
Luxemburg	0,5	0,9	0,3	0,5	0,9	0,6	1,6
Ungaria	10,8	9,7	8,9	10,7	11,7	14,5	13,7
Malta	10,2	8,8	11,1	14,3	17,6	22,1	23,4
Olanda	1,6	1,8	1,3	2,3	1,6	2,2	2,9
Austria	2,6	3,9	2,9	3,8	2,7	3,2	2,7
Polonia	22,7	20,1	16,3	14,8	13,6	13,2	11,4
Portugalia	41,9	34,9	28,5	30,1	26,8	27,0	27,9
România	32,6	24,6	22,0	21,0	15,7	14,6	14,3
Slovenia	4,2	5,6	4,6	4,7	5,4	6,1	4,9
Slovacia	4,6	6,0	3,6	4,4	4,3	5,5	5,4
Finlanda	1,1	1,9	1,3	1,4	1,8	1,5	1,2
Suedia	1,8	1,5	1,4	1,7	1,6	1,4	0,8
Marea Britanie	4,5	6,0	5,8	6,1	6,5	8,1	10,6

* Sursă Eurostat, EU-SILC, cod indicator *ilc_mdes01*.

Tabelul nr. 8

Ponderea populației în dificultate de a-și putea achita rata/chiria pentru locuință și facturile la utilități.
Date la nivelul țărilor UE. Serii de date 2007–2013.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
UE 27	10,0	10,4	11,7	11,9	11,6	11,5	11,7
Belgia	6,1	6,9	7,3	7,8	7,8	8,3	6,5
Bulgaria	31,0	35,5	34,8	33,8	30,9	31,5	36,1
Cehia	5,6	4,4	5,8	6,0	6,1	6,0	5,4
Danemarca	4,4	3,9	5,8	6,2	6,7	7,6	6,9
Germania	5,8	5,6	5,6	4,9	5,2	4,8	5,1
Estonia	5,2	8,6	12,1	13,3	13,8	13,1	12,5
Irlanda	8,4	10,8	14,0	16,7	19,9	23,6	22,5
Grecia	26,4	24,4	28,7	30,9	31,9	39,0	45,3
Spania	7,6	8,2	11,0	11,7	8,7	10,9	11,9
Franța	9,8	9,6	11,2	10,8	9,9	10,2	9,2
Croatia	:	:	:	30,1	29,6	30,4	31,4
Italia	12,5	15,8	12,7	12,8	14,1	13,5	14,2
Cipru	23,0	14,1	23,3	28,0	28,4	31,5	33,6
Letonia	9,2	13,9	21,3	25,2	25,3	24,4	22,4
Lituania	9,4	8,5	9,9	11,9	13,2	13,2	13,8
Luxemburg	2,7	2,4	4,0	3,3	3,9	4,2	5,2
Ungaria	19,1	16,5	22,2	24,3	24,7	26,4	26,2
Malta	8,0	8,3	8,3	7,8	9,6	11,1	12,2
Olanda	4,3	4,1	4,1	4,9	4,9	5,0	5,0
Austria	3,9	6,8	7,1	7,0	7,3	6,5	7,0
Polonia	18,2	11,3	14,1	15,3	14,2	15,2	15,1
Portugalia	7,0	6,4	8,7	8,6	10,2	9,7	11,8
România	10,1	25,4	27,1	29,8	30,2	31,1	30,5
Slovenia	14,2	16,1	18,4	19,5	19,0	21,0	21,2
Slovacia	7,6	5,3	13,4	12,1	8,5	8,3	8,1
Finlanda	9,2	10,4	10,6	10,3	11,0	10,8	11,2
Suedia	5,8	6,2	7,0	6,4	5,9	6,7	6,0
Marea Britanie	8,5	7,4	:	9,6	8,9	4,0	3,9

* Sursă Eurostat, EU-SILC, cod indicator *ilc_mdes05*.

Dacă vulnerabilitatea consumatorului urban are drept cauză principală racordarea la un sistem energetic inefficient sub aspectul raportului cost-beneficiu și împovărător financiar, vulnerabilitatea consumatorului rural provine din slaba racordare a jumătății rurale a țării la sistemul de servicii energetice al României. Spre deosebire de vulnerabilitățile energetice urbane, care necesită investiții masive pentru o rezolvare definitivă și durabilă, eliminarea vulnerabilităților consumatorului casnic de energie din mediul rural este accesibilă. Finanțarea dotării localităților rurale care dețin condiții geografice propice cu instalații de producere a energiei regenerabile (solară, eoliană, hidroelectrică sau geotermală):

turbine eoliene, microhidrocentrale, panouri termosolare și fotovoltaice etc., care să deservească un grup de comunități rurale, poate constitui un cadru de start pentru construirea unui sistem energetic național alternativ, nepoluant, autogenerant, capabil de a susține procesele de dezvoltare ale mediului rural din România și de a contribui la ameliorarea vulnerabilității energetice durabile din urban.

Tabelul nr. 9

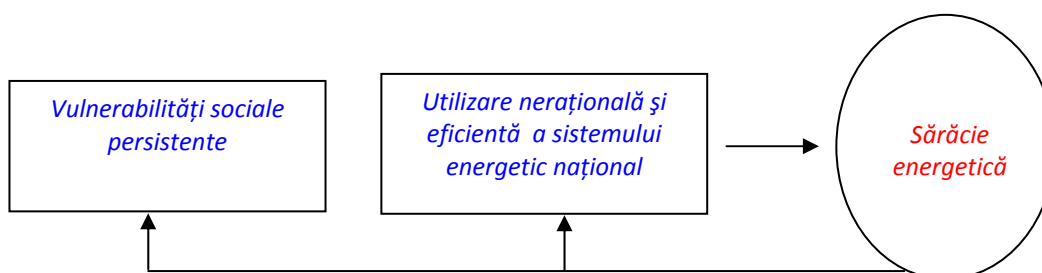
Ponderea populației aflată în privare materială severă. Date la nivelul țărilor UE.
Serii de date 2010–2013.

	2010	2011	2012	2013
UE 27	8,4	8,8	9,9	9,6
Belgia	5,9	5,7	6,3	5,1
Bulgaria	45,7	43,6	44,1	43
Cehia	6,2	6,1	6,6	6,6
Danemarca	2,7	2,6	2,8	3,8
Germania	4,5	5,3	4,9	5,4
Estonia	9	8,7	9,4	7,6
Irlanda	5,7	7,8	9,8	9,9
Grecia	11,6	15,2	19,5	20,3
Spania	4,9	4,5	5,8	6,2
Franța	5,8	5,2	5,3	5,1
Croația	14,3	15,2	15,9	14,7
Italia	6,9	11,2	14,5	12,4
Cipru	11,2	11,7	15	16,1
Letonia	27,6	31	25,6	24
Lituania	19,9	19	19,8	16
Luxemburg	0,5	1,2	1,3	1,8
Ungaria	21,6	23,1	25,7	26,8
Malta	6,5	6,6	9,2	9,5
Olanda	2,2	2,5	2,3	2,5
Austria	4,3	4	4	4,2
Polonia	14,2	13	13,5	11,9
Portugalia	9	8,3	8,6	10,9
România	31	29,4	29,9	28,5
Slovenia	5,9	6,1	6,6	6,7
Slovacia	11,4	10,6	10,5	10,2
Finlanda	2,8	3,2	2,9	2,5
Suedia	1,3	1,2	1,3	1,4
Marea Britanie	4,8	5,1	7,8	8,3

* Sursă Eurostat, cod indicator *t2020_53*.

CÂTEVA CONCLUZII

Sărăcia energetică constituie un fenomen complex, determinat de reunirea unor factori de vulnerabilitate socială cu utilizarea nerațională și inefficientă a sistemului energetic național, generatoare la rândul său de ineficiență energetică pe termen lung (deopotrivă în planul consumului individual și global).

Acest circuit de ineficiență energetică alimentează:

1. persistența problemelor sociale (sărăcia severă, marginalizarea și excluziunea socială) prin privarea celor aflați în sărăcie energetică de asigurarea în condiții optime și de siguranță a nevoilor lor fundamentale (hrană gătită, locuință încălzită, condiții de menținere a igienei personale și locative ș.a.), zădărniciindu-le astfel șansele unei integrări durabile în societate;

2. efecte nocive asupra sănătății umane, prin expunerea prelungită la condiții inadecvate de locuire (încăperi neîncălzite optim, lipsa apei calde ș.a.) sau prin inhalarea noxelor produse de sobele artisanale și de alte dispozitive sau forme improvizate de încălzit;

3. efecte de mediu, prin defrișări sau prin utilizarea unor surse de energie poluante (dar mai accesibile sau mai ieftine),

producând, toate, un raport inegal între costuri și beneficii pe termen lung, atât în planul restrâns, individual sau familial, cât și la nivelul comunității.

Acesta este și cazul României, unde, pe fondul și în contextul prăbușirii economiei naționale după 1990, vulnerabilitatea și sărăcia energetică a populației și vulnerabilitatea sistemului energetic în ansamblul său se generează și se agravează reciproc. În România, sărăcia energetică nu este o problemă cauzată integral și nici măcar în principal de o sărăcie individuală a familiilor și a persoanelor, cât mai ales un rezultat al precarității social-economice generale a populației, produsă de prăbușirea sistemului energetic de producție și distribuție centralizat din jumătatea urbană a țării (ca urmare a pierderilor și ineficienței sistemice declanșate de închiderea marilor unități economice) și a marginalizării energetice a jumătății rurale a țării, a lipsei proiectelor de dezvoltare a sistemelor energetice pentru includerea acestora în circuitele moderne de consum.

În prezent, pe glob, 40% din populația planetei se află în afara sistemului energetic modern, asigurându-și prepararea hranei și încălzirea locuinței exclusiv prin arderea lemnului și a altor materii biologice direct accesibile. Conform unei estimări a Organizației Mondiale a Sănătății, dacă situația va persista, în cincisprezece ani poluarea aerului locuinței produsă prin utilizarea sobelor artisanale, ineficiente caloric, va fi responsabilă de moartea prematură a 1,5 milioane de oameni pe an, adică 4 000 pe zi, provocând la nivel planetar pierderi omenești mai mari decât maladii precum malaria, tuberculoza sau virusul HIV (*apud* Jones, 2010: 9), impunându-se astfel politici responsabile de eradicare a sărăciei energetice prin protejarea activă a dreptului uman universal la energie și, implicit, a securității vieții și sănătății populației.

BIBLIOGRAFIE

1. Lucrări, articole, rapoarte

1. Autoritatea Națională de Reglementare în Domeniul Energiei – ANRE (2012), *National Report 2012*, pus la dispoziția echipei de către ANRE; 31 august, p. 125.
2. BLAKE, LARA (2015), *Vulnerable Consumers: Identify, Prevent, Support*, Comisia Europeană, accesat la data de 13.06.2015 la http://www.focus.si/files/razno/Blake_Vulnerable_consumers.pdf, 14 p.
3. BRADBROOK, ADRIAN J. (2005), *Access to Energy Services in a Human Rights Framework*, accesat în data de 14.06.2015 la http://www.un.org/esa/sustdev/sdissues/energy/op/parliamentarian_forum/bradbrook_hr.pdf
4. CE – Comisia Europeană (2014), *EU Energy Markets in 2014*, Raport, Luxemburg: Publications Office of the European Union, 13 octombrie, 172 p.
5. CE – Comisia Europeană (2013), *Vulnerable Consumer Working Group Guidance Document on Vulnerable Consumers*, Raport, Noiembrie, 64 p.
6. ECRB – Energy Community Regulatory Board (2013), *Treatment of the Vulnerable Customers in the Energy Community*, raport accesibil online, www.energy-iunie, 23 p.
7. GIOVANNINI, CHIARA; PACHL, URSULA (2013), *Opinion European Consumer Consultative Group on Consumers and Vulnerability*, – ECCG – European Consumer Consultative Group Raport, 7 februarie, 19 p.
8. ILLEDITS CHRISTIAN (2014), *Energie la prețuri accesibile pentru toți*, Proiect de aviz al Comisiei pentru mediu, schimbări climatice și energie Uniunea Europeană, Comitetul Regiunilor, în a 22-a ședință a comisiei, 12 februarie, accesat în 12.06.2015 la https://webapi.cor.europa.eu/documentsanonymous/CDR8068-2013_00_00_TRA_PA_RO.doc., 9 p.
9. JONES, RICHARD H. (2010), *Energy Poverty. How to Make Modern Energy Acces Universal?*, Raport OCDE – Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică, IEA – International Energy Agency, accesat la 14.06.2015 la http://www.se4all.org/wp-content/uploads/2013/09/Special_Excerpt_of_WEO_2010.pdf, Septembrie, 52 p.
10. LUNGU ION (2013), *The Accesibility and Affordability of Energy Across the Population*, prezentare în cadrul conferinței „Energy Trilemma Bucharest”, 13 aprilie, organizatori Institute of Energy for SE Europe (IENE) și Comitetul National Român al Consiliului Mondial al Energiei (CNR-CME), 19 p.
11. MUȘATESCU, VIRGIL (f.a.), Posibilele recomandări către GLI pentru reducerea „sărăciei energetice”, accesat în 15.06.2015 la http://www.undp.ro/libraries/projects/EE/Recommendations%20for%20Reducing%20Fuel%20Poverty_RO.pdf, 54 p.;

12. OFEGEM (2013), *Consumer Vulnerability Strategy*, Consumer Policy and Insight Report, accesat în data de 19.06.2015 la <https://www.ofgem.gov.uk/ofgem-publications/75550/consumer-vulnerability-strategy.pdf>. 4 iulie; 32 p.;
13. PÉREZ, MARÍA IRIGOYEN (2012), *Report on a Strategy for Strengthening the Rights of Vulnerable Consumers*, Parlamentul European, Committee on the Internal Market and Consumer Protection, 8 mai, accesat la data de 13.06.2015 la <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONGML+REPORT+A7-2012-0155+0+DOC+PDF+V0//EN>, 15 p.;
14. PYE, STEVE; DOBBINS, AUDREY (2015), *Energy Poverty and Vulnerable Consumers in the Energy Sector Across the EU: Analysis of Policies and Measures*, Raport Insight E, Energy Think Tank of European Commission, Mai, accesat în data de 3.08.2015 la https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/INSIGHT_E_Energy%20Poverty%20-%20Main%20Report_FINAL.pdf, 77 p.;
15. TULLY, STEPHEN R. (2006), „The Contribution of Human Rights to Universal Energy Access” în *Northwestern Journal of International Human Rights*, Vol. 4, Issue 3, Article 3, accesat în data de 23.06.2015 la <http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1043&context=njihr>, 32 p.

2. Legislație și reglementări naționale

Hotărârea de Guvern nr. 122/25 februarie 2015 privind aprobarea Planului național de acțiune în domeniul eficienței energetice (PNAEE 2014–2020).

Legea nr. 123/16 iulie 2012 a energiei electrice și a gazelor naturale.

Legea nr. 121/1 august 2014 privind eficiența energetică.

Ordinul ANRE nr. 38/9 septembrie 2005 pentru aprobarea Procedurii privind condițiile și modul de acordare a tarifului social consumatorilor casnici de energie electrică.

Ordonanța de Urgență nr. 70/31 august 2011 privind măsurile de protecție socială în perioada sezonului rece.

Ordonanța Guvernului nr. 27/29 august 2013 pentru modificarea și completarea OU nr. 70/2011 privind măsurile de protecție socială în perioada sezonului rece.

3. Documente europene

Europe 2020 – A strategy for smart, sustainable and inclusive growth.

Regulation (EU) Nr. 254/2014 of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on a multiannual consumer programme for the years 2014–20.

4. Baze de date statistice

Recensământul populației și locuințelor (RPL) – <http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/>

Institutul Național de Statistică (INS) – Serii de date TEMPO – www.insse.ro.

Eurostat – <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

International Energy Agency (IEA) – <http://www.iea.org/statistics/>

5. Site-uri ale stakeholderilor

a) Internaționali:

Energy Community – www.energy-community.org.

World Energy Council (WEC) – www.worldenergy.org.

International Energy Agency (IEA) – <http://www.iea.org/>.

Covenant of Mayors – <http://www.covenantofmayors.eu/>.

b) Naționali

Agencia pentru Eficiența Energetică și Protecția Mediului (AEEPM) – www.manageenergy.com.

Comitetul Național Român al Consiliului Mondial al Energiei (CNR-CME) – www.cnr-cme.ro.

Asociația Profesională a Producătorilor de Energie Electrică și Termică în Cogenerare (COGEN) – www.cogen.ro.

Asociația Română pentru Promovarea Eficienței Energetice (ARPEE) – www.arpee.org.ro.

Asociația Furnizorilor de Energie Electrică din România (AFEER) – www.afeer.ro.

STAKEHOLDERI CONSULTAȚI PENTRU ELABORAREA STUDIULUI**Uniunea Generală a Industriașilor din România (UGIR)**

(dl Radu Godeanu – vicepreședinte);

Agencia pentru Eficiența Energetică și Protecția Mediului (AEEPM)

(dl Ion Dogeanu – director executiv).

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XXVI, nr. 5–6 • 2015

INDEX ALFABETIC 2015

	Nr.	P.
AKMAN, KUBILAY, Dystopian Furcations in Modern Literature (Ramificații distopice în literatura modernă)	1–2	73
AKMANAPOSTIU, ANDREEA, Îmbătrânirea activă – o necesitate pentru progresul economic și social	3–4	233
BĂDOI, DELIA, The Challenges and Reflexivity of the Knowledge Society – the Case of the Internationalization of Romanian Sociology after 1989 (Provocările și reflexivitatea societății cunoașterii – cazul internaționalizării sociologiei românești după 1989)	5–6	401
BECIU, CAMELIA, Dezbaterele electorale și rolul mediei în campania prezidențială 2014 din România	3–4	253
CHEREGI, BIANCA-FLORENTINA The Media Construction of Anti-Immigration Positions: the Discourse on the Romanian Immigrants in the British Press (Construcția mediatică a retoricii anti-imigrație: discursul presei britanice asupra imigranților români)	3–4	279
CONSTANTIN, MARIN, Remembering <i>Nachbarschaft</i> : Narratives of Social Organization and Cultural Memory Among Saxons in Michelsberg and Heltau (Southern Transylvania) (Rememorarea instituției <i>Nachbarschaft</i> : narațiuni ale organizării sociale și memoriei culturale la sașii din Michelsberg/Cisnădioara și Heltau/Cisnădie (sudul Transilvaniei))	5–6	387
DUMITRAȘCU, VERONICA, Dinamica angajamentului civic în România	1–2	117
DUMITRESCU, LUCIAN-ȘTEFAN, Spre o sociologie politică a identității europene	1–2	99
FRUNZARU, VALERIU; POPA, ELENA MONICA, Materialistic Values, Shopping, and Life Satisfaction in Romania (Valorile materialiste, mersul la cumpărături și satisfacțiile vieții în România)	3–4	299
GOLOPENȚIA, SANDA, Al XIV-lea Congres internațional de sociologie (București 1939–Roma 1950)	3–4	145
LARDELLIER, PASCAL, Care este „secretul” gestualității!? Câteva reflecții critice asupra pseudoștiințelor care vizează „decriptajul non-verbalului” (<i>Traducere de Julia Kretsch</i>)	1–2	29
LI, XINGAN, Cyberspace and the Informed Rationality of Law (Ciberspațiul și raționalitatea informată a legii)	1–2	3
LUNG, TEOFIL, Medicina omului sănătos – unul dintre cele mai importante deziderate ale medicinei contemporane	1–2	39
MĂDROANE, IRINA DIANA, Campaign Journalism on Romanian Televisions: Towards A Normative View of Advocacy in the Media (Campaniile de presă la		

televiziunile din România: o analiză din perspectiva teoriilor normative despre media)	5–6	415
MĂNDIȚĂ, MĂDĂLINA, Max Weber și Ernest Bernea. Viziuni universale și locale asupra dimensiunii spirituale a societății	1–2	81
MIHĂILĂ, ILEANA LIGIA; RESA GUTIÉRREZ, ANTONIO, Sosirea imigranților români în Spania – o „întoarcere a împăratului Traian”	5–6	365
PAVEL, RALUCA, Maritimid și sindromul Stockholm. Profilul femeii închise pentru maritimid	5–6	351
POPA, ELENA MONICA; FRUNZARU, VALERIU, Materialistic Values, Shopping, and Life Satisfaction in Romania (Valorile materialiste, mersul la cumpărături și satisfacțiile vieții în România)	3–4	299
PREDĂ, AURA, Rezultatul unei cercetări empirice privind probațiunea	5–6	459
RĂDULESCU, SORIN M., Anomie și sinucidere în societățile postcomuniste	5–6	325
RĂDULESCU, SORIN M., Caracteristici ale sinuciderilor din România reflectate în mass-media și mediul virtual. Evaluări cantitative și clasificări calitative	3–4	223
RESA GUTIÉRREZ, ANTONIO; MIHĂILĂ, ILEANA LIGIA, Sosirea imigranților români în Spania – o „întoarcere a împăratului Traian”	5–6	365
RESA GUTIÉRREZ, ANTONIO, Viitorul activ al persoanelor vârstnice din Spania (<i>Traducere de Ligia Mihăilă</i>)	3–4	207
ȘERBAN, ADELA, Problema socială a sărăciei energetice în România	5–6	471
TÖKÉS, GYÖNGYVÉR; VELICU, ANCA, Poveștile de dincolo de statistici: despre competențele digitale ale copiilor și adolescenților din România	5–6	431
VELICU, ANCA; TÖKÉS, GYÖNGYVÉR, Poveștile de dincolo de statistici: despre competențele digitale ale copiilor și adolescenților din România	5–6	431
RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ		489

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Year XXVI, Nos. 5–6 • 2015

CONTENTS

DEVIANCE AND SOCIAL PROBLEMS

SORIN M. RĂDULESCU, Anomie and suicide in the post-communist societies	325
RALUCA PAVEL, Mariticide and the Stockholm Syndrome. The Profile of Woman Imprisoned for Mariticide	351

MIGRATION AND COMMUNITY

ANTONIO GUTIÉRREZ RESA, ILEANA LIGIA MIHĂILĂ, The Arrival of Romanian Immigrants in Spain – “The Return the Emperor Trajan”	365
MARIN CONSTANTIN, Remembering <i>Nachbarschaft</i> : Narratives of Social Organization and Cultural Memory among Saxons in Michelsberg and Heltau (Southern Transylvania).....	387

DEVELOPMENT AND SOCIAL REFLEXIVITY

DELIA BĂDOI, The Challenges and Reflexivity of the Knowledge Society – the Case of the Internationalization of Romanian Sociology after 1989	401
---	-----

MEDIA AND THE PRESENT DAY ROMANIAN SOCIETY

IRINA DIANA MĂDROANE, Campaign Journalism on Romanian Televisions: Towards a Normative view of Advocacy in the Media	415
GYÖNGYVÉR TÖKÉS, ANCA VELICU, The Story Behind the Statistics: on the Digital Competences of Romanian Youth	431

CRIMINAL JUSTICE AND PROBATION

AURA PREDA, Probation in Romania. The Results of Empirical Evaluative Research	459
--	-----

COMMENTARIES

ADELA ȘERBAN, The Social Problem of Energy Poverty in Romania	471
---	-----

REVIEWS AND READING NOTES

MARSHALL SAHLINS, <i>What Kinship Is, and Is not</i> , The University of Chicago Press, Chicago and London, 2013, 110 p. (Marin Constantin)	489
---	-----

ALPHABETICAL INDEX 2015

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Année XXVI, N°s 5–6 • 2015

SOMMAIRE

DÉVIANCE ET PROBLÈMES SOCIAUX

SORIN M. RĂDULESCU, Anomie et suicide dans les sociétés postcommunistes	325
RALUCA PAVEL, Mariticide et le syndrome Stockholm. Le profil de la femme emprisonnée pour mariticide	351

MIGRATION ET COMMUNAUTÉ

ANTONIO GUTIÉRREZ RESA, ILEANA LIGIA MIHĂILĂ, L'arrivée des immigrants roumains dans l'Espagne – „un retour de l'empereur Trajanus”	365
MARIN CONSTANTIN, La remémoration de l'institution Nachbarschaft: narrations sur l'organisation sociale et la mémoire culturelle chez les saxons de Michelsberg/Cisnădioara et Heltau (dans le sud de la Transylvanie)	387

DÉVELOPPEMENT ET REFLEXIVITÉ SOCIALE

DELIA BĂDOI, Le défi et la réflexivité de la société de la connaissance – le cas de l'internationalization de la sociologie roumaine après 1989	401
---	-----

LES MÉDIAS ET LA SOCIÉTÉ ROUMAINE ACTUELLE

IRINA DIANA MĂDROANE, Les campagnes de presse aux télévisions roumaines: une analyse dans la perspective des théories normatives sur les medias	415
GYÖNGYVÉR TÓKÉS, ANCA VELICU, Les récits au-delà des statistiques: sur les compétences digitales des enfants et des adolescents roumains	431

JUSTICE PÉNALE ET PROBATION

AURA PREDA, La probation en Roumanie. Les résultats d'une recherche empirique évaluative	459
--	-----

COMMENTAIRES

ADELA ȘERBAN, Le problème social de la pauvreté énergétique en Roumanie	471
---	-----

COMPTES-RENDUS ET NOTES DE LECTURE

MARSHALL SAHLINS, <i>Ce qu'est et ce que n'est pas parenté</i> , University of Chicago Press, Chicago and London, 2013, 110 p. (<i>Marin Constantin</i>)	489
--	-----

INDEX ALPHABÉTIQUE 2015

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

(ROMANIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY)

Editor: Romanian Academy – Institute of Sociology (Bucharest)

- A new journal for a new sociology.
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society.
- Open to all theoretical, methodological and ideological approaches.

În atenția colaboratorilor noștri:

Vă rugăm să aveți în vedere ca articolele și studiile trimise redacției noastre să fie de aproximativ 15–20 pagini (cca 3 000 semne/pagină). La rândul lor, recenziile sau notele științifice nu trebuie să depășească 5 pagini. Primim numai texte procesate în format electronic, inclusiv prin e-mail (revista@insoc.ro) sau prin fax (4021-318 24 48).

De asemenea, vă rugăm să însoțiți articolul dvs. de un rezumat (maxim ½ pagină), în limba engleză, și o scurtă prezentare a autorului (titluri științifice, instituția de apartenență, domenii de interes profesional).

Menționăm că întreaga responsabilitate pentru originalitatea și afirmațiile enunțate în cuprinsul articolului revine, în întregime, autorului.

Revista se poate cumpăra de la:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România; tel.: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06, fax: 4021-318 24 44, e-mail: edacad@ear.ro

Comenzile pentru abonamente se primesc la:

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P. O. Box 77–19, sector 3, București, România;
Tel./fax: 4021-610 67 65, 4021-210 67 87; tel.: 0311044668; e-mail: office@orionpress.ro

S.C. MANPRES DISTRIBUTION S.R.L., Piața Presei Libere nr. 1, corp B, etaj 3, cam. 301–302, sector 1, București; tel.: 4021 314 63 39, fax: 4021 314 63 39; e-mail: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro; www.manpres.ro

DEREX COM S.R.L., e-mail: derex_com@yahoo.com

„Revista română de sociologie” este indexată în următoarele baze de date internaționale/
“Revista română de sociologie” is indexed in the following international databases:

PROQUEST
EBSCO
DOAJ
INDEX COPERNICUS
DIRECTORY INDEXING OF INTERNATIONAL RESEARCH JOURNALS
ACADEMIC JOURNALS DATABASE
DIRECTORY OF RESEARCH JOURNALS INDEXING
REPEC (indexarea revistei este făcută de către ASOCIAȚIA/EDITURA LUMEN, inclusiv în bazele de date SOCIONET și ECONPAPERS)
GENAMICS JOURNALSEEK

Biblioteci și cataloage on line unde există „Revista română de sociologie”/
Online libraries and catalogues where “Revista română de sociologie” can be found:

The European Library
University of New Brunswick Libraries
University of the West, Library
Hochschule Hannover, University of Applied Sciences and Arts, Katalog
Libris
ACM Digital Library
Biblioteca de Recursos, Universia
National Taiwan Normal University Library
Simon Fraser University, Electronic Journals
Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Elektronische Zeitschriften
Falvey Memorial Library (Villanova University)
Steenfind (Ralph W. Steen Library, Stephen F. Austin State University)
PresseKatalog (Internationale Fachzeitschriften)
PITTCat. Online Catalog (University Library System – University of Pittsburgh)
Orbis Yale University Library Catalog
University of Washington, Libraries
WorldCat Libraries
Katalog der USB Köln (Universität zu Köln – Universitäts – und Stadtbibliothek Köln)
Library of Congress online Catalog
SUWECO ONLINE SERVICE (Czech and Slovak Republics).
SCIPIO: <http://www.scipio.ro/web/revista-romana-de-sociologie>

ISSN 2392–8549
ISSN–L 1224–9262

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXVI, nr. 5–6, p. 323–496, 2015